

T.C.

BARTIN ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MATÜRİDÎ'DE İMTİHAN OLGUSU

TUĞÇE GÖKMEN

DANIŞMAN

DOÇ. DR. VEYSEL GENÇİL

BARTIN-2025

T.C.

BARTIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MATÜRİDÎ'DE İMTİHAN OLGUSU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TUĞÇE GÖKMEN

JÜRİ ÜYELER

Danışman : Doç. Dr. Veysel GENİL
Üye : Dr.Öğr. Üyesi Yunus ABDURAHİMOĞLU
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Akif YILDIRIM

BARTIN-2025

KABUL VE ONAY

Tuğçe GÖKMEN tarafından hazırlanan “MÂTÜRÎDÎ’DE İMTİHAN OLGUSU” başlıklı bu çalışma, 15.01.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

Üye :

Üye :

Bu tezin kabulü Lisansüstü Eğitimi Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun/...../20... tarih ve 20...../.....-..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mustafa Sabri GÖK

Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Doç. Dr. Veysel Gençil danışmanlığında hazırlamış olduğum “MATÜRÎDÎ’DE İMTİHAN OLGUSU” başlıklı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

20.12.2024

Tuğçe GÖKMEN

ÖN SÖZ

Yüce Allah kainatı boş yere yaratmamıştır ve evrendeki olay ve nesnelere süzgeçten geçirilip bir imtihana tabi tutulmamız için yaratılmıştır. İnsan da en kıymetli ve şerefli varlık olarak yaratılmıştır. Allah Teâlâ varlık sahasında bulunan her şeyi insanın buyruğuna vermiştir. İnsan hayatı boyunca Allah'ın ona verdiği imkan ve lütufları en iyi şekilde değerlendirmekle sorumludur. İşte insan sorumlu olduğu bu şeylerle imtihana tabi tutulmaktadır.

Ömrünün büyük bir kısmını ilme adanmış âlim ve abidliği ile bilinen Ebu Mansur el-Maturîdî'de "*Te'vîlâtü'l Kur'ân*" adlı eserinde Allah'ın kullarını imtihan ettiği meselelere değinmiştir. Nitekim bireyler yalnızca başlarına gelen sıkıntı ve musibetleri mi bu minvalde değerlendirmelidir yoksa sağlık, makam, mevki, zenginlik gibi Allah'ın lütfettiği nimetlerde bu bağlamda düşünülebilir mi? Allah insan olan ve olmayan bütün varlıkları imtihan eder mi? Allah mümin veya kâfir herkesi imtihana tabi tutar mı? Her şey sınav konusu olabilir mi? Kişi yalnızca cezalandırılmak için mi sınava tabi tutulur? Allah'ın kullarını imtihan etmeye ihtiyacı var mı? Peygamberler imtihan hususunda herhangi bir ayrıcalığa sahip mi? Sorularının cevabını vermeye çalışacağız. Bunların yanı sıra peygamberlerin başına gelen olaylar, sağlık, servet, kader, nesih, huruf-ı mukatta gibi konuların imtihan ile ilişkisini, itikatta büyük ehemmiyete sahip olan Maturîdî'nin mütalâalarını aktarmaya gayret edeceğiz.

Bu itibarla, tez konusunun başlangıcından sonuçlandırılmasına kadar bütün aşamalarda yardım eden hem manevi hem akademik desteğini esirgemeyen, kıymetli fikirleriyle tezimi şekillendirmeme yardımcı olan tez danışmanım Doç. Dr. Veysel GENÇİL Beyefendi'ye ve bana manevi desteğini esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Tuğçe GÖKMEN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

MATÜRÎDÎ'DE İMTİHAN OLGUSU

Tuğçe GÖKMEN

Bartın Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Veysel GENGİL

Bartın-2025, sayfa: 70

İmtihan kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de doğrudan veya dolaylı olarak pek çok yerde deneme, sınama, sınav gibi eş anlamlı kelimeler ile karşımıza çıkmaktadır. Bu kelime ile ilgili İslâm düşünce geleneğinde birçok görüş belirtilmiştir. Bu kavramın Kur'ân'ın çeşitli ayetlerinde geçmesi ile âlimlerin kesin olarak şu anlama gelir sonucuna varamaması insanların aklında soru işareti oluşmasına neden olmuştur. İnsanoğlunun çoğu zaman başına gelen olaylara anlam verememesi, ben kimseye kötülük yapmıyorum neden benim başıma böyle musibetler ve belâlar geliyor diye sorgulamalarından dolayı âlimler bu kavram ile ilgili açıklama yapma gereği duymuşlardır. Şüphesiz bu âlimlerden birisi de müfessir ve fakihliği ile meşhur Ebu Mansur el-Matürîdî'dir. Düşünceleriyle İslâm dünyasının önde gelenlerinden biri olan Matürîdî'nin imtihan olgusu ile ilgili görüşleri de ehemmiyetli bir yere sahiptir. Özellikle Te'vilâtü'l Kur'ân adlı eserinde imtihan kelimesi kendisini açıklanmaya değer bir kavram olarak göstermektedir. Ona göre insan her şeyle ve her şekilde imtihan edilebilir. Allah'ın kulları denemeye ihtiyacı yoktur fakat kulların imtihan edilmesi kendi menfaatleri içindir. İmam Matürîdî'nin imtihan kavramına yüklediği anlam ve ilişkilendirdiği kelimeler ve bakış açısının farklılığı diğer âlimlerden ayrıldığıının en büyük

göstergesidir. Meşhur bir müfessir olan Matürîdî, bu kelimenin üzerinde fazlaca durmuş ve kendi düşünce sisteminde önemli bir yer ayırmıştır. O, imtihan kelimesini ele alırken manası, kimlerin imtihan edildiği ve ne ile imtihan edildiği meseleleri üzerinde durmuştur. Tevilâ't sahibinin düşünce sisteminde bu kavram farklı bir bakış açısıyla temellendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İbtıla, İmtihan, Sınama, Matürîdî, Te'vîlatü'l-Kur'ân

ABSTRACT

M.Sc. Thesis

THE CASE OF TESTING IN AL-MATURIDI

Tuğçe GÖKMEN

Bartın University

Graduate School

Basic Islamic Sciences Department

Thesis Advisor: Doç. Dr. Veysel GENGİL

Bartın-2025 pp: 70

The word *imtihan* appears in the Qur'an, either directly or indirectly, in many instances through synonymous terms such as testing, trial, and examination. Numerous opinions have been presented within the Islamic intellectual tradition regarding this concept. The fact that this concept is mentioned in various verses of the Qur'an, while scholars have not reached a definitive conclusion about its exact meaning, has left many questions in people's minds. Often, human beings are unable to make sense of the events that happen to them, questioning, “*I do no harm to anyone, so why do such calamities and troubles befall me?*” As a result of such inquiries, scholars felt the need to explain this concept. Undoubtedly, one of these scholars is Abu Mansur al- Maturidi, who is renowned as both a commentator (*mufassir*) and a jurist (*faqih*). Maturidi, who is regarded as one of the leading thinkers in the Islamic world, has significant views regarding the concept of *imtihan* (trial). In particular, in his work *Ta'wilat al-Qur'an*, the term *imtihan* emerges as a concept worthy of explanation. According to him, humans can be tested through everything and in every possible way. God does not need to test His servants, but the testing of the servants is for their own benefit. Imam Maturidi's interpretation of the concept of *imtihan*, the terms he associates it with, and his unique perspective are the most

prominent aspects that distinguish him from other scholars. As a famous commentator, Maturidi focused extensively on this term and allocated it a significant place in his thought system. When analyzing the term *imtihan*, he focused on its meaning, who is subjected to trials, and what they are tested with. In the thought system of the author of *Ta'wilat*, this concept is grounded in a unique perspective.

Keywords: Ibtala, Imtihan, Maturidi, Testing, Ta'wilat al- Qur'an.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	ii
BEYANNAME	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
1.GİRİŞ	1
1.1.Araştırmanın Konusu:	1
1.2.Araştırmanın Amacı:	1
2.ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE LİTERATÜR	2
3. İMTİHANIN ANLAMI, GEREĞİ VE HİKMETİ	4
3.1.İmtihan Kelimesinin Anlamı.....	4
3.2. Allah'ın Kullarını İmtihan Etmesinin Anlamı ve İmtihan Çeşitleri.....	5
3.2.1. İmtihan Çeşitleri.....	6
3.2.1.1. Zorluklarla İmtihan.....	6
3.2.1.2. Nimetlerle İmtihan	8
3.3. İmtihan'ın Hikmeti.....	10
3.4. İmtihan'ın Gereği	18
3.5. Allah'ın Kulunu İmtihan Edeceğini Söylemesinin Faydası	22
4.İMAM MÂTÜRÎDÎ'NİN İMTİHAN KAVRAMINA BAKIŞI VE İLİŞKİLİ AYETLERİN İNCELENMESİ.....	27
4.1. Matürîdî'nin İmtihan İle İlişkilendirdiği Kelimelerin Tahlili	27
4.1.1. Fitne:	27
4.1.2. Hak:.....	28
4.1.3. Hidayet:.....	29
4.1.4. İbtîlâ:.....	29
4.1.5. Mekk:	30
4.1.6. Müteşâbih:	30
4.2. Kur'ân İlimlerinde İmtihan Değerlendirmesi	30
4.2.1. Huruf-ı Mukatta Meselesi:	31
4.2.2. Nesh Meselesi:.....	31

3.2.3. Müteşâbih Meselesi:	32
4.3. İmtihan Nasıl Olur Ve Nasıl Devam Eder?	33
4.3.1. İmtihan nasıl olur?	33
4.3.2. İmtihan Nasıl Devam Eder?	38
4.4. Günlük Hayatımızda Karşımıza Çıkan İmtihan Alanları	39
4.4.1. Yetimlerle İlgili Hükümler	39
4.4.2. Haram Kılınan Yiyecekler	40
4.4.3. Avlanma Yasağı.....	41
4.4.4. Zina Suçu	41
4.4.5. Kullara Haksızlık Yapıldığı İddialarına Cevap	42
4.4.5.1. Ceza Olarak Oruç Tutmak	42
4.4.5.2. Hızır'ın Çocuğu Öldürmesi Meselesi	43
4.4.5.3. Diyet Hakkı	44
4.4.5.4. Hırsızlık Suçu.....	45
4.5. Peygamberlerin İmtihanı Ve Verilen Mesaj.....	45
4.5.1. Hz. Âdem	47
4.5.2. Hz. İbrahim.....	49
4.5.3. Hz. Yakub	50
4.5.4. Hz. Eyyûb.....	50
4.5.5. Hz. Mûsâ.....	51
4.5.6. Hz. Süleyman	52
4.5.7. Hz. Yunus.....	53
4.5.8. Hz. Muhammed	53
4.6. Meleklerin İmtihanı.....	55
4.7. İmtihan İle İlgili Bazı Sorular Ve Matürîdî'nin Cevabı	57
4.7.1. Allah Kulunun Asi Olacağını Bildiği Halde Neden Yarattı?	57
4.7.2. Mümin İsem Galip Gelmem Gerekmez Mi?	60
4.7.3. Bir İmtihanı Kaybetmek Küfrü Gerektirmez Fakat Kaybedenin Tövbe Etmesi Gerekir.....	61
4.7.4. İmtihanı Aşma Yolları.....	61
5.SONUÇ.....	64
KAYNAKÇA.....	67
ÖZGEÇMİŞ	70

KISALTMALAR

(a.s.) : aleyhisselam.

c. : Cilt.

Çev : Çeviren.

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

Hız. : Hazreti.

M.Ü. : Marmara Üniversitesi.

(s.a.s.) : Sallallahu aleyhi ve sellem.

s. : Sayfa.

s.s. : sayfadan sayfaya

S. : Sayı.

Şrh : Şerh eden.

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

vb. : ve benzeri.

1.GİRİŞ

İmtihan kelimesi günümüz dünyasında çok önemli bir yere sahiptir. Özellikle insanoğlunun hangi meseleleri imtihan bağlamında değerlendireceklerini bilmemeleri bu alandaki eksikliğin en büyük göstergesidir. İnsanların imtihan kavramına yüklediği anlamda sürekli cezalandırılıyor algısı kişi de eziyet edici bir yaratıcı tasavvuru oluşturur ve bireyin dinden uzaklaşmasına sebebiyet verir. Fakat İmam Matürîdî imtihan kavramını cezalandırılmanın yanı sıra başımıza gelen iyi şeylerinde imtihan başlığı altında ele almamız gerektiği düşüncesindedir. Te'vîlâ't sahibinin imtihana olan bakış açısını böylesine dar bir perspektifin içinden çıkararak, insanların sorularına cevap verecek şekilde açıklamaya çalışacağız.

1.1.Araştırmanın Konusu:

Konusu itibariyle çalışmamıza imtihan kelimesinin kavram analizlerine yer verilerek başlanmıştır. Bu bölümde öncelikle imtihan manasına gelen kelimeler üzerinde durulmuş daha sonrasında imtihan kelimesinin anlamına yer verilerek Matürîdî' nin bu kelimeye yüklediği anlam aktarılmıştır. Tezimizin ilerleyen bölümlerinde imtihan kavramının hangi meseleler de karşımıza çıktığı, hayatı yalnızca dünya yaşantısından ibaret gören insanoğlunun imtihan kavramını dünya da çektiği çilelerden ibaret görmesinin yanlışlığı, peygamberlerin imtihan edilmesi ve insan dışı varlıkların imtihanın neresinde olduğu konuları üzerinde durulmuştur.

1.2.Araştırmanın Amacı:

Günümüzde imtihan kavramının eksik anlaşıldığını fark etmemiz üzerine tezimizi yazma gereği duyduk. Esas amacımız; sadece başımıza gelen musibetlerle ya da Yüce Allah'ın bizi cezalandırmasıyla sınava tabi oluruz bakış açısını ortadan kaldırmaktır. Diğer yandan bir gayeye matuf olarak yaratılan insanın bu hayatta karşılaşacağı zorluklar, bu zorlukların türevi vb. hususlar Kur'ân-ı Kerîm'in farklı sürelerinde ele alınmıştır. Bu bağlamda peygamberler çevreleriyle, aile fertleriyle; insanlar başta sağlık, yaşamak için ihtiyaç duyduğu hususlar vb. durumlar bu çerçevede ele alınabilir. Bu nedenle çalışmamız Matürîdî'nin söz konusu ayetleri nasıl değerlendirdiği hususunu da incelemeyi hedeflemektedir.

2.ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE LİTERATÜR

Konu ekseninde yapmış olduğumuz araştırmalarda özellikle “Matürîdî’de İmtihan Olgusu” başlıklı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Mehmet Altuntaş’ın “*Kur’ân-ı Kerîm’e Göre İmtihan Gerçeği*” adlı tezinde imtihan kavramı ve imtihan ile yakın anlamlı olan kelimeler açıklanmıştır. İnsanın imtihan ile olan ilişkisine yer verilmiştir.¹ Sami Şekeroğlu’nun “*Matürîdî’de Kötülük Problemi*” başlığıyla ele aldığı makalesinde İmam Matürîdî’nin kötülük problemi anlayışı ile felsefe de kötülük problemi anlayışı karşılaştırılmış ve felsefi açıdan eleştirilmiştir.² Tolga Naldan “*İmam Matürîdî’nin Kötülük Problemine Yaklaşımı*” başlıklı tez çalışmasında kötülük problemini kelami sahada ele almış ve buna ek olarak Matürîdî’nin yanı sıra Mutezile ve Eş’arî’nin de kötülük anlayışına değinmiştir.³ Lütfullah Cebeci’nin “*Kur’ân-ı Kerîm Açısından Kötülük Problemi*” başlıklı kitabında da kötülük problemi detaylı olarak açıklanmış hem Kur’ân’dan hem de hadislerden örnekler verilerek felsefe de büyük saldırılara maruz kalan kötülük problemi hakkında Kur’ân’ın anlayışını ortaya koymaya çalışmıştır.⁴ Ali Mahmoud Al Omari’nin “*Kelâm İlmi ve Güncel Şüpheler Teodisi Problemi: İmam Matürîdî Örneği*” yazısında kötülük probleminin üzerinde durmuş müslümanlar ve ateistler arasındaki kötülük problemini açıklamıştır. Son olarak Matürîdî’nin bu probleme olan bakış açısını aktarmıştır.⁵ Mikail İpek ise Kehf Suresinde 66 – 82. Ayetler bağlamında kötülük probleminden bahsetmiş ve bazı felsefecilerin bu görüşe olan yaklaşımını aktarmıştır.⁶ Konu ile ilgili yazılan bu kitaplar, akademik tezler ve makaleler, kelami ve felsefi sahada önde gelen ilim adamlarının fikirlerinin mukayesesi bağlamında incelenmiş görünmektedir. Biz ise aynı çalışmayı Matürîdî ve Kur’ân âyetleri bağlamında tefsir nosyonunu dikkate almak suretiyle değerlendirmeyi hedeflemekteyiz. Benzer şekilde söz konusu çalışmalardan bazıları, Matürîdî’nin Te’vîlatü’l Kur’ân adlı eserinden atomik bir tarzda yararlanmak suretiyle biz farklı bir yöntemle bütüncül bir şekilde diğer bir ifade ile eserinin başından sonuna okumak ve ilgili verileri çıkarıp daha

¹ Mehmet Altuntaş, “*Kur’ân-ı Kerîm’e Göre İmtihan Gerçeği*”, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002).

² Sami Şekeroğlu, Matürîdî’de Kötülük Problemi, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.21, Ocak- Haziran 2009.

³ Tolga Naldan, “*İmam Matürîdî’nin Kötülük Problemine Yaklaşımı*” (Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2019).

⁴ Lütfullah Cebeci, *Kur’ân-ı Kerîm Açısından Kötülük Problemi*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2020.

⁵ Ali Mahmoud Al Omari, “*Kelâm İlmi ve Güncel Şüpheler Teodise Problemi: İmam Mâtürîdî’nin Örneği*”, Nursena Çetingül (Çev.), *Researchgate*, DOI: 10.13140/RG.2.2.29850.21441/1.

⁶ Mikail İpek, Kur’ân’da Kötülük Problemi: Kehf Suresi 66 – 82. Ayetler Bağlamında , *Tasavvur- Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 10/1, Haziran 2024.

sonra analiz etmek suretiyle tezimizi oluşturmaya çalışacağız. Tezimizde Matürîdî'nin, *Te'vîlatü'l Kur'ân* adlı eserinin meali tercümesinden ve Diyanet İşleri Başkanlığının mealinden yararlanarak tezimizi aktarmaya gayret edeceğiz.

Bu tezimizde *Te'vîlatü'l Kur'ân* isimli eseri panoramik bir biçimde okuyup ardından özellikle imtihan, sınama, sınav, ibtila kavralarını ve bu kavramların geçtiği âyetler bağlamında sarf ettiği ifadelerini inceleyeceğiz. şu da var ki okuduklarımızdan hareketle Te'vîlât sahibinin, imtihan ile alakalı görüşlerini sadece ilgili âyetlerin geçtiği yerde sarf etmediğini, aksine farklı konuları ele alırken konuyu yine de imtihan meselesine irca ettirdiğini görmekteyiz. Bu nedenle bütüncül bir gözle okuyup verileri ortaya koyduktan sonra analiz değerlendirmesine geçeceğiz. Bunların neticesinde ise konunun daha iyi incelenmesi, detaylandırılması ve zenginleştirilmesi açısından gerek görülen yerlerde İmam Matürîdî dışında, ihtiyaç halinde kitap, tez ve makalelerle çalışma zenginleştirilecektir.

3. İMTİHANIN ANLAMI, GEREĞİ VE HİKMETİ

Bu başlık altında imtihan kavramının anlamı, türleri, gereği ve hikmetini bir takım ayetlerin üzerinde durup, bazı soruları cevaplandırarak açıklamaya gayret edeceğiz.

3.1. İmtihan Kelimesinin Anlamı

İmtihan tabiri Arapça'da “denemek, sınamak, vurmak, imtihan etmek gibi mânalara gelen “mehane” (محن) kökünden türemiş bir isimdir.⁷ Gümüş ve altın için kullanıldığında “ateşte arınmak”, kıyafet için kullanıldığında “giysi eskiyene kadar giymek”, “Allah kalbimi açtı, rahatlattı” meramına da gelir.⁸

İmtihan (امتحان) dünya da gizli bir şeyi öğrenmek ve ortaya çıkarmaktır.⁹ Bir şeyin saf olanı ve iyisiyle kötüsünü ayırmak için kullanılan en yaygın, en etkin ve en önemli yöntemdir.¹⁰ Mâtürîdî imtihan fiilinin Allah'a nispet edilmesini bu tanımların dışında tutarak Cenâb-ı Hakk'ın yasak ve emrine uyulup uyulmadığını ortaya çıkarmak anlamında kullanıldığını görüşündedir.¹¹ Yani Allah'ın imtihanı ve sınaması, gizli ve saklı şeyleri ortaya çıkarmak için değildir, dünya yurdunda emir ve yasaklara uyulup uyulmadığının görülmesi içindir.¹² İmam Matürîdî'ye göre Allah Teâlâ sürekli lezzetli olanı mükâfat, kesintisiz elem vereni ceza olarak belirlemiştir. İkisi arasında olan yani elem ve lezzetin karışması durumunu da imtihan olarak adlandırmıştır.¹³ Tüm bunlardan hareketle imtihan kavramına görevlendirmek manasını verdiğini söylememiz mümkündür. Yaratıcının kendini tanıtmak suretiyle evreni yarattığını ve bize doğrudan veya dolaylı olarak kendisini anlattığını ve her şeyi emrimize verdikten sonra bizi çeşitli hallerle sınava tabi tuttuğunu ifade edebiliriz.

⁷ Mehmet Akif Kuzu, Musa Kocar, İmam Matürîdî'de Musibet-İmtihan İlişkisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.51, 2023, s.103.

⁸ Huriye Kılıç, “Kur’ân’da İnsanın Hayır ve Şerle İmtihanı”, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), s.6.

⁹ Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Matürîdî es- Semerkandî, *Te’vîlâtü'l-Kur’ân Tercümesi*. Bekir Topaloğlu (Çev.). Yusuf Şevki Yavuz, (ed.) İstanbul: Ensar Yayınları, 2019. c.12, s.151.

¹⁰ Salih Aydın, *İmam Matürîdî’de Kötülük Problemi ve İmtihan*, İnsan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2022, s.75.

¹¹ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, c.12, s.151.

¹² Mâtürîdî, *Te’vîlât*, c.5, s.316; c.16, s.326.

¹³ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, c.1, s.131.

Kur'ân-ı Kerîm'de imtihan kavramı kelime olarak iki ilahi beyanda geçmektedir. “Allah’ın gönderdiği elçinin huzurunda seslerini kısıyanlar, şüphesiz Allah’ın kalplerini tâkva ile imtihan tabi tuttuğu kimselerdir.”¹⁴ Diğer âyette ise “Ey iman edenler! Mü’min kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin”¹⁵ diye iki âyette de deneme mânasında kullanılmıştır.

3.2. Allah’ın Kullarını İmtihan Etmesinin Anlamı ve İmtihan Çeşitleri

Kur'ân'da insanoğlunun yaratılışının imtihan için olduğu vurgulanmaktadır. İnsanın anne karnında döllenme ile başlayıp bebeklik, çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik süreçlerinden ölüm anına kadar her aşamasının zikredilmesi, insanın yalnızca ilâhî irade ve kudretin eseri olduğunun göstergesidir. Yaratılış aşamalarıyla birlikte insana akıl vermesi, işitmek, tatmak ve görmek gibi yetilerle donatması insandaki yetenek ve doğal yapıların imtihan gerçeği ile iç içe olduğunu gösterir. Kur'ân-ı Kerim'de imtihan temasıyla işlenen birçok konu bulunmaktadır. Öyle ki kişinin doğumundan, ölümüne kadar olan süreçte imtihanla ilişkilendirilmeyen hiçbir şeyin olmadığını söylemek mümkündür. Başka bir deyişle âyetler bütüncül olarak incelendiği vakit ölüm de dâhil hayatın bütününün imtihan olarak nitelendirildiği görülecektir. Allah Teâlâ insanların samimiyetlerini ve yeryüzünde nasıl hareket edeceklerini görmek için kıtlık, korku, can ve mahsüllerden eksiltmeyi, hasenat ve seyyiatı, hayır ve şerri, hastalık ve sağlığı, mal- mülk ve evlâtları, dünya hayatının geçici heveslerini, üzüntü ve kederi, çeşitli belâları ve nimetleri imtihan aracı kılmış; hayatı ve ölümü de bu imtihan için yaratmıştır.¹⁶

Cenâb-ı Hak ceza ve mükâfat âlemiyle imtihan dünyasını birbirinden ayırmıştır, çünkü ikisini birleştirmek insanların yeryüzündeki davranışlarının nasıl şekilleneceğini görmeyi engelleyerek, perdeyi kaldırıp sınavı yok etmek demektir. Bu nedenle Allah Teâlâ sürekli lezzetli olanı mükâfat, kesintisiz elem vereni ceza olarak belirlemiştir. İkisi arasında olan yani elem ve lezzetin karışması durumunu da imtihan olarak adlandırmıştır.¹⁷

¹⁴ **Kur'ân-ı Kerîm**, Hucûrat, 49/3.

¹⁵ Mümtehine, 60/10.

¹⁶ Güven Ağırkaya, “İmtihan Olgusu Nasıl Okunmalıdır?” *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, S.2, 2021, c.5, s.806.

¹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.1, s.131.

Yüce Allah'ın yaratılanları sınaması birkaç minvalde yorumlanabilir. Bunlardan ilki, kulundan bir şeyi yapmasını ister veya o şeyden sakındırır. Bu fiil emretmek ve menetmek statüsünde olduğu için Allah'ın kulunu imtihanı olarak nitelendirilir. İkincisi ise, Cenâb-ı Hakk'ın gerçekleşeceğini evvelden bildiği bir şeyin fiilen gerçekleşmesi ve ilminde ileride meydana gelecek diye yer alan bir meselenin hakikatinde olması içindir yani onun ilminde anlamsız bir şey yoktur. Nitekim, “ Andolsun ki sizin içinizden cihad edenler ile sabır edenleri bilmemiz ve haberlerinizi herkese duyurmamız için sizi imtihandan geçireceğiz.”¹⁸ âyeti bu hususa örnektir; “içinizden cihad edenleri bilmemiz için cihadı var olmuş bilmemiz için,” bu ilahi beyan Allah'ın ilminde cihad edecek olanları ezelden bildiğini gösterir. “Gizliyi de meydanda olanı da bilendir”¹⁹ mealindeki açıklamada buna benzemektedir; gaybı bilmesi gerçekleşeceğini bilmesi, şehadeti bilmesi de gerçekleştikten sonra var olmuş olarak bilmesidir. Şunu unutmamak gerekir ki Allah'ın bir şeyi bilmesi kuluna o şeyi zorla yaptırdığı anlamına gelmez. Kul o fiili dünya yurdunda yapmayı tercih edecektir, Yüce Allah ise sonsuz ilmi gereği kulun o eylemi seçeceğini bilir. Öyleyse az önce geçen âyet: “Allah'ın onlardan savaşacak olarak bildiği kimse mücahid olarak fiilen var olsun ve yine onlardan sabır gösterecek kimse fiilen vücut bulsun” diye anlamlandırılır.²⁰

3.2.1. İmtihan Çeşitleri

İmam Matürîdî, imtihan kavramını zorluklarla ve nimetlerle imtihan olmak üzere ikiye ayırmıştır.

3.2.1.1. Zorluklarla İmtihan

Allah Teâlâ kulunu sağlık problemleri, fakirlik, açlık, evlat yokluğu gibi çeşitli darlık ve sıkıntı ile imtihan eder. Bu imtihan korku gibi ibadet konumunda olan bir şeyle olabilir. Bu da cihat yahut hastalık gibi sıkıntılarla sınamasıdır. Yahut ibadet konumunda bulunmayan bir husûsla sınava tâbi tutmasıdır. Bu tür de açlık meziyeti taşıyan oruç ve yoksulluk

¹⁸ Muhammed, 47/31.

¹⁹ el- En'âm 6/73; et- Tevbe 9/94.

²⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.1, s.256.

sıkıntısı veya mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle olur.²¹ Kişi böyle bir durum ile karşılaştığında isyan ederek Allah'a inkâr yolunu da seçebilir yahutta sabır ile karşılayarak Yüce Allah'a boyun eğerek imanını daha da kuvvetlendirilebilir. Kişinin yaşamının herhangi bir evresinde zorluklar ile karşılaştığı vakit bunun sınav olduğu bilincinde olarak hak yolu seçmesi halinde bu imtihandan başarıyla geçmiş olur. Ayetler ışığında ve inkârcıların sorduğu soruları cevaplandırarak bu konuyu pekiştirmeye çalışacağız.

Konu ekseninde en dikkat çeken ayet “Allah'ın kulunu biraz korku ve yoksullukla, mallardan ve canlardan zayıf verdirek imtihandan geçireceğiz”²² ifadesidir. Bu ilahi beyanda yarattıklarını musibetlere karşı sabırlı olarak şikayet etmemeleri için uyarılmaktadır. Çünkü Allah Teâlâ birçok âyette kulunu dünyanın ebedi olmadığı hususunda uyarmıştır. İnsanlara verdiği dünya malının ve süslerin geçici olup oyalanmadan ibaret olduğunu ve ortadan kalkmaya mecbur olduğunu haber vermiştir.²³ Nitekim dünya hayatının yok olup gideceğini bilen bir kimse, karşılaşacağı açlık, yoksulluk mal ve can kaybı, hastalık gibi musibetlere karşı daha rahat göğüs gerebilir.

“İnsanların başlarına gelen meseleleri sorgulamalarının üzerine Yüce Allah ‘O kendinizdendir’”²⁴ buyurmuştur. Bu âyette Allah Teâlâ sanki onları azarlamaktadır. Onların Allah'a asi olmaları ve peygamberlere karşı çıkmalarından dolayı işledikleri günden tövbe etmedikleri için Yüce Allah kendilerini azarlamaktadır. Çünkü böyle bir soruyu yalnızca Cenâb-ı Hak'a inanan, emirlerine karşı gelmeyen ve kötülükleri işlemekten uzak duran insan söyleyebilir. Rabbinin emirlerine asi olan ve yasakları işleyenlerin böyle bir söz söylemeye hakkı yoktur. Yahutta bu musîbet²⁵ kendilerinin başına sonrasında nasıl bir yol izleyeceklerini görmek için imtihan edilmek amacıyla gelmiştir. Allah Teâlâ'nın insanları dilediği her şekilde sınava tâbî tutma hakkı vardır; çünkü yaratılanların hepsi

²¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.1, s.309.

²² “Muhakkak ki biraz korku ve açlıkla, mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz eksiltmek suretiyle sizi imtihandan geçireceğiz. Resûlüm! Güçlüklere karşı sabredenleri iyi bir gelecekle müjdele.” (el-Bakara, 2/155).

²³ “Hanginizin davranışça daha güzel amel yapacağını denemek için hayatı ve ölümü yaratan O'dur.” (el-Mülk, 67/2); “Biz, kimlerin daha güzel davranacağını deneyelim diye yeryüzündeki her şeyi oranın süsü yaptık. Ve biz oradaki her şeyi muhakkak kupkuru bir toprak yapacağız.” (el-Kehf, 18/7-8).

²⁴ “Düşmanınıza iki mislini verdirdiğiniz kayıp kendi başımıza geldiğinde “Bu nereden bizim başımıza geldi?” mi diyorsunuz? De ki: “O, kendinizdendir.” Doğrusu Allah her şeye kadirdir.” (Âl-i İmrân, 3/165).

²⁵ Müslümanlar Uhud savaşında Hz. Peygamberin önderliğinde ve Allah yolunda savaşmaları için galibiyete kesin olarak kazandık gözüyle bakıyorlardı. Lakin durum belediklerinin aksine oldu ve müslümanlar yenilgiye uğradılar onun üzerine bu soruyu sordular.

Allah'ın kuludur. Bu anlamda bu durumun bir imtihan olduğunu bilmedikleri için Yüce Allah inananları kınamaktadır.²⁶

Bazen de kul Allah'ın ve peygamberin uyarmasına rağmen yanlış yapar ve yaptığı bu yanlıştan vazgeçmez. Bu durumda şöyle bir sorulması yerinde olacaktır. Emre aykırı davranışı ve isyanı hepsi değil, yalnızca bir kısmı yaptığı halde ceza neden hepsine uygulanmıştır? Denilirse buna şöyle cevap verilir: Yüce Allah'ın kullarını geçmişte emre aykırı tutumları ve isyanları olmasa da her türlü yolla imtihandan geçirmeye hakkı vardır. Burada amaç onların yaptığı fiillerin karşılığını almaları değil, imtihana tâbî tutulmalarıdır. Her ceza, bir azgınlığın bedeli ise de, onu yapandan başkası o meseleden sorguya çekilmez. Cenâb-ı Hak “Hiç bir günahkâr başka birinin günahını yüklenmez”²⁷ buyurmuştur. Lakin meseleye imtihan olarak bakıldığında her şeyi içine alması caiz olur. Amaç imtihan olduğu için hüküm onların hepsini kapsamıştır. Bu imtihan hem onların hepsini sınamak şeklinde olabilir hem de daha sonra gelecek nesillere ibret olması şeklinde olabilir. Çünkü onların tamamı bir kişi gibiydi, o yüzden ceza hepsine uygulanmıştır.²⁸

3.2.1.2. Nimetlerle İmtihan

Yüce Allah kulunu sağlıklı bir vücut, mal, mülk, servet gibi makam- mevki gibi çeşitli güzellik ve nimetler ile imtihan eder. Kişi böyle bir durum ile karşılaştığı vakit şükrederek Allah'a daha çok bağlanmayı da seçebilir yahutta her şeyi kendinden bilerek kibirlenir ve bu durum onun Allah'a olan bağlılığını düşürebilir. Kul dünya yurdunda güzelliklerle karşılaştığı vakit bunun Allah'tan bir sınama olduğu bilincinde olursa ve bu nimetler için Allah'a müteşekkir olursa bu imtihandan başarıyla geçmiş olur. Çünkü Allah'ın kullarına verdiği sağlık, selâmet ve hayatı da layık oldukları için değil, lütuf ve iyilik olsun diye verdiğini unutmamak gerekir. Bu nimetler de ebedî değil bir süreye bağlıdır. Sonuç olarak yaratılanlar bu nimetler var iken O'na müteşekkir olacaklarını, alındığı zaman da buna hakkının olduğunu istediği vakit nimeti kulundan alacağını bilmiş olacaklardır.²⁹ Nimetler yaptıklarımıza karşılık olsun diye değil, sınanmamız için verilmektedir, bilâkis bunlar dünya yurdunda imtihandan geçirilmemiz içindir.³⁰

²⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.2, s.517-518.

²⁷ Fâtır, 35/18.

²⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.2, s.523-524.

²⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.1, s.307.

³⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.2, s.310-311.

Yüce Allah inkâr edenleri de nimetlerinden faydalandıracağını bildirmiştir.³¹ Çünkü dünya sına ma yurdu oldu ğu için iman edenle inkâr eden arasında ayırım yapmayı gerektirmez fakat ahiret hayatı cennet ve cehenneme gideceklerin belirlenece ği yer yani ceza ve mükâfatın verilece ği yer oldu ğu için inanan ile inanmayan arasında ayırım yapmayı gerektirir.³²

İmtihanın büyüklü ğü ve zorlu ğu neden nimetlerin büyüklü ğü ve zorlu ğu ile orantılı de ğildir? denilirse: İmtihanın büyüklü ğünün takdiri aklın çok oluşuna ba ğlıdır. Mümin de sahip oldu ğu akıl sayesinde üstündür. Peki, nimet neden akılla orantılı olarak müminde daha fazla olmamıştır? diye sorulursa buna şöyle cevap verilir: Gerçe ği kavramaya vesile olan akıl tek olup bu hususta kimsenin kimseye bir üstünlü ğü yoktur. İmtihan vasıtası olan akıl da tektir. O halde hakkın bilinmesi noktasında kâfir ile mümin eşit konumdadır. Mümin hakkı idrak eder ve ona uyar ve Allah yolunda gitmeyi tercih eder, kâfir ise idrak eder fakat direniş gösterir, yaratıcıya isyan ederek emirlere uymaz; ikincisi yani kâfir de gerçe ği anlama konusunda akıl sahibidir, fakat ondan yüz çevirmiştir.³³ Burada dünyanın imtihan için, ahiretin ise karşılık için oldu ğu mantı ğının unutulmaması gerekmektedir.

Nitekim yeryüzünde insano ğluna verilen her şey nimettir. Saygınlık, kendini gerçekleştirme, emniyet, aidiyet ve bunlar gibi birçok fizyolojik ihtiyaç kişinin dünyada ki yaşamı için zorunludur. Bu zorunluluk dünyevî nimetlerin cazibeli kılınmasından kaynaklanmaktadır.³⁴ Bu fitri duygunun insanda olması özü itibariyle nimetlerin kötü ve kötülü ğe yöneltici oldu ğunu göstermez. Çünkü insan iradesinin nimetleri nasıl kullandığı bunların ahlakî de ğerini gösterir. İnsanın verilen nimeti iyiye kullanması o nimeti iyi yapar fakat kötüye kullanması o nimeti kötü yapar. Önemli olan insano ğlunun, verilen bu nimetlerin imtihan aracı olup, kendisine hizmet için meydana getirildi ğini unutmamasıdır.³⁵ Nitekim evrende yaratılan olay ve nesnelere bir süzgeçten geçirilip imtihana tâbi tutulmamız için yaratılmıştır. “Şunu bilmelisiniz ki evlatlarınız ve mallarınız sizin için

³¹ “İbrâhim, ‘Rabbim’ diye duaya başladı. Burayı emin bir şehir kıl, halkından Allah’a ve âhiret gününe inananları çeşitli ürünlerle rızıklandır! Allah buyurdu ki: Küfür ve inkâr yolunu seçeni de az bir müddet faydalandırır, sonra cehenneme sevk ederim. O ne kötü bir kalış yeridir.” (el-Bakara, 2/126).

³² Mâtürîdî, *Te’vilât*, c.1, s.262.

³³ Mâtürîdî, *Te’vilât*, c.1, s.263-264.

³⁴ “Nefsânî arzulara, kadınlara, o ğullara, yığın yığın biriktirilmiş gümüş ve altına , soylu atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere düşkünlük insanlara süslü gösterilmiştir” (el-Âl-i İmrân 3/14).

³⁵ İsa Kanik, “İnsanın Sorululu ğu Ba ğlamında Kur’ân’da Nimet Kavramı”, *Dini Araştırmalar*, c.22, S.55, 2019, s.248-249.

imtihan vesilesidir”³⁶, “ Andolsun ki sizi biraz açlık, korku, canlarınız, mallarınız ve ürünlerinizden kısmî eksiltme ile deneyeceğiz. Sabredenleri müjdele!”³⁷ Allah “Yeryüzünde olanları sizin için yaratmıştır.”³⁸ Yani bize dünya da imtihan vesilesi olması için yaratmıştır; yani kimlerin dünya da daha güzel hareket edeceğini ortaya koymak için ahireti ve hayatı yaratmıştır.³⁹ İnsanların ölmek üzere yaratılmasının, ceza ve mükâfat verilmek üzere tekrar diriltilmesinin beyan edilmesinde de bir hikmet vardır. Bu ifadenin belirtilmemesi hikmetin ortadan kalkması anlamına gelir.⁴⁰

Dünya da hiçbir nimet boş yere yaratılmamıştır. Yerin, göklerin ve ikisi arasındaki güneş, ay, yıldızlar, gece ve gündüz her şeyin yaratılması insanın faydalanması içindir. Çünkü pis ile temizi, fayda ile zararı, güzel ile çirkini ayırt edecek idrak ve akıl başka varlıklara değil insanlara verilmiştir. Hâl böyle olunca onları sınamak için bazı şeyleri yapmamızı isteyip bazı şeylerden de menetmesi kaçınılmaz olmuştur.⁴¹ Hasan Basri konu ile ilgili “ *Evet vallahi, dünya ve ahiret hakkında düşünen kimse dünyanın imtihan yurdu ahiretin ise ölümsüzlük yeri olduğunu muhakkak anlayacaktır,*” demiştir.⁴²

3.3. İmtihan’ın Hikmeti

Tanrı- âlem ve insan arasındaki münasebeti açıklarken Tanrı’nın fiillerindeki hikmete vurgu yapan Mâtürîdî, evrenin hikmet dışı bir gayeyle yaratılmadığı fikrini sistemleştirmiştir. Te’vîlât sahibi hikmet kavramını, Allah’ın fiillerinin bilgi ve kurallara bağlı olarak geliştiğine, insanın da kendisine verilen ahlakî ve entelektüel donanımla varedildiğine işaret eder. Tabiattaki yaratılan her şeyde muhakkak akıllara hayranlık uyandıran bir hikmet vardır, boş yere ve amaçsız hiçbir şey var edilmemiştir söylemi O’nun hikmet düşüncesinin temelinde yer alır.⁴³

³⁶ el-Enfal 8/28 ; et-Teğabun 64/15.

³⁷ el-Bakara 2/155.

³⁸ el- Bakara 2/29.

³⁹ Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu sınamak için hayatı ve ölümü yaratan O’dur. O, güçlüdür, çok bağışlayıcıdır (el- Mülk 67/2).

⁴⁰ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, c.1, s.101.

⁴¹ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, c.2, s.568.

⁴² Mâtürîdî, *Te’vîlât*, c.2, s.37.

⁴³ Ayşe Bayraktar Barış, “İslam Kelâmı’nda İmtihan Problemi” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022), s.100-101.

Matürîdî'ye göre insanın imtihan kavramını iyi anlayıp, içselleştirmesi ve bu kelimeye doğru manayı verip kafasında doğru bir zemine oturtması için hikmet kavramını iyi anlaması gerekmektedir. Bireyin özgürce yaşamına devam etmesi için hikmeti, adaleti ve merhametiyle insanı kuşatan bir Tanrı tasavvuruna sahip olması gerekir. Eğer kişi hikmeti, adaleti ve rahmetiyle bireysel özgürlüklerine izin veren bir Tanrı tasavvuruna sahip olursa, bu durum kendisi için deneme ve imtihanı anlamayı kolaylaştırıcaktır. Bireyin sahip olduğu doğru Tanrı tasavvuru onun ahlakî tutumuna da zemin hazırlayacaktır. Zira kişi merhametiyle kendini kuşatan hikmetli bir Tanrı anlayışına sahip olursa yanlış yapmaktan sakınır ve doğru yoldan ayrılmaz. Fakat hikmetsiz, merhametsiz ve adaletsiz bir Tanrı anlayışını benimserse o halde Tanrı adına her türlü pislîği ve ahlaksızlığı yapmaktan geri durmayacaktır.⁴⁴

Mâtürîdî hikmet kavramına her şeyi yerli yerine koymaktır anlamını vermektedir yani hakkı olana hakkını teslim etmek, haksızlık etmemektir. Hikmet kavramı bu minvalde düşünüldüğünde sınava tabi tutulan kulun herhangi bir haksızlığa maruz kalmayacağı da anlaşılacaktır. Öncelikli olarak Allah Teâlâ'nın mutlak hakîm ve yegâne yaratıcı olarak kabul edilmesi gerekir. O, tektir, âlemde var olan her şeyi takdir edendir ve yarattıklarına ihtiyacı yoktur. Adaletlidir ve abesle iştiğal etmez. Yarattıklar da Yüce Allah'ın gelişigüzel, boş yere, amaçsızca yarattığı nesnelere değildir. Bilakis onların kendilerine özgü akılları, iradeleri ve karakterleri vardır. Yani kişi yaratıcının kendisini yönlendirmesiyle değil kendi benliğiyle hareket eder. Bu sebeple yaratılışları alelade değil, hikmete uygun ve düzenlidir.⁴⁵ Mâtürîdî hikmeti, Yüce Allah'ın sınırsız gücü ve yarattıklarına ihtiyacı olmadığı fikrini yaratılmış âlemin mantık çerçevesinde ve aklen anlaşılabilirliği düşüncesi ile uzlaştırmaya çalışmak için kullanır.⁴⁶ Bu vecihle hikmet kelimesini doğru kavramak insanın denendiği meselelerde isyan yolunu seçerek, aykırılık yapmamasına ve kendisine haksızlık yapılmayacağı düşüncesinin bilincinde olarak yaratıcıya hakikî bir iman ile bağlanmasına yardımcı olacaktır.

Allah Teâlâ, akli kötülük ve iyiliği bilmek için akıl sahiplerine delil, akılsızca davranışlarla hikmetli davranışları ve doğruyu yanlıştan ayırdetmek için yarattığı âlemin bir cüz'ü ve

⁴⁴ Bayraktar Barış, “İslam Kelâmı'nda İmtihan Problemi” s.103.

⁴⁵ Rudolph Ulrich, “Mâtürîdî'nin İlâhî Hikmet Anlayışı”, Yunus Öztürk, Engin Kabakçı(Çev.), *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.34, 2018, c.17, s.785.

⁴⁶ Osman Oral, “Mâtürîdî'nin Hikmet Anlayışı” (Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), s.81.

alâmeti kılmıştır. Onu, yerilmesi ve övülmesi gerekeni, sakınılması ve özenilmesi gerekeni anlama aracı kılmıştır. Bu anlamda insana aklın verilmesi imtihana tabi tutulacağına göstergesidir. Cenâb-ı Hakk'ın âlemi hikmetsiz olarak yaratması, akılsızca bir eylem olur. Halbuki akıl âlemin bir parçasıdır, övgüye ve yergiye layık olan şeyler onunla bilinir. Böylece aklında hikmete bağlı olarak yaratıldığı anlaşılır. Netice olarak akıl sahibi olan herkes dünya yurdunda yaptığı iyi ve kötü davranışlara karşılık verileceğini bilir. Yaptığımız davranışların karşılığı dünya yurdunda verilmez. Bu da âlemin imtihan için var edildiğini gösterir. Yaratılanları imtihana tâbi tutmak, sonra bir fayda ve ceza görmeden onları helâk etmek gereksizdir ve akılsızca bir eylemdir. Binaenaleyh öldükten sonra dirilmek zorunludur, bu da iki âlemin yani dünya ve ahiretin varlığını ortaya koyar.⁴⁷

İmtihan kavramının doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için hikmet kavramında doğru anlaşılması gerekmektedir. Allah'ın hikmetsiz hiçbir şey yapmayacağı düşüncesi insanın boş yere imtihan edilmeyeceğini bize göstermektedir. Bazı âyetlerden örnekler vererek her şeyin bir hikmete bağlı olarak yaratıldığı mantığını kavrayarak, imtihanın hikmeti kavramını daha iyi anlamaya çalışacağız.

“ Ey İman edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz ve helal olanlarından yiyin ve Allah'a şükredin, gerçekten O'na kulluk ediyorsanız.”⁴⁸ Bu âyette rızık bir kısmının temiz ve helâl, bir kısmının ise haram ve pis olduğuna dair delil vardır. Zira helâl ve haram türleri olmasaydı onlarda temiz olma koşulu aranmaz, “size verdiğimiz yiyeceklerden yiyin” denilirdi. Eğer şu soru sorulursa: Harâm olan nimetlerin rızık olarak yaratılmasının imtihan olması bakımından hikmeti nedir? Bu suale şöyle cevap verilir: Her konuda imtihana tâbi tutulmamızın tepe noktası budur. Allah insanlara helâl ve temiz yiyecekler sunduğu gibi, uzak durmasını emrettiği, nefsanî arzularından kaçınmalarını istediği haramlara da yaklaşmamasını ister. Rızık sahibi olan Allah olduğu için ve bu nimetlerden yararlanmamıza izin verdiği için O'na şükretmekte kulun görevidir. Rızık olarak verilen her şeyin helal olması durumunda zıttında insanın ne yapacağı bilinemezdi. Oysa müellifimiz imtihanı helal ve haramın takriri olarak tanımlamıştır.⁴⁹ Zaten zorluklarla sınanmaktan anlaşılan mana da haram ve yasaklara yaklaşmamaktır.⁵⁰

⁴⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.5,s.396-397.

⁴⁸ el-Bakara, 2/172.

⁴⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.12, s.151.

⁵⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.1,s.340.

Yüce Allah bazı âyetler de peygamberlerden, ailesinden ve hâlis kullarından bahsederek onları övmektedir.⁵¹ Bunun nedeni insanları hâlis kul olmanın gerektirdiği şartları yapmaya teşvik etmek ve bedbaht olmalarına sebebiyet veren durumlardan uzaklaştırmaktır. Çünkü irade sahibi olan insan hangi yola gideceğini kendisi belirler. Te'vîlât sahibi Allah'ın insanları korkutmak ve özendirmek amacıyla akla çirkin ve temiz görünen iki yolu da zikrettiğini dile getirir. Bu esasa göre dünya bütünüyle öğüt ve ibretlerden, acılardan ve güzelliklerden oluşmuştur. Tâ ki, dünya yurdunun bunlar için değil, âlemi yöneten ve çekip çeviren, hâlike ulaşmak için yaratıldığı bilinsin ve ne için yaratıldığımız unutulmasın diyedir. Çünkü insan kendi tercihini kendisi yapar ve yaptığı tercihi göre de seçkin veya bedbaht olur. Yüce Allah iyilik sahipleri ve hakîmlerin sonlarından bahsederek, övgüye değer kılarak yarattıklarını onlara özendirmiştir. İnkarcıların ve bedbahtların akıbetlerinden bahsederek⁵² o davranışlardan uzaklaşmamızı istemiştir. Allah'ın dünyayı yoktan var etmesi, insanı yaratması, onlara peygamberler göndermesi ve çeşitli yollarla insanları uyarması da ileri de nasıl muamele göreceklerini bildirmek içindir. Bütün bunlar da hikmete dayanmaktadır. Gerçi insanlar peygamberlerin neden kendilerini yalanlayıp yok sayacak toplumlara gönderilmesini, Allah'ın gereğini yerine getirmeyecek kişilere emir ve yasakta bulunmasının hikmetlerini bilemeyeceklerdir. Bütün bunlar yaratıcıdan geldiğine göre hikmet sınırları içindedir. Yüce Allah kulunu imtihana tabi tuttuğuna göre bunlarında yararı insanların kendilerine dönecektir. Böylece yaratılanların başına gelenler de hikmete uygundur. Çünkü insan diğer yaratılanlardan farklıdır. Allah insana akıl verdi ve her türlü eylemi gerçekleştirebilecek eklemleri yerleştirdi. Bütün bunlar mahlukatı iyi ve kötü durumlarla imtihana çekilmeleri için birbirinden farklı olarak dünyaya getirmiştir. Böylece Yüce Allah kullarını değişik ve muhtelif yollarla imtihana çekecek, yasakladığı ve uzak durulması gereken her şeye karşı onları uyaracak, arzu edilen ve emrettiği şeylere karşı da teşvik edecektir. Nitekim kulun hoşuna gitsin yahut gitmesin Allah'ın bütün eylemlerinin hikmet ve ihsan esasına dayandığı ortaya çıkmaktadır. Kişinin yaptığı seçim sonucunda ceza ve mükâfat alması da bu hikmetten dolayıdır çünkü hikmet yönetim ve düzenleme de gerekli olan şeydir. Hikmetsiz hiçbir iş olmadığına göre kişi imtihan edildiği zamanda haksızlık yapıldığı veya yapılacağı endişesini ortadan kaldırmalıdır.⁵³

⁵¹ “Allah Âdem’i, Nuh’u, İbrâhim’in ailesini ve İmrân ailesini birbirinden gelmiş nesil olarak seçip âlemlere (bütün yaratılmışlara) üstün kıldı. Allah hakkıyla işitmekte ve bilmektedir. (Âl-i İmrân, 3/33-34).

⁵² “Allah’ı ve peygamberlerini inkâr edenler, Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyenler, bir kısmına inanır bir kısmını inkar ederiz diyenler ve bunlar arasında bir yol tutmak isteyenler yok mu, işte gerçek kâfirler bunlardır ve biz kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır. (Nisâ, 4/150-151).

⁵³ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, c.2,s.320-321; c.14, s.173; c.14, s.180.

Bütün bu âlemin yaratılması yasaklar ve emirler getirilmesi insanların sınanması içindir. İnsanların bunun sonucunu alması için de ahiret yurdunu tayin etmiştir. Orada isyan edeni cezalandıracak, itaat edeni ise ödüllendirecektir. Eğer yaptıklarınızın karşılığını görmeyecek ve diriltilmeyecek olsaydınız, o zaman demir veya taş olurdu, insan olmazdınız.⁵⁴ Çünkü demir, taş gibi nesnelere akıllı varlık muamelesi yapılmaz, bir şey emredilmez ve yasaklanmaz, sınanmazlar. Fakat insanlar helâl ve haramlarla çeşitli sıkıntı ve meşakkatlerle, emir ve yasaklarla sınanmak için yaratılmışlardır. Eğer sonucun alınacağı âhiret hayatı olmamış olsaydı o zaman bütün bu yaratmalar boş yere ve anlamsız olurdu, hiçbir hikmeti olmazdı. Çünkü bir binayı yapan usta, ondan bir yarar elde etmeksizin sırf onu yok edip yıkmak için yaparsa, o zaman yaptığı iş tamamen anlamsız ve hikmetten uzak olurdu. Aynı şekilde dünyanın yaratılması da böyledir. Eğer bir amaç için yaratılmış olmayacaksa o da anlamsız ve hikmetten uzak olacaktır.⁵⁵ Allah insanı imtihana tâbi tutacaksa isyan edene yaptığı karşılığını vermek, kötülük yapanı cezalandırmak; itaat edene itaatinin karşılığını vermek ve güzel işler yapanı da mükafâtlandırmak için tekrar diriltmesi gerekir.⁵⁶ Yüce Allah'ın önce beşeri yaratmaya daha sonra öldürmeye ve öldürdükten sonra tekrar diriltmeye gücü yeter.⁵⁷ Yaratıcı insanı kendi menfaati ve ihtiyacı olduğu için yaratmadığını aksine kulun kendi menfaati ve maslahatından dolayı yaratıldığını yahut kendi menfaatinden dolayı onları imtihana çekmesinin veya bu nedenle emir vermesinin söz konusu olmadığını, çünkü O'nun zatıyla yaratılanlara ihtiyacı olmadığını bildirmektedir.⁵⁸ Nitekim yerin, göğün ve bu ikisi arasındaki her şeyin mülkiyeti O'na aittir. Bunların mülkiyetine sahip olan Yüce Allah'ın, bahsi geçen menfaate ihtiyacı olması mümkün değildir, O, zatıyla zengindir ve her şeyden müstağnidir.⁵⁹ Her türlü eksiklikten münezze olan Yüce Allah, yarattıklarını yalnızca kendilerinin menfaatleri ve başlarına gelecek sıkıntı ve musibetlerden korunmaları için imtihana çekmektedir. O imtihanın, yasağın ve emrin faydalarını onlar görecekler, sıkıntılarını da onlar çekeceklerdir. İyilik olarak yaptıkları kendi faydalarına, kötülük olarak yaptığı davranışlarda onların kendi aleyhinedir.⁶⁰

⁵⁴ “De ki: İster taş olun ister demir; isterse canlanmasını aklınızın almayacağı herhangi bir yaratık! Bu defa da ‘Bizi tekrar hayata kim döndürecek?’ diyecekler. ‘Sizi ilk defa yaratan’ de. Sonunda onlar, sana alaylı bir tarzda başlarını sallayacak ve ‘Ne zamanmış o?’ diye soracaklar. De ki: ‘Yakında olması mümkündür’” (el-İsrâ 17/ 50-51).

⁵⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.10,s.487.

⁵⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.12,s.324.

⁵⁷ “Yaratıkları önce yaratan, sonra bu yaratmayı tekrar eden O'dur ve bu O'nun için pek kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce sıfat O'nundur. O mutlak galiptir, hikmet sahibidir” (er-Rûm, 30/27).

⁵⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.11,s.210;c.11, s.265; c.13, s.229; c.17, s.35.

⁵⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.14,s.38.

⁶⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.13,s.157.

İmtihan edilmemizin anlamlı hale gelmesi için ahiret hayatının öneminden ve orada dünya yurdunda yaptığımız davranışlara göre ceza ve mükafat göreceğimizden söz etmiştik. Fakat inkârcılar öldükten sonra dirilmeye inanmadıkları için “Biz zenginlik ve nüfus açısından üstünüz; dolayısıyla, azaba uğratılacaklar biz olamayız”⁶¹ sözünü söylemişlerdi. Eğer onlar öldükten sonra tekrar diriltileceklerine yani ahiret yurduna inansalardı, bu sözü söylemezlerdi. Dünya hayatındaki darlık ve bolluğun imtihan edilmemiz için olduğunu bilirlerdi. Ama eğer yaptıklarımızın karşılığını görmek için başka bir âlem var ise, hikmet açısından düşmanlık ve kötülük yapan düşmanlığının ve kötülüğünün karşılığını, dost olanda dostluğunun ve iyiliğinin mükafatını görecektir. İmtihan âleminde hikmet açısından bunların olması mümkündür. Bundan ötürü Allah onlara şöyle cevap vermiştir: “De ki: Rabb’im rızıkı dilediğine bol verir, dilediğine kısar; fakat insanların çoğu (bunun hikmetini) bilmezler.”⁶² Yani Yüce Allah nimeti istediğine bol verir. Bu durum onların Allah katındaki kıymet ve üstünlüğünden değildir. Allah bu şekil de imtihana tabi tutar sonrasında Rabb’ine müteşekkir mi olacak yahut malı kendinden bilerek böbürlenerek ihtiyaç sahibine bu maldan hak tanımayacak mı bu sınavı nasıl vereceği görülsün diyerdir. Çünkü Allah varlık verdiği zenginin malının fazlasından darda olan fakire ait bir hak koymuştur. Allah Teâlâ bu hakkı açıklamış, sınırlarını ve verilmesi gereken miktarı da belirtmiştir. Zengin kişi kendisine verilen malda yüklenen sorumluluğu yerini getirmekle ve şükretmekle emrolunmuştur. Yine o istediğine de nimeti kısar. Bu durum da Allah’ın kişiyi cezalandırmak ve düşmanlık etmek sebebiyle değildir. Elinde mal olmadığı vakit sabır mı yoksa inkar mı yolunun tercih edeceğinin bilinmesi içindir. Bu konuda Peygamberimizin şöyle buyurduğu aktarılmıştır: “Allah dileseydi sizin hepinizi servet sahibi yapar, aranızda fakir bırakmazdı. Yine dileseydi hepinizi fakir kılar ve içinde zengin kimse olmazdı. Ancak Cenâb-ı Hak, zenginin nasıl şefkat gösterdiğini, fakirin de nasıl sabrettiğini görmek için sizi birbirinizle imtihan etmektedir.” Bu iki durum da kulları imtihan etmek içindir.⁶³

Müşrikler ise bu durumun böyle olduğunu düşünmez ve Allah’ın dünya da darlık verdiği kişinin, yalnızca kötü âmeli sebebiyle, Allah’ın kendilerini sevmediği için darlık cezasına çarptırıldığını düşünüyorlardı yani bütün kâinatın sahibi olan Allah, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacını gidermiyorsa biz niye giderelim. Allah’ın onların ihtiyacını gidermemesi, onlara

⁶¹ es-Sebe, 34/35.

⁶² es-Sebe, 34/36.

⁶³ Mâtürîdî, *Te’vilât*, c.12,s.109; c.11, s.487; c.11, s.489.

düşman olduğunu gösterir, bizim ihtiyacımızı gideriyor ki demek ki bizi seviyor onları sevseydi onlara da verirdi. Allah'ın vermediğini biz neden verelim diyerek darda olana yardım etmiyorlardı.⁶⁴

Allah'ın beşeri çeşitli hallerle imtihan edebileceğinden bahsetmiştik. O hastayı hastalığı ile, fakiri de fakirlik haliyle imtihan eder. Sağlıklıyı sağlığı ile zengini de zenginliği ile dener. Denemek iki açıdan da Allah Teâlâ'dandır; ya verdiği sıkıntılara sabretmekle veya verdiği nimetlere karşı şükürde bulunmakla olur. Bütün bu imtihanlarda da doğru ve yanlış olarak iki yol vardır. Cenâb-ı Hak her iki yolunda insanı nereye götüreceğini haber vermiştir; eğer insan batıl yola girmeyi tercih ederse, bu yol onu daimi hüzne ve şiddetli azaba götürecektir. Hak yola girerse de bu yol kendisini sonu gelmeyen mutluluklara ve ebedi nimetlere götürecektir. Bunları beyân ettikten sonra Yüce Allah kullarını bu iki yol arasında serbest bıraktığını seçimi kulun yapacağını ifade etmiştir.⁶⁵

İnsan bazen imtihanın kendisine ağır geldiğini düşünür ve ben ne yaptım da benim başıma bu musibet geldi diye sorgulamaya başlar. Bunun üzerine Matürîdî Yüce Allah'ın bazen de kulunun başına gelen sıkıntının kendisinin yaptığı bir hatadan dolayı olmadığını, fakat Cenâb-ı Hak'ın kullarını imtihan etmek maksadıyla dilediği cefa ve musibetlerle imtihana tâbi tutacağını bildirmektedir.⁶⁶ Kulun bu şekilde sıkıntı ve musibet ile karşılaşması halinde Allah'a dua ederse azîz ve celîl olan Allah'ın bu sıkıntıları gidereceği umulur. Burada duanın imtihan için öneminden bahsetmemiz yerinde olacaktır. Dua, imtihanı başarıyla geçmemizin yoludur. Çünkü kulun özgür olması ve imtihanı başarıyla geçmesi için elimizde duadan başka imkan bulunmamaktadır. Bir de duanın imtihan sürecine dahil olduğunu şöyle ifade edebiliriz. Kişi eğer dua ediyorsa Allah katında er ya da geç bir değere haiz olacaktır. Allah kuluna zulmetmek istemeyeceği için kuluna böyle bir kapı açmıştır.⁶⁷ Çünkü O, “biz iman edenleri böyle kurtarıyoruz”⁶⁸ buyurmuştur.⁶⁹ Bu konuya en güzel örnek Eyyûb ve Yunûs peygamberin hayatıdır. Çünkü Eyyûb peygamberin başına gelen sıkıntı kendi işlediği bir kusurdan dolayı değildi o öyle imtihan edildi. Yunûs peygamber ise Allah'ın emrini dinlemediği için imtihan edildi ve sonra Allah'a dua ederek

⁶⁴ Veysel Gençil, “Mekke Müşriklerini Mâtürîdî'nin Gözüyle Okumak” **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 20/38, Aralık 2018, s.211.

⁶⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.5,s.306.

⁶⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.9,s.409.

⁶⁷ Aydın, **İmam Matürîdî'de Kötülük Problemi ve İmtihan**, s.151.

⁶⁸ el-Enbiyâ, 21/88.

⁶⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.9,s.413.

affını istedi ve sıkıntısı giderildi. İşte münafık ve mümin de bu durumlarda birbirinden ayrılır çünkü mümin Rabbinin kendisini iyi ve kötü durumlarla sınavacağını bilir. Münafık ise yalnızca bolluk ve genişlik zamanlarında kulluk eder. Çünkü O Rabbinin hakkıyla idrak edemez. Mümin ise kulun her durumda mevlasına ihtiyacı olduğunu düşünür ve genişlikte ve darlıkta O'ndan yardım isteme hakkı olduğuna inanır. Yahut başına bir bela ve sıkıntı geldiğinde kendi ihmalinden ve kusurundan kaynaklandığını düşünür ve O'na kulluk eder. Ya da verdiği rızıkların bolluğunu görür bu rızıklara şükretmesi gerektiğini düşünür ve Rabb'ine kulluk eder. Mümin Yüce Allah'ın gerçek ilah olduğunu düşündüğü için Rabb'ine her hâlükârda kulluk eder.⁷⁰

Azîz ve celîl olan Allah'ın insanları denemeye tâbi tutmasının hikmetini neticelendirecek olursak; Yüce Allah insana zorluklarla mücadele etme gücünü verdiğini haber vermiştir.⁷¹ İlâhi beyanda geçen “kebed” kelimesinin mânasıyla ilgili farklı yorumlar yapılmıştır. Dikilmek, sıkıntı ve şiddete göğüs germek, bebeğin anne karnında dik pozisyonda yaratılıp ayrılacağı vakit başı aşağı gelecek şekilde döndürülmesi gibi anlamlara gelir. Bunun belirtilmesinde ne gibi bir nükte olabilir ki diye sorulursa bunun cevabı şudur: İnsanların boş yere yani bâtil olarak var edilmediklerine dair bir açıklama vardır. Bu açıklama da insanın yaratılışının en küçük detayına kadar bilgi verilmesi elbette insanın boş yere yaratılmadığının en büyük göstergesidir. Aksine Cenâb-ı Hak onları kullukta bulunmalarını emretmek ve imtihan etmek için yarattı. Nitekim bir âyette Allah insanları ve cinleri yalnızca kendisine kulluk etsinler diye yarattığını haber vermektedir.⁷²

İmam Mâtürîdî “lekad halakne'l- insâne fi kebed” (لقد خلقنا الانسان في كبد) ilâhi beyanının mânasını şöyle vermektedir: “Biz elbette insanı kendisini yoracak şey için yarattık” eğer kişi hak yoldan gitmeyi tercih ederek Allah'a itaati seçecekse ve sırât-ı müstakîm için yorulacaksa cennet için yaratılmıştır. Eğer insanın yorgunluğu dünya hayatında kötü işler yaparak şeytanın izinden gitmekse ve yaratıcıya asi olmak ise o halde onun yorgunluğu kendisini şiddetiyle saracak ateş içindir. Allah kendisine isyan edip, inkar yolunu seçeni ve şeytana itaat edecek olanı da cehennem için yaratmıştır. Şu ilâhi beyan aynı mânaya gelir. “Andolsun biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmış olduk.”⁷³ Allah'ın tek oluşuna inanarak O'na kulluk edip itaati seçen kimseleri de cenneti için

⁷⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.9,s.456-457.

⁷¹ el-Beled, 90/4.

⁷² ez-Zâriyât, 51/56.

⁷³ el-A'râf, 71/79.

yaratmıştır.⁷⁴ İnsanlar dünyaya geldiklerinde sözü edilen iki mahiyette de değillerdi. Kişi kendisine verilen akıl ile bu iki yoldan birini tercih etme yetisine sahiptir. O halde kişi dünya yaşantısındaki tercihini kendi iradesi ve akıyla yaptığına göre ahiret hayatındaki yaşantısını da tercihleriyle kendi belirler. Nitekim peygamberimiz şöyle buyurmuştur: “Bir işi yapmayı irade ettiğinde o işin sonunu düşün, eğer sonu iyi ise onu yapmaya koyul, eğer akıbeti kötü ise onu yapmayı bırak!”⁷⁵

Dünyada darlık ve sıkıntılarla sınanmanın gayesini âhiret yurdunda ebedî saadet ve mutluluğu kazanmak için bir sınama vesilesi olarak gören Matürîdî'ye göre âlem bir hikmet için yaratılmıştır ve âlemin yaratılış hikmeti imtihandır. Dünya yurdunda çektiğimiz eza ve cefaların karşılığını ahiret yurdunda ödül olarak muhakkak göreceğimizi düşünmektedir. Bunun yanı sıra Yüce Allah insanoğlundan gizli kalan düşünce ve duyguları açığa çıkarmak gayesiyle onları çeşitli yollarla imtihana tabi tutar. Bu anlayışa göre imtihan Allah Teâlâ'nın kâinata varlık verme hikmetinin adı olmakta ve varoluş amacıyla ilgili bir anlam kazanmaktadır.⁷⁶

3.4. İmtihan'ın Gereği

İmtihan'ın gereğini anlamamız için önce yaratıcının kudretini ve bizi neden yarattığını bilmemiz gerekmektedir. Yüce Allah güneşi, ayı, yıldızları, denizleri, ağaçları kısaca evrende bulunan her şeyi yaratmaya kâdirdir. Gecenin karanlığından tek bir iz kalmadan gündüzü yaratmaya, gündüzün aydınlığından da tek bir iz kalmadan geceyi yaratmaya kâdir olduğu gibi yarattıkları tamamen yok olduktan ve kendilerinden hiçbir iz kalmadıktan sonra, onları tekrar yaratmaya ve diriltmeye de kâdirdir; yerin, göklerin ve ikisinin arasında bulunan her şeyin yaratılması insanların menfaati içindir. Çünkü iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış, fayda ile zararı ayırdedecek akıl başkalarına değil insanlara verilmiştir. Bu durumda onları sınamak için bazı davranışları yasaklayıp bazı davranışları da emreden kurallar koyması da kaçınılmaz olmuştur. Çünkü insanlar basiret, idrak ve temyiz gücüne sahip olarak yaratılmışlardır. Hal böyle olunca fiillerinin bedelini görmeleri

⁷⁴ “Ben cinleri ve insanları, başka (bir şey için) değil, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım” (ez-Zâriyât, 51/56).

⁷⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.17, s.s.228-230.

⁷⁶ Emine Ögük, “Mâtürîdî'nin Düşünce Sisteminde Şer-Hikmet İlişkisi” (Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), s.208-209.

için başka bir alemin varlığı da gerekli hale gelmiştir; orada itaat eden, buyruğa uyan ve dostluk gösteren mükafatını görür, âsi olan ve düşmanlık gösteren de ceza görür.⁷⁷

Cenâb-ı Hakk'ın kullarını ilk imtihanı yalnızca lütufları ve nimetleri ile olur, sonrasında yaptıkları kötülük ve hatalara karşı da adalet ve ceza ile olur. Örneğin Yüce Allah Âdem'i (a.s.) önce melekleri ona secde ettirmek, kendisini cennete yerleştirmek, orada güzel vakit geçirmek ve lütuf ile nimeti bol bol vermek suretiyle onu imtihan etmiş, sonra da yasakladığı ağaca yaklaşması ve o ağaçtan yemesi sonucu yapmış olduğu hata yüzünden cennetten çıkararak çeşitli meşakkatlerle ve zorluklarla imtihandan geçirmiştir. Yani Allah Teâlâ önce kullarını nimet ve lütufla, sonra da yaptıkları kötü fiillerden dolayı cezalandırmakla ve adaletle imtihan etmiş olur. Nitekim Yüce Allah başımıza gelen sıkıntı ve musibetin kendi yaptıklarımızdan dolayı olduğunu⁷⁸ haber vermektedir.⁷⁹ Yani Cenâb-ı Hak kulunu dilediği elem, ıstırap ve acı ile imtihana çeker ve bunun karşılığını ahiret yurdunda kendisine verebilir, dilediğini de karşılık vermeksizin çeşitli sıkıntı ve musibetlerle imtihan edebilir. O'na hiçbir şey vâcip değildir.⁸⁰ Bu konuyu daha iyi pekiştirmemiz ve mantığını anlamamız için bazı ayetlerden örnekler vermemiz yerinde olacaktır.

Yüce Allah'ın "İyi ve kötü durumlarla imtihan ettik."⁸¹ Ayetinde insanların bir bölümünü darlık ve zorlukla; bir bölümünü de bolluk ve bereketle imtihandan geçirdiğini haber vermektedir. Bu ayette insanlara bahsi geçen ceza ve sevabı hatırlatmak için yahutta iyiliğe özendirmek için sevap vereceğini ve kötülüğün karşılığında da ceza verileceğini öğreterek sakındırmak için bilgilendirmiştir. Bu beyan farklı yorumlara da açıktır. Birincisi, insanları bolluk, bereket ve nimetlerle sınavdan geçirdik ki Yüce Allah'ın inayetini ve lütfunu bilsinler ve O'na şükretsinsinler, nankörlük etmesinler. Kötü durumlarla yani darlık, zorluk, meşakkatler, musibetler ve elem ile imtihan ettik ki Allah'ın hakimiyetini ve gücünü idrak etsinler ve O'na tövbe, dua, şükür ve yakarıyla dönsünler, inkarcı olarak kendilerine zulüm etmesinler.

⁷⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.2, s.568.

⁷⁸ "Başınıza gelen her musibet kendi yaptıklarınız yüzündendir; kaldı ki Allah birçoğunu da bağışlar." (eş-Şûrâ, 42/30).

⁷⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.5,s.332.

⁸⁰ Recep Önal, "Sünnî Teolojinin Belâ ve Musibet Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım", *Bilimname*, S.49, 2023, c.1, s.490.

⁸¹ el-A'râf, 7/168.

İkincisi, kendilerinden daha kudretli ve malik bir varlığın olduğu düşüncelerine iyice yerleşsin ve Yüce Allah'ın buyruk ve hükümlerine tam bir teslimiyetle bağlanarak O'na samimi bir yakarıyla dönsünler.

Üçüncüsü, kâfir ile mümin olanları sınavdan geçirdik ta ki onlar eşit olmaları gerektiği düşüncelerinin önüne geçerek hikmet bakımından farklı konumda olmaları gerektiğini bilsinler ki yeniden dirilmemizin bir amacı olduğunu anlasınlar.

Dördüncüsü, Allah Teâlâ dünyada nimetlerini yaratmıştır ve kullarına uyarıda bulunmuştur ki âhirette var olan lezzetle dolu hayatı bilsinler yahutta âhirette başlarına gelecek olan azabı bilsinler. Yüce Allah insanları bu şekilde imtihana çekmiştir ki kendilerinin döneceği âhîret hayatının varlığını bilsinler ve iyi hazırlansınlar.⁸²

Yüce Allah insanoğlunun her sene bir veya iki defa farklı musibetler ile sınındığını fakat yine de tövbe etmeyerek ders çıkarmadıklarını haber vermiştir.⁸³ Yani savaş ve cihatla sınıyorlar dolayısıyla bu vesileyle inkârcılıkları ve münafıklıkları ortaya çıkıyor. Allah savaşı iki yönden gerekli kılmıştır. Birincisi fitne ortadan kalkıncaya kadar yeryüzünü kâfirlerden temizlemek içindir. İkincisi ise gerçekte iman etmeyenlerin münafıklıkları, iman edip boyun eğenlerin ise doğrulukları açığa çıksın diye münafıkları imtihandan geçirmek içindir. Çünkü savaş münafıkların gerçek yüzünü ortaya çıkaran en önemli göstergelerden biridir. İnsanlar bazı gerçekleri kendi gözleriyle göremezler fakat savaş ile imtihan edilmemizin gereği Allah'ın bazı gerçekleri bize göstermek istemesidir. Yahutta açlık ve sıkıntı ile sınıyorlar bu durumda da münafıklıkları ortaya çıkıyor. Bazılarında Allah'a şartlı olarak kulluk ettikleri başlarına iyilik gelirse mutlu olarak o iyiliği hak ettikleri, fakat imtihan sıkıntısı gelse yüz çevirerek o sıkıntıyı haksızlığa uğradıklarını düşündüklerini⁸⁴ haber vermiştir.⁸⁵ Yüce Allah'a inanmayan ve bu nedenle inkârlarında direterek, inatçılık yapanlara bazı cezalar ve musibetlerin verilmesi ve onların uyarılması diğer insanların bu durumdan ders çıkarmaları ve ibret almaları içindir.⁸⁶

⁸² Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.6,s.109-110.

⁸³ et- Tевbe, 9/126.

⁸⁴ “Yine insanlar arasında kimileri vardır ki, Allah'a şartlı olarak kulluk eder; öyle ki kendisine bir hayır denk gelirse bundan pek memnun olur, şayet başına bir kötülük gelirse hemen yüz çevirir.” (el-Hac, 22/11).

⁸⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.6, s.331;c.6,s.514.

⁸⁶ Ebru Türkman, “**Kelamda Günah ve Musibet İlişkisi**” (Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s.35.

Bu kısımda insanın musibetleri nasıl görüp algıladığına dair parantez açmakta yerinde olacaktır. İnsan musibetlerin bazılarını kötülük bazılarını da iyilik olarak algılamaktadır. Bir musibeti iyilik olarak görüp algılayabilecekken farklı düşünerek kötülük olarak da algılayabilmektedir. Bu tamamen insanın anlayışı, niyeti, yaklaşımı ve iradesiyle olmaktadır. Dolayısıyla asaleten ve hakikaten kötülük âlemdeki olgusal gerçekliklerle değil, yalnızca kişinin irade ve niyetinde ve bundan doğan fiillerindedir. Zira insan şiddet ve darlık hâllerini kötü olarak adlandırmaktadır çünkü onun nezdinde kendisine sıkıntı oluşturduğunu düşündüğü her şey kötüdür. Genişlik ve bolluk hâlini de iyilik olarak adlandırmaktadır. Her ne kadar bir hâl gerçekte kötü olarak düşünülse fakat arka planda kulun yararına bir iş olsa dahi kul onu seyyie olarak adlandırmakta ve algılamaktadır. Resûllah musibeti, “ mümine kötü gelen her şey musibettir” diye tanımlamıştır ki bu tanım hakikatinde iyi ve kötü olarak adlandırılan şeylerin gerçekte kötü olmadıklarını da göstermektedir.⁸⁷ Çünkü insan kendi işine gelen şeyi iyi gelmeyi ise kötü olarak düşünmektedir.

İmam Mâtürîdî ise bu düşüncenin yanlış olduğu görüşündedir. İnsanlara sakıncalı gibi görünen şeylerin aslında onların mahiyetini göremediği gizli ve açık pek çok yararının olduğunu ifade etmiştir. Örneğin su her canlıya hayat verir, yaşamı için gerekli ihtiyaçları karşılar, fakat boğulmasına neden olarak ölümüne de sebebiyet verebilir. Yine aynı şekilde ateşin hem yakıcı özelliği vardır insanların canını alabilir hem de besinleri insanlar için kullanılabilir hale getirebilir. Zehirli veya acı olan nesnelere de birçok hastalığa panzehir olabilir. Bu yüzden akıl sahibi olan herkes, nesnelere kesin olarak kötü ya da iyi olduğundan bahsetmenin doğru olmadığını, her nesnenin yararı ve zararının olduğunu bilir. Bu açıdan bakıldığında bir şey bazı durumlarda sefah olurken bazı hallerde de hikmet olabilir, bazı durumlarda adalet olurken bazen de zulüm gibi görünebilir.⁸⁸

Allah Teâlâ insanların cimri, tahammülsüz ve aceleci⁸⁹ olduğunu haber vermiştir. İnsanlar sıkıntılı ve musibetli durumlarda sızlanır ve bunlara karşı sabretmez.⁹⁰ Peki neden insan bencil, aceleci, hırslı ve cimri yaratılmıştır? İmam Mâtürîdî bunun cevabının insanın

⁸⁷ Aydın, *İmam Mâtürîdî’de Kötülük Problemi ve İmtihan*, s.35-36.

⁸⁸ Önal, “Sünnî Teolojinin Belâ ve Musibet Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım”, s.492.

⁸⁹ “Ama Allah onlara lütuf ve kereminden ihsan edince hemen cimrilik gösterdiler ve yüz çevirdiler, onlar zaten dönektirler.” (et-Tevbe, 9/75-76). “Gerçekten insan pek tahammülsüz bir tabiatte yaratılmıştır. Başına bir fenalık geldi mi sızlanır durur. Ama ona bir hayır dokunduğunda kendisinden başkasını yararlandırmaz.” (el-Meâric, 70/19-21).

⁹⁰ Mâtürîdî, *Te’vilât*, c.8,s.408.

imtihan edilmesi için olduğunu düşünmektedir. İnsanların tabiatı gereği huyları birbirinden farklıdır. Zira kişinin böyle bir tabiatı olmasa yaşamını devam ettirmesi mümkün olmayacağı gibi imtihana da tabi tutulmayacaktır. Bazı insanlar doğuştan atılgan ve saldırgan, bazıları korkak, bazıları yaramaz, bazıları mülayim, bazıları cimri, bazıları cömert, bazıları kıskanç, bazıları vurdumduymaz, bazıları aceleci olarak yaratılmıştır ve hepsi kendinde olan bu özellikler ile yani nefsiyle imtihan edilmişlerdir. Ve bu manada asıl imtihan nefisle imtihandır.⁹¹

Matürîdî, Yüce Allah'ın kuluna verdiği nimetlerin imtihanın lüzumuna işaret ettiğini söylemektedir. “Artık Rabb’inizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?”⁹² İlahî beyânında bu nimetlerin insanlar için yaratıldığı zikredilmiştir. Allah'ın bu kadar fazla nimeti insanlar için yaratması daha sonra insanları başıboş bırakarak verdiği bu nimetlere karşı şükretmemelerini istemesi ihtimali yoktur. Cenâb-ı Hak'ın bu nimetleri kulları için var etmesi, emirler ve yasaklar koyması dahi imtihanın gerekliliğinin en büyük göstergesidir.⁹³

3.5. Allah'ın Kulunu İmtihan Edeceğini Söylemesinin Faydası

Allah kullarını biraz haşyetle canlardan, mallardan ve verdiği nimetlerden eksiltmek suretiyle ve açlıkla imtihana tabi tutacağını haber vermektedir ve peygamberinden de sabredip, sebat edenleri güzel bir gelecekle müjdelemesini istemiştir.⁹⁴ Bu pasaj da Allah Teâlâ insanları sınavdan geçireceğini bildirerek başlarına gelecek olan sıkıntı ve musibetlere karşı şikâyet etmemeleri için uyarmaktadır. Çünkü Cenâb-ı Hak bir çok âyette insanları dünya yurdunun geçici olduğunu ve insanları orada ebedî olarak yaşamaları için değil âhret yurdu için yarattığını, kendilerine verdiği dünya süsü ve mallarının geçici bir hevsten ibaret olduğunu ve hepsinin yok olmaya mahkum olduğunu haber vermiştir. “Biz, kimlerin daha güzel bir davranışta bulunacağını denemek için yeryüzündeki her şeyi kendisine özgü bir süs biçiminde yarattık. Hiç şüphe yok ki zamanı gelince oradaki her şeyi kupkuru toprağa çevireceğiz.”⁹⁵ Azîz ve celîl olan Allah bu ifadelerinde dünya hayatının ve sahip olduğu çekiciliğın yok olup, ortadan kaybolacağını haber vermiştir.

⁹¹ Aydın, *İmam Mâtürîdî'de Kötülük Problemi ve İmtihan*, s.81.

⁹² er-Rahmân, 55/13.

⁹³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.14,s.287.

⁹⁴ el-Bakara, 2/155.

⁹⁵ el-Mülk, 67/2.

Dünya süsünün ve malının bahsi geçen akıbetle uğrayacağını bilen kişi, rastlayacağı açlık, can ve mal kaybı, hastalık gibi musibetlerin üstesinden daha kolay gelebilir. Çünkü bunların hepsi söz konusu edilen sondan daha hafiftir.⁹⁶

İmam Mâtürîdî sınamanın yalnızca açlık, can ve mal kaybı ile olmadığını insanların Allah'ın kulları olup onları her türlü metotla deneme hakkına malik olduğunu söylemektedir. Lakin âyetin burada esas vurguladığı her şey yok olmak üzere yaratıldığına göre âyette bahsi geçenler de aynı şekilde yok olacaktır, ta ki kayıplar yaratılanlara ağır gelmesin ve sıkıntı ile uğraştıkları vakit bunun imtihan için olduğunu bilsinler.⁹⁷

Matürîdî, insan sahip olduğu muhtelif esenlik ve imkânla birlikte hakikatte Cenâb-ı Hakk'a aittir, der. Çünkü insan Allah'ın yaratmasıyla var oldu. Lakin Yüce Allah, öyle cömerttir ki sanki kullarına emretme ve isteme hakkı olmayan biri gibi muamele göstermektedir. Yaratılanların hepsi kendisine ait olmasına rağmen onlara zorla hiçbir şey yaptırmamaktadır. Nitekim şöyle buyurmuştur: “Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır.”⁹⁸ ; “Allah'a gönül hoşluğuyla ödünç verin.”⁹⁹ Burada amaç insanlardan istenen harcamayı daha istekli bir şekilde yapmaları ve kendilerine hoş gelmesini sağlamaktır; Aslında Yüce Allah'ın karşılığında bir şey vermeden de kullarından bütün bunları istemesi caizdir. Yüce Allah'ın zikrettiği şeylerle sizi imtihan edeceğiz diye belirtmesi, O'nun, kendilerinden satın alma vaadiyle büyük bedel ve mükâfat vereceğini bilmeleri içindir. Bu sayede istenilen şeyleri yapmakta kulların gönülleri hoş olur ve daha kolay gelir. Yahut da Cenâb-ı Hakk'ın en başta bu şeylerle kullarını sınavacağını haber vermesi gönüllerinin sıkılmaması, morallerini güçlü tutmaları ve imtihan edildiklerinde şikâyet etmemeleri hikmetine bağlıdır. Nitekim insanın yaradılışına aykırı olup hoş gelmeyen her şeyde böyledir. Ona gelişinden evvel meşakkati haber verildiği ve alıştırıldığı takdirde, bilmeden gelmesi yani gafil avlanması durumuna göre daha kolay ve hafif karşılar.¹⁰⁰ Sonuç olarak Allah Teâlâ sıkıntıların önceden insanlar hakkında yazıldığını ve onları imtihana tabi tutacağını bildirmiştir ki gönülleri ferahlasın ve mücadelelerine devam etsinler.

⁹⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.1,s.307.

⁹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.1,s.307.

⁹⁸ et-Tevbe, 9/111.

⁹⁹ el-Müzzemmil, 73/20.

¹⁰⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.1,s.308.

Matürîdî Allah'ın bizi imtihana tâbi tutması konusunda hareket noktasının şöyle olduğunu düşünmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de bahsedilen şer ve hayır olarak nitelendirilen her şey hakikatte kulun hakkı değil Allah Teâlâ'nın lütuf ve nimetinin eseridir. Yüce Allah insanoğlunu ebedi olarak dünyada yaşaması için meydana getirmemiş ve verdiği nimeti de sonsuz kılmamıştır. Bununla doğru orantılı olarak lütfettiği nimetlerde ebedî değildir. Kul sahip olduğu bu nimetleri ve konumu gönülden tesahup ettiği takdirde yaşamı süresince takip ettiği yol kendisine uygun görünür ve huzurlu bir ömür geçirir.¹⁰¹

Allah kullarını imtihan çeşitlerinin hepsi ile değil bir kısmıyla sınavdan geçireceğini haber vermiştir. Bu husus Yüce Allah'ın yarattıklarının bütün çıkış güzergâhlarını kapatmadığını göstermektedir. Zira bahsi geçen bütün nimetlere zor veya eksikte olsa ulaşabilmeleri için açık bir yol bırakmıştır. Allah'ın bütün yolları muhafaza altına alarak kapatması mümkündür fakat Yüce Allah kerem ve lütfuyla insanları korku içinde bıraktığı her yerde ümit edebilecekleri açık bir kapı bırakmıştır. Cenâb-ı Hak imtihana konu edilen bütün fiilleri ve denemeden geçirilen bütün kullarını ümit ile korku arasında bulundurmıştır. Şanı yüce olan Allah'ın kullarını sınama hakkı olmasına rağmen onlar için bol mükâfat vermiştir ve büyük bir müjde üslubu kullanmıştır. Böyle bir mükâfatta hiçbir hakkımızın bulunmamasına rağmen her hakkın kendisinde bulunduğu Yüce Allah'ın bize vermesi O'nun ne kadar büyük lütfunun olduğunun göstergesidir.¹⁰²

Allah'ın insana koruyucu melekler gönderdiğini haber vermesi¹⁰³ de bununla ilişkilendirilebilir. Çünkü koruyucuların, insanların fiillerini yazmak ve korumakla görevlendirilmesinin amacı, kulların dikkatli olmalarını sağlamaktır. Bu durum onların itaatsiz davranarak emre uymamalarını engellemekte daha etkilidir. Her ne kadar inananlar, hiçbir şeyin Yüce Allah'a gizli olmadığını, gaybı bildiğini, insanların yapacakları ve yaptıkları şeyleri ne zaman, nasıl ve nerede yapacaklarının Cenâb-ı Hak'a mâlum olduğunu bilse de kendi yaptıkları şeylerde başlarında bir gözetleyicinin bulunduğunu bilmeleri daha kontrollü davranmalarını ve sakınmalarını sağlamaktadır.¹⁰⁴

¹⁰¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.1,s.309.

¹⁰² Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.1,s.310.

¹⁰³ “O, kullarının üstünde mutlak hakimiyet sahibidir. Size koruyucu melekler gönderir. Nihayet birinize ölüm geldi mi elçilerimiz (melekler) onun canını alırlar. Onlar görevlerinde asla kusur etmezler” (el-En'am, 6/61).

¹⁰⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.5,s.104.

Yüce Allah'ın kaybettiklerinize üzülmezin ve verdiklerimizle sevinmeyin¹⁰⁵ diye emir vermesi, O'nun sizi denediği ve imtihandan geçirdiği meselelere bakın anlamına gelebilir. Çünkü Cenâb-ı Hak insanları bazen rahatlık ve bollukla sınamakta ve onlardan şükretmelerini istemektedir. Bazen de belâ ve zorlukla sınamakta ve bütün bunlara sabır göstermelerini emretmektedir. Dolayısıyla eğer belâyâ düşüp, nimetleri kaybederseniz sabır gösterin, feryat etmeyin; şayet nimetleri elde ederseniz şımarmayın ve şükredin, çünkü şımarıklık kişiyi taşkınlığa ve azgınlığa götürür.¹⁰⁶

“Mallarınız ve evlatlarınız sizin için ancak bir imtihandır; büyük mükââfat ise Allah'ın katındadır.”¹⁰⁷ Cenâb-ı Hak eşleri ve çocukları boş yere değil, insanları imtihana tâbi tutmak için yarattığını haber vermektedir. O, eş ve evlat sevgisinin yanında yasakladığı ve emrettiği meselelerde kendisine karşı nasıl tavır takınacağınızı görmek için sizi denemektedir. Azîz ve Celîl olan Allah ilâhî beyanın sonunda “büyük mükâfatın Allah'ın huzurunda olduğunu” haber vermektedir. Ta ki evlat ve mal sevgisinin yanında yasak ve emirlere uyma konusunda büyük külfete sabır gösterip tahammül edebilsinler.¹⁰⁸

İnsanın dünyevi şeylere karşı duyduğu arzu, ihtiras ve ilgi, insanın ailesi için beslediği koruma ve kayırma hissi bazen kişi de sınırı aşmaya sebebiyet verir. Çünkü dünyevî şeyler, kişiyi ahiretle ilgili amel etmekten alıkoyar ve dünya ile meşgul eder. Nitekim insan da mal sevgisi, kazanıp biriktirme arzusu vardır. Evlat sevgisi ise beşerin fitratında mevcuttur. Bu sebeple çocuğa ve mala olan aşırı bağlılık ve tutku; insanı Allah yolundan ve kulluktan alıkoyabilir. İnsan dünyalıklar peşinde koşarken Rabbine karşı olan vazifesini unutabilir, haddi aşırıp haksızlık yapmaya götürebilir ve adaletten uzaklaştırabilir. Hatta evlat ve mal ile kibirlenip, şımarabilir. Bu durum ise ilahi ölçülerden sapmaya yol açar. Malın helal yoldan kazanılması ve harcanması, hakkı olana hakkının verilmesi, İslâm'ın koyduğu ölçülerdir. Aynı şekilde çocuğu salih insan olarak yetiştirmek ve onları terbiye etmekte birer imtihan vasıtasıdır.¹⁰⁹

¹⁰⁵ “Kaybettiklerinize üzülmesiniz ve O'nun size verdikleriyle şımarmayasınız diye (böyle yapmıştır). Çünkü Allah kendini beğenen, böbürlenen hiç kimseyi sevmez” (el-Hadîd, 56/23).

¹⁰⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.14,s.390.

¹⁰⁷ et-Tegâbun, 64/15.

¹⁰⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.15,s.209.

¹⁰⁹ Semra Kaya, “Kur'ân'a Göre Kulluk İmtihan İlişkisi” (Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), s.67-68.

Yüce Allah'ın kulunu imtihan edeceğini söylemesinin faydası kulun her zaman tetikte olmasıdır. Kul başına gelecek sıkıntı ve musibeti yahut güzelliği bilerek inkar ve isyan yolunu seçmeyip; sabredip, şükretmeyi tercih ederse ve bunun karşılığında cennet yurdunda mükafat olacağını bilirse kendi mutluluğu ve huzuru için imtihandan geçmeyi hedefler. Dünya yurdunda karşılaştığı eza ve cefa yüzünden de hayatı kendisine dar ederek yaşamayı bırakır ve bunun Allah'tan gelen bir sınav olduğunu bilerek sebât eder.

4. İMAM MÂTÜRÎDÎ'NİN İMTİHAN KAVRAMINA BAKIŞI VE İLİŞKİLİ AYETLERİN İNCELENMESİ

İmam Mâtürîdî'nin imtihan kavramını ve Te'vilatü'l Kur'ân isimli eserinde imtihan kelimesi ile ilişkilendirdiği ayetleri, kelimeleri ve günümüz problemlerini inceleyeceğiz.

4.1. Matürîdî'nin İmtihan İle İlişkilendirdiği Kelimelerin Tahlili

Bu başlık altında Mâtürîdî'nin, imtihan olarak nitelendirdiği bazı kelimelere yer verilmiştir.

4.1.1. Fitne:

İmam Mâtürîdî, fitne kelimesini ayetler ışığında değerlendirerek ona iki anlam vermiştir. Allah bir kimseyi fitneye düşürmek isterse yani azap ve helak etmek isterse, bu azabı ondan savmaya kimsenin kudreti yetmez.¹¹⁰ Cenâb-ı Hak bir kimseyi öldürmekle ve recim ile imtihan etmeyi dilerse o kimseden bunu engellemeye kimsenin gücü yetmez.¹¹¹ Birincisi fitne yaptıklarının karşılığıdır ki bunu yalnızca hak eden alır, ikincisi ise sınama fitnesidir bu bütün insanları içine alır.¹¹² Yani Yüce Allah kulunu hiçbir şey yapmasa dahi sırf imtihan etmek için fitneye düşürebilir.

Matürîdî “fitne” (الفتنة) kelimesini içinde şiddet ve belâ olan imtihandır¹¹³, kendisinde zorluk bulunan “mihne” (المهنة) yani sıkıntıdır¹¹⁴ şeklinde tanımlamaktadır. Fitne ortadan kalkıp yok oluncaya kadar onlarla savaşın¹¹⁵ ilahi beyanı da bize fitnenin sıkıntılı bir durum

¹¹⁰ “Ey Peygamber! Kalpleri (Allah'a) inanmadığı halde ağızlarıyla “iman ettik” diyenlerden (münafıklar) ve yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin. Onlar hep yalana kulak verirler, sana gelmeyen başka bir kesimi dinler dururlar; kelimeleri konulduğu anlamlarından (ifade içindeki) kaydırıp değiştirirler. “Eğer size şu hüküm verilirse hemen alın, eğer o verilmezse sakının” derler. Allah bir kimin azaba uğramasını istemişse elbette Allah'ın iradesine karşı senin elinden hiçbir şey gelmez. İşte onlar Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Onların dünyadaki hakkı büyük bir rezilliktir. Ahirette de onlara mahsus büyük bir azap vardır (Mâide 5/41).

¹¹¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.4, s.238.

¹¹² Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.6, s.235.

¹¹³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.9, s.333; c.10, s.268; c.14, s.154.

¹¹⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.12, s.374; c.17, s.164.

¹¹⁵ Enfâl, 8/39.

olduğunu bildirmektedir. Başkaları da fitne şirk anlamına gelir yani dinin tamamı Allah için oluncaya şirk tamamen ortadan kalkıncaya kadar onlarla savaşın, demektir görüşünü benimsemişlerdir. İmam Matürîdî'nin fitne kelimesinin savaş manasına geldiği görüşüne yorumu şöyledir; burada şirkten bahsedilen savaş imtihandır. Sanki Allah şöyle buyurmaktadır: İmtihanın yok olacağı vakte kadar onlarla savaşın bu zaman kıyâmet günüdür. Ayette savaşın kıyamete kadar olacağına delil vardır bu ilahi beyândan Yüce Allah'ın dinin tamamı Allah için olana kadar onlarla savaşın sonucunu çıkarmamızın mümkün olduğunu dile getirir. Kısacası fitne kelimesinin içinde sıkıntı bulunan imtihan manasına geldiği görüşündedir.¹¹⁶

4.1.2. Hak:

“İnsanlar arasında Allah'ın sana gösterdiğine göre hükmedesin diye hakkı içeren kitabı sana indirdik; hainlerden taraf olma!”¹¹⁷ İmam Matürîdî “hak” (الحق) kelimesinin imtihan anlamına da gelebileceği görüşündedir yani insanları onunla sınamak için nazil etti; çünkü o, herkesin aklî mâfihasına yatkındır.¹¹⁸ İmtihan kelimesini emir ve yasakla sınamak olarak tanımladığı için hak kavramı da bizi doğrulara ulaştırdığı için bu kelimeye imtihan manasını vermiştir.

“O, yeri ve gökleri hak (ve hikmet) ile yaratandır.”¹¹⁹ Buradaki hak kelimesine Allah'ın göğü ve yeri orada yaşayanları sınamak ve sâkinlerini imtihan etmek için yarattı, başka bir şey için yaratmadı manası da verilmiştir. Yani Allah onları hak olarak ilim ve hikmet ile yarattı.¹²⁰

¹¹⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.6, s.235.

¹¹⁷ en-Nisâ 3/105.

¹¹⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.4, s.32.

¹¹⁹ “O, gökleri ve yeri hak (ve hikmet) ile yaratandır. ‘Ol!’ dediği gün (an) her şey olur. O'nun sözü gerçektir. Sûr'a üflendiği gün de hükümler O'nundur. Görülmeyeni ve açığı bilendir ve O, hikmet sahibidir, (her şeyden) haberdardır” (el-En'âm 6/73).

¹²⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.5, s.123.

4.1.3. Hidayet:

“Bizi bu nimete kavuşturan Allah’a hamdolsun. Allah bize bahşetmeseydi biz kendiliğimizden elde edemezdik.”¹²¹ Âyette geçen “hedânâ” (هدانا) kelimesi, bize onun yolunu gösteren, hidayet eden manasına gelir. Hidayet kavramı kelime anlamı olarak doğru yolu, hidayeti göstermek, doğru yola girmek bu yol için rehberlik etmek, amaca ulaştıracak yolu göstermek manalarına gelir.¹²² Ebû Mansûr el-Mâtürîdî bu anlamların dışında hidayet (الهداية) kelimesinin de imtihan anlamına gelebileceği görüşündedir. Buradaki amaç farklı sebeplerden ötürü doğru yolu açıklama, gösterme ve kılavuzluk etme hidayeti değildir. Esas maksat Allah’ın lütfu ve fazlıyla onlara sunduğu hidayettir. Çünkü o lütuf ve imtihan manasındadır. Eğer bu sadece açıklama ve yol göstermeden (delalet) ibaret olsaydı, o lütuf ve imtihanın anlamı olmazdı.¹²³

4.1.4. İbtîlâ:

“İbtîlâ” (الإبتلاء) kelimesi gaip olanı huzura getirmek ve gizli olanı açığa çıkarmak, dünyada saklanmaya çalışılan işlerin herkes tarafından bilinir hale getirilmesi, sınamak gibi anlamlara gelir. Sınamak ise yalnızca yasak ve emir ile veya soru ile olur. Bu bağlamda âhiret hayatımızda yapıp ettiklerimizden sorguya çekilmemize de ibtilâ adı verilmiştir. İmtihan kelimesi ile eş anlamlı bir kelimedir.¹²⁴

“Allah kalplerde olanı bilir.”¹²⁵ Yani Yüce Allah’ın kullarının yüreklerinde olan gizli ve açık her şeyi bildiğini ifade eder. Burada “İbtîlâ” kelimesiyle, mü’minleri münafıklardan ayırmak için imtihan amacıyla verilen cihat emrinin kastedilmesi de mümkündür.¹²⁶

¹²¹ el-A’râf 7/43.

¹²² Yusuf Şevki Yavuz, “Hidâyet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1998, c. 17. s. 473.

¹²³ Mâtürîdî, *Te’vilât*, c.5, s.377.

¹²⁴ Mâtürîdî, *Te’vilât*, c.15, s.289; c.17,s.178.

¹²⁵ “Sonra kederin ardından (Allah) size bir güven, bir kısmınızı kendinden geçiren uyuklama hali indirdi; birazınız da kendi canlarının derdine düşmüşlerdi, Allah hakkında haksız yere Cahiliye düşüncelerine kapılarak, “Bu işten bize ne?” diyorlardı. De ki: “Bütün iş Allah’a aittir.” Sana açmadıklarını içlerinde gizliyorlar: “Bu işte bizim görüşümüz alınsaydı burada öldürüleceklere yere geleceklerdi. Bu, Allah’ın içinizde olanı ortaya çıkarması ve kalplerinizdeki şüpheyi gidermesi içindir. Allah kalplerde olanı bilir.” (Âl-i İmrân 3/154).

¹²⁶ Mâtürîdî, *Te’vilât*, c.2, s.503.

4.1.5. Mekr:

“Mekr” (المكر) kelimesi, düşmanı yenmek için gaflet anını beklemek, intikam almak manâlarına gelir. Bu anlama göre insanlara gaflet anında azabın gelmesinin ismi de “mekr”dir. Buna göre yaratılanlar arasında imtihanın mânası birbirlerinin arasındaki gizli olan şeylerin ortaya çıkmasını istemektir. İnsanlar intikam almak için birbirinin gaflet anında olmalarını bekler fakat Allah’ın intikam almak için gaflet anını beklemeye ihtiyacı yoktur çünkü O’na her şey açık ve mâlumdur. Bu sebepten ötürü Allah Teâlâ buna yasaklamak ve emretmek anlamında olmak üzere imtihan adını vermiştir.¹²⁷

4.1.6. Müteşâbih:

Müteşâbih kelimesi birbirine benzeyen, bilinemezlik, kapalılık gibi manalara gelir. Anlamaları bilinemeyen veya herhangi bir sebepten dolayı manasında kapalılık bulunan yahut birden fazla anlama ihtimali olup, bu anlamlardan birini tercihte güçlük söz konusu olan âyet, kelime veya harftir.¹²⁸ Kelimenin kendisiyle gizlenmiş olan ve anlaşılması hiç beklenmeyen şeydir.¹²⁹ İmam Matürîdî müteşâbih ayetlerin hikmetini, şayet müteşâbih ayetin anlamı kapalı ise o takdirde imtihan hikmetine dayandırır. Allah’ın bu konuda insanları hiçbir şey söylememekle, aklındaki soruları cevapsız bırakarak, susmakla imtihan ettiği görüşündedir. Çünkü burası imtihan yurdudur ve kullarını imtihan çeşitlerinin herhangi biriyle sınamak Yüce Allah’ın iradesi dahilindedir.¹³⁰

4.2. Kur’ân İlimlerinde İmtihan Değerlendirmesi

Bu başlık altında İmam Matürîdî’nin, Kur’ân-ı Kerîm’de insanların anlayamadığı yahut idrak edemediği meselelerin imtihan kavramıyla ilişkilendirilmesi bahsi üzerinde durulmuştur.

¹²⁷ Mâtürîdî, *Te’vilât*, c.5, s.464.

¹²⁸ Muhsin DEMİRCİ, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, s.222.

¹²⁹ Cürcânî, Ali ibn Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf, *Kitabu’t- Ta’rifât Arapça- Türkçe Terimler Sözlüğü*, Arif Erkan (şrh. çev.), Bahar Yayınları, İstanbul, 1997, s. 202.

¹³⁰ Mâtürîdî, *Te’vilât*, c.2, s.278.

4.2.1. Huruf-ı Mukatta Meselesi:

Kur'ân'da birtakım surelerin başında olan harflerdir.¹³¹ Ayrılmış, kesilmiş manasındaki mukattaa kelimesinden meydana gelen terkiptir. Mevzubahis harfler sözcüğü oluştururken okundukları gibi değil kendi adlarıyla telaffuz edildikleri için “ayrı ve bağımsız harfler” anlamına gelen hurûf-ı mukattaa” diye anılmıştır.¹³²

İmam Matürîdî bu harflerle neyin kastedildiğini insanların bilmediğini yalnızca Allah'ın bilmesinin mümkün olduğunu söyler. Bu sebeple Allah bu harfleri tefsîr ve te'vîl etmekten sakınmamızı gerçek anlamlarını hiçbir zaman bilemeyeceğimizi ve bu harflerin kendisiyle ne ifade etmek istendiğini onları indirene bırakmayı ve onların müteşabih yani anlaşılmasında insanlar için güçlük bulunan ayet olduğu konusunda kullarını imtihan etmeyi dilemiştir görüşünü benimser.¹³³

4.2.2. Nesh Meselesi:

Sözlükte “ortadan kaldırmak; beyan etmek, nakletmek” anlamlarına gelen nesh kelimesinin ıstılah manası önceden indirilen şer'î bir delilin daha sonra gelen şer'î bir delille feshedilmesini ifade eder.¹³⁴

İmam Matürîdî “ Daha hayırlısını getiririz”¹³⁵ ayetindeki neshin amaç ve hikmetinin inananlara yönelik bir imtihan olduğunu söylemektedir. Allah'ın insanları istediği zaman istediği şeylerle imtihan etmeye hakkı vardır. Zamanın bir döneminde bir şeyin yapılmasını emreder çünkü o an ki şartlar bunu gerektirir. Daha sonra ise onu yasaklayarak başka bir davranışın yapılmasını emrini verir. Bu durumda haksızlık etmek söz konusu olmadığı gibi hikmet dairesinin dışına çıkmak mevzubahis değildir ve gizli bir şeyin sonradan ortaya çıkması durumu da yoktur. Şüphe yok ki Allah, ezelden beri her şeyi bilmekte ve her şeyi

¹³¹ Demirci, **Tefsir Terimleri Sözlüğü**, s.94.

¹³² M. Zeki Duman, Mustafa Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1998, c.18, s.401.

¹³³ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, c.1, s.58.

¹³⁴ Abdurrahman Çetin “Nesih”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2006, c.32, s.579.

¹³⁵ el-Bakara, 2/106.

yerli yerine koyarak öyle hüküm vermektedir. ¹³⁶ Bir başka ayette de “Allah dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı”¹³⁷ diye buyrulmuştur. Bu ilâhî beyana ilişkin farklı mütalâalar ileri sürülmüştür. Denilmiştir ki Cenâb-ı Hakk dileseydi sizi, başka kurallar göndererek yeni bir şeriatle neshetmezdi ve tek bir kitabın hükümleriyle yaşamaya mecbur bırakırdı, ama O, sınamak için bir şerîati farklı bir şerîatle ortadan kaldırmıştır. Allah Teâlâ çeşitli yollarla ve dilediği şekilde inananları imtihan etme imtiyazına sahiptir. ¹³⁸

3.2.3. Müteşâbih Meselesi:

Yukarı da müteşâbih kelimesinin hangi anlama geldiğinden söz etmiştik. Bu bölümde ise İmam Matürîdî'nin “müteşâbih ayetlerin hikmeti” anlayışından ve Mütezile'nin iddialarına karşı reddiyesinden bahsedeceğiz. Allah Teâlâ'nın müteşâbih yani anlamında kapalı olan âyetleri nazil etmesinin sebebi nedir? diye sorulursa buna şöyle yanıt verilir: Müteşâbih olan âyet bilinen meselelerden oluşuyorsa bu hususta iki olasılık vardır: Birincisi insanlardan daha bilgili olan âlimin cahile olan üstünlüğünü göstermek, ikincisi ise kullarını orada kastedilen meseleleri incelemek ve ondan gayenin ne olduğunu araştırmaya yönlendirmektir. Şayet müteşâbih manası kapalı olan ve bilinmeyen şeylerden ise, o zaman imtihan hikmetine dayalıdır. Cenâb-ı Hakk bu hususta insanları hiçbir şey söylemeyip, açıklamamakla sınamaktadır. Çünkü bu dünya imtihan yurdudur. Allah'ın kullarını imtihan çeşitlerinin her biriyle sınaması O'nun iradesi dahilindedir. ¹³⁹ Müteşâbih ayetlerin ne anlama geldiğini bilmemiz de Allah'ın bizi her şeyle imtihan edebileceğinin en büyük göstergesidir.

Mütezele'nin inanış biçimine göre Allah yalnızca en uygun (aslah) olanı yapar. Âl-i İmrân suresinin yedinci ayetinde¹⁴⁰ Mütezile'nin argümanlarına karşı delil bulunduğunu söyleyen Matürîdî, o argümanları reddetmektedir. Allah'ın müteşâbih olanı muhkem olandan ayırıp açıklamadığını söylemektedir. Eğer açıklamış olsaydı bu insanların anlaması açısından kolaylık olurdu. Buradan şu sonucu çıkarmak mümkün ki Allah bazen insanları sınamak ve

¹³⁶ Matürîdî, *Te'vilât*, c.1, s.230.

¹³⁷ el-Mâide, 5/48.

¹³⁸ Matürîdî, *Te'vilât*, c.4, s.253.

¹³⁹ Matürîdî, *Te'vilât*, c.2, s.278.

¹⁴⁰ “Sana kitabı indiren O'dur. Onun (Kur'an) bir kısım âyetleri açıktır, ki bunlar kitabın esasıdır, diğerleri ise müteşâbihdir. Kalplerinde eğrilik bulunan kimseler, fitne çıkarmak ve onu (kişisel arzularına göre) te'vil etmek için ondaki müteşâbihlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun yorumunu ancak Allah bilir; bir de ilimde derinleşmiş olanlar derler ki: Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır. (Bu inceliği) yalnız akıl sahipleri düşünüp anlar” (Âl-i İmrân 3/7).

imtihan etmek meramıyla dinde kullarının lehine olan en yararlı, en düzgün, en iyi yani aslah olanı yapmaması da uygundur. Bu hikmet dışı bir şey değildir. Bazen tersi daha doğru olmasına rağmen, imtihan etmek amacıyla insanlardan şeriatte aslah olmayanı da yapmalarını isteyebilir.¹⁴¹

4.3. İmtihan Nasıl Olur Ve Nasıl Devam Eder?

Bu başlıkta insanların günlük hayatta nerelerde imtihan edildikleri ve bu imtihanın nasıl devam ettiği bahsi üzerinde durulmuştur.

4.3.1. İmtihan nasıl olur?

İmtihan nasıl olur sorusunun cevabını bulmak için öncelikli olarak imtihan denildiği zaman, insanlara emir ve yasaklar koyacak yani onları imtihan edecek ve bu imtihanı neticeye bağlayacak adil ve hâkim bir varlık ve bunun yanı sıra da imtihan araçlarının olması gerekmektedir. Biz öncelikli olarak bu varlığı bulup daha sonrasında ise imtihana konu olan meselelerin üzerinde duracağız. Kur'an-ı Kerim'de "Arşı, su üzerindeyken hanginizin daha güzel davranacağını denemek için yeri ve gökleri altı günde yaratan O'dur."¹⁴² "Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu sınamak için hayatı ve ölümü yaratan O'dur."¹⁴³ Âyetlerinden bu imtihan etme yetkisinin Allah Teâlâ da olduğunu rahatlıkla anlayabiliyoruz. Yani Cenâb-ı Hak yeryüzünü insanları sınamak için yaratan, orada insanları iyi ve kötü hallerle sınava tabi tutan, deneme yetkisi kendinde olan, imtihan sürecini tamamlayan ve sonuca bağlayan yegâne varlıktır.¹⁴⁴ İmam Matürîdî'ye göre âlem insanın Allah'ı tanınması ve kullukla sınava tabi tutulması için yaratılmıştır. Âlemin yaratılış amacı bu olunca orada kötülük ve iyiliğin, yasak ve emrin olması kaçınılmazdır. İnsansız âlemin anlamsız olması gibi imtihansız insanın da olması anlamsızdır.

İmtihandan sorumlu tutulanlar ise akıl sahibi varlıklardır. Karar almak ve bu kararları uygulamak için yeterli bir iradeye sahip olmakla doğrudan imtihan olgusunun merkezinde yer alırız.¹⁴⁵ Allah Teâlâ akli kötülük ve iyiliği bilmek için akıl sahiplerine delil, akılsızca

¹⁴¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.2, s.274.

¹⁴² Hûd, 11/7.

¹⁴³ el-Mülk 67/2.

¹⁴⁴ Süleyman Kaya, "*Kur'an'da İmtihan*", İnsan Yayınları, İstanbul, 2023, s.45.

¹⁴⁵ Ağırkaya, "İmtihan Olgusu Nasıl Okunmalıdır?" s.801.

davranışlarla hikmetli davranışları ve abes olan eylemler ile güzel olan eylemleri ayırt etmek için yarattığı âlemin bir parçası ve alâmeti kılmıştır. Aklı, kötüyü ve iyiyi, doğruyu ve yanlış, güzeli ve çirkini anlama aracı kılmıştır. Çünkü insan akli ile hareket eder ve aldığı kararları akıl süzgecinden geçirir ve kendi hayatında uygulamaya başlar. Akıl âlemin bir cüz'üdür, doğru ve yanlış olan her şey onunla bilinir. Netice olarak akıl sahibi olan herkes zarar ve faydayı bilir ve bu durumlara karşılık olarak imtihan ve cezanın gerekli olduğunu değerlendirir, bu da âlemin yaratılmasının imtihan için olduğunu gösterir. Matürîdî'ye göre insan boş yere ve amaçsızca yaratılmamıştır, insanın yaratılmasının bir gayesi vardır bu yüzden insanı sınavdan geçirmek daha sonra ceza ve mükafat vermeden yok etmek abestir ve akılsızca bir eylemdir. İnsan bir amaç doğrultusunda yaratıldığına göre dünya hayatında sınavdan geçirilmesi anlamsız değildir ve yaptığı fiillerinin karşılığını göreceği bir âlemin de olması gerekir. Dolayısıyla öldükten sonra dirilmek zorunludur, bu da iki âlemin yani dünya ve ahiretin varlığını ortaya koyar.¹⁴⁶

İmam Matürîdî imtihan'ın yalnızca farklı hallerin varlığı ile gerçekleşeceği görüşündedir. Bu haller de hayat ve ölüm, fakirlik ve zenginlik, hastalık ve sağlık gibi farklı farklıdır. Bu hallerden sadece bir tekinin bilinmesi, diğerinin bilinmemesi zıtlarını bilmemek mânasına gelir. Çünkü sürekli sağlıklı olan ve hastalığı bilmeyen bir kişi, hastalık anında nasıl acı çektiğini ve çaresizliği de bilmez. Aynı şekilde sürekli hasta olan kişi de sağlıklı olmayı ve mutluluğu bilmez. Bu durumda da acılardan ve lezzetlerden bîhaber olmak söz konusudur. İşte bu sebepten ötürü dünya hallerinin farklı farklı olması gerekir.¹⁴⁷

Mâtürîdî imtihan hususunu adâlet, hikmet, sabır, musibet gibi kavramlarla ilişkilendirmiştir. İmtihan konusu açıklanırken kişinin bireysel farklılıklarını gözönüne almıştır. Te'vilât sahibi, insanın başına gelen kötülükler, musibetler ve belalar daha sonra gelmesi muhtemel olan kötülüklerin, musibetlerin ve belaların şiddetini azaltacağını veya onları yok ederek tamamen ortadan kaldıracağını ifade eder. İnsanın başına gelebilecek büyük felaketleri engelleyen bu gibi küçük musibetler yaratıcının kuluna bir ihsanı ve lütfudur. Bu hususta secde suresinde "Belki dönüş yaparlar diye, onlara büyük azaptan

¹⁴⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.5, s.396-397.

¹⁴⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.5, s.407.

önce daha yakın azaptan mutlaka tattıracağız”¹⁴⁸ buyrulur. Bu husus kulun, Allah’ın ona verdiği nimetleri takdir etmesine vesile olur.¹⁴⁹

İmtihan’ın nasıl olduğu meselesini daha iyi kavramamız için ayetler üzerinden örnekler vererek bu örnekleri açıklamamız ve Matürîdî’nin düşüncelerini aktarmamız yerinde olacaktır. Cenâb-ı Hak insanları biraz korku, açlık, mal ve can ile imtihan edeceğini bildirmiştir.¹⁵⁰ Te’vîlat sahibine göre Yüce Allah’ın bize haber verdiği imtihan iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi Allah’ın insanları ibadet konumunda olan korku, musibet gibi şeylerle sınamasıdır. Bundan maksat, olması durumunda insanların içinde korku oluşturan savaşa yahut da kendisine isabet edecek hastalık ve bitkinlik türleriyle onu imtihandan geçirmiştir, kişi bu durumda kendi hayatı tehlikeye gireceği için endişe eder ve korkar çünkü insanoğlu ölüm düşüncesinden korkar.¹⁵¹ Örneğin “Ey İman Edenler! Tedbirinizi alın”¹⁵² yani düşmana karşı korunmanızı sağlayacak her türlü tedbirinizi alın mânasına gelir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Onlara karşı elinizden geldiği kadar güç hazırlayın”¹⁵³; “Eğer onlar savaşa çıkmak isteselerdi, elbette bunun için hazırlık yapabilirlerdi”¹⁵⁴ her ne kadar Cenâb-ı Hak savaş emri olmaksızın müminlere yardım etmeye ve düşmanı hezimete uğratmaya muktedir ise de bizim düşmana karşı tedbir almamızı emretmiş ve hazırlık yapmamızı istemiştir. Çünkü burada, Yüce Allah’ın inananları imtihan ettiği bir mihnet vardır.¹⁵⁵

İkincisi ise ibadet olmayan bir mesele ile imtihan etmesidir. Bunlardan ilki ise açlıktır. Bu sınav türü Allah Teâlâ’nın kulunu bir nevi içinde açlık özelliği bulunan oruç, geçim sıkıntısı veya pahalılıkla imtihana tabi tutuşudur. İkincisi mallardan zayıttır; bu hac, cihad, zekât ve servetler gibi ibadet yolu ile para harcanan durumlar olabileceği gibi, ticaret hayatında iflâs etmek, insanın geçimini sağladığı sırada ortaya çıkan sıkıntılar, fakirlik yoluyla da olur. Üçüncüsü canlardan zayıttır; sınavın bu çeşidi düşman ve cihâdla savaşa şeklinde vuku bulacağı gibi muhtelif hastalıklarla da gerçekleşebilir. Son olarak

¹⁴⁸ es-Secde, 32/21.

¹⁴⁹ Muhsin Sürücü, “**Mâtürîdîlik ve Eş’arîlik’te Doğal ve Ahlâkî Kötülük Problemi**” (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023), s.30-31.

¹⁵⁰ “Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan ve canlardan ve ürünlerden azaltmakla sınayacağız. Sabredenleri müjdele!” (el-Bakara, 2/155).

¹⁵¹ Mâtürîdî, *Te’vîlat*, c.1, s.309.

¹⁵² en-Nisâ, 4/71.

¹⁵³ el-Enfâl, 8/60.

¹⁵⁴ et-Tevbe, 9/46.

¹⁵⁵ Mâtürîdî, *Te’vîlat*, c.3, s.280.

ürünlerden zayıttır; böylesi hac ve cihâd gibi sebeplerle yaşadığımız yerden uzak kalınması, yağmurun az yağması yahut da iş ve el becerisinin yetersizliği ile artık üretim yapacak ve satacak durumda olmamak yollarıyla gerçekleşebilir.¹⁵⁶

“Biz Yahudileri kötülüklerden belki dönerler diye iyilik ve kötülüklerle imtihanından geçirdik.”¹⁵⁷ “Bir deneme vesilesi olsun diye sizi iyilikle de kötülükle de imtihan ederiz.”¹⁵⁸ Allah Teâlâ lütfunun gereği insanlara yönelik nimet ve ihsanlarını, belâlar ve musibetlerden önce vermesi şeklinde yürütmüştür. Bazen ikincisiyle yani belâlar ve kötülüklerden başlaması da mümkündür. Bu âyetlerde de bu âdet görülmektedir.¹⁵⁹ Dünya da karşılaşılan musibetlerin hepsi günahların sonucu değildir. Allah’ın kullarını kötü ve iyi hallerle sınavdan geçirmesi uluhiyet makamının tabii bir kanunudur. Böyle sınavlar sınanan kişinin manevi hayatının ve inancının zayıflığını göstermediği gibi kendi yaptığı bir hatadan dolayı yani kendisinden sâdır olan bir sürçmenin karşılığı da değildir.¹⁶⁰ İmam Mâtürîdî bu bağlamda musibet ve belâların geliş vecizesi üzerinde durarak, bunlardan dolayı çekilen acı ve ıstırapların, ibret alma, günahlara karşı kefarete, ahiret hayatında güzel bir mükâfatın verilmesi ve nefsin terbiyesi gibi fayda ve maslahatlardan dolayı gerçekleştiğini söylemiştir.¹⁶¹ Yani insanları musibetler, belâlar ve sıkıntılarla imtihan ediyor ki Yüce Allah’ın hakimiyetini ve gücünü anlasınlar ve O’na dua, tövbe, yakarış, şükür ve korkuyla dönsünler.¹⁶²

İmtihan, kişinin açlık, hastalık, engellilik, doğal afetler gibi insanların olumsuz olarak düşündükleri ve hayatın kriz anlarında çıkış noktası ararken yardımcı olacak bir yol olarak görülmektedir. Fakat imtihan kavramını, musibetler karşısında kişinin gücünün sınırlarını aşan, baş edemeyeceklerini düşündükleri bir zorluk olarak kabul etmek, insana faydadan çok zarar getirecektir. Çünkü insanların başına gelen zor ve sıkıntılı anları imtihan olarak tanımlamak, kişiye olumsuz duygular vermeye neden olmaktadır. Zira imtihan kavramı, insan zihninde uzun, sıkıntılı ve stresli bir sürece işaret etmekte ve yaratıcının kişiyi bu süreçten mes’ul tuttuğu düşüncesine yol açmaktadır. Hayatın daima bir sınama yeri olduğu düşüncesi, insanın sürekli bir korku ve kaygıyla yaşamasına, engellilik ve hastalık gibi

¹⁵⁶ Mâtürîdî, *Te’vilât*, c.1, s.309-310.

¹⁵⁷ el- A’râf 7/168.

¹⁵⁸ el- Enbiyâ 21/35.

¹⁵⁹ Mâtürîdî, *Te’vilât*, c.1, s.126.

¹⁶⁰ Mâtürîdî, *Te’vilât*, c.1, s.317.

¹⁶¹ Önal, “Sünnî Teolojinin Belâ ve Musibet Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım”, s.484-485.

¹⁶² Mâtürîdî, *Te’vilât*, c.6, s.110.

süreçleri de bu şekilde değerlendirmesine sebebiyet verir. Bu anlayış Tanrı'ya inancın yok olmasına, ve insanın Tanrı'dan uzaklaşmasına sebep olur. Bu sebepten imtihan olgusunun doğru anlaşılması gerekmektedir. Kişide ki doğru Tanrı tasavvuru, imtihan düşüncesini de etkilemektedir. Çünkü koruyan, fiillerinde zulüm olmayan, kullarını gözeten ve merhamet eden bir Tanrı tasavvuru ile işlerinde kural olmayan, sürekli kulunu sıkıntılı durumlarla imtihan eden bir Tanrı anlayışı, insanın yaşadıklarına ve dünya hayatına verdiği anlamı farklılaştırmaktadır.¹⁶³

İmam Matürîdî cahillik, sefeh ve zulmün Cenâb-ı Hakk'a yüklenemeyeceğini, O'nun fiillerinin adâlet, hikmet, ihsân ve lütuf oluşuyla vasıflandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü kötü bir Tanrı anlayışına sahip olmak imtihan ile karşılaştığımızda yapacağımız davranışlarımızı da etkiler. Fakat hikmetli ve adaletli Tanrı anlayışı imtihan edilmemizi bizim için kolaylaştıracaktır. Bu adâlet ve hikmeti de insan aklının her zaman özümseyemeyeceğine de dikkatimizi çekmiştir. Yüce Allah zatı itibariyle alim ve hakîm olduğundan dolayı fiillerini hikmete göre gerçekleştirmektedir. Ona göre insanlara zararlı gibi görünen, eziyet çektiren hastalık gibi belâlarda mutlaka bir fayda ve maslahat vardır. Bu durum yol gösterme, rehberlik etme veya nasihat ve ibrete vesile kılma yahut da belâlardan uzak tutma, tabiatın yaratıcısını tanıtmaya ve nimeti anımsatmak yahut ahiret yurdunda mükâfatını almak şeklinde olabilir.¹⁶⁴

İmtihan temasında insanın fiilleri ve inancı konusunda her ne kadar "irade etmek" de dahil sahip olduğu her şeyin Allah'ın ihsan etmesiyle gerçekleştiği biliniyor olsa da Yüce Allah'ın kulları üzerinde isteme ve emretme hakkı yokmuş gibi hareket ederek insandan gönüllü ve içten bir teslimiyet göstermesini istemiş olsa dahi kişinin, Allah'ın verdiği irade ile O'nun mülkiyetinde ve O'nun izniyle irade etme ve sorgulama imkânı olduğunu unutmaması gerekir. Kişi her ne kadar Allah'ın verdiği irade ile hareket ediyor olsa da bu Allah'ın kişinin fiillerine ve davranışlarına müdahale ettiği anlamına gelmemelidir çünkü fiilin yapılacağı iradenin başkası tarafından verilmesi ile o fiili bizzat yapmak birbirinden farklı şeylerdir. Tüm bunların sonucunda insanın yaşamı boyunca yaptığı davranışlara karşılık olarak Yüce Allah tarafından bir mükâfat veya ukubetin takdir edileceği, ahiret hayatının varlığı ilâhi lütfun tezahürüdür.¹⁶⁵

¹⁶³ Bayraktar Barış, **İslam Kelâmı'nda İmtihan Problemi**, s. 217-218.

¹⁶⁴ Önal, "Sünnî Teolojinin Belâ ve Musibet Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım", s.491.

¹⁶⁵ Ağırkaya, **İmtihan Olgusu Nasıl Okunmalıdır?**, s.822.

Netice olarak insanların başına çeşitli belâ ve musibetler gelebilir. Yüce Allah inanan veya inanmayan bütün insanları imtihan etme hakkına sahiptir. Bu imtihan bazen saadet ve nimetlerle kula herhangi bir cefa vermeden olur. Bazen de ceza amacıyla belâ ve felaketler ile olur. Ancak bu felaketlerin hepsi işlediğimiz günahlar sebebiyle meydana gelmez. Kişi felaketlerle karşılaştığı vakit kendinden kaynaklanan bir sebepten dolayı olduğunu düşünmemelidir. Dolayısıyla bu tür musibetlere uğrayan kişilerin hepsinin günahkâr olmadığı ve bu musibetlerin hepsinde ceza amacıyla gerçekleşmediği Allah'ın kullarını sıkıntı ile de imtihan edebileceği neticesine varmak mümkündür.¹⁶⁶

4.3.2. İmtihan Nasıl Devam Eder?

Allah Teâlâ kullarını önce nimetleri ile daha sonra bela ve sıkıntı ile sınar. İmtihan bir süreçtir kişi güzel bir imtihandan geçtikten sonra başına sıkıntılı bir durum gelebilir. Yahutta bu sıkıntılı durumdan geçtikten sonra iyi bir durumla imtihan edilebilir. İyi ve kötü olan her şey imtihan olarak düşünülürse kişi bir imtihandan geçtiğinde imtihan bitti olarak düşünülmemelidir. Kul girdiği bu sınavı başarıyla geçer ve Cenâb-ı Hakk'ın nimetlerini bilirse imtihanı kazanır, aksi takdirde Yüce Allah onları helâk eder. İşte o durumda yaptıklarından vazgeçip, Allah'a yakarıya başlayarak, nasihat almak isterler. “Belki yalvarıp yakarırlar diye onları yokluk ve hastalıklara uğrattık”¹⁶⁷ ilâhi beyanı da bunu ifade etmektedir.¹⁶⁸

“İnsana gelince, Rabb'i ona imtihan için ikramda bulunduğu ve onu nimetlere boğduğunda, ‘Rabb'im bana ikram etti’ der (mutlu olur). Onu imtihandan geçirip rızkını daralttığı anda ise ‘Rabb'im beni önemsemedi der’ (mutsuz olur)”¹⁶⁹ yani hemen isyan ederek yakarıya bulunur, tahammülsüzlük gösterir. Oysa Cenâb-ı Hak insanı sıkıntı ve darlıkla sınıdı ki feveran etmesin, sabretsin; nimetlerle sınıdı ki itaat gösterip, şükretsin. Durum böyle iken insan darlık içindeyken feveran edip, sabretmedi. Bolluk içindeyken şımardı ve şükretmedi. İnsan Yüce Allah'a isyan etsin diye darlık ve sıkıntı ile imtihana tabi tutulmadı yine aynı şekilde şımarsın ve böbürlensin diye çeşitli ikramlar verilmedi.

¹⁶⁶ Yusuf Ağkuş, “Afetlerin Ceza Olduğunu Çağrıştıran Ayetlere Matürîdî'nin Yaklaşımı”, *Ulum* 6, özel sayı, Ekim 2023, s.73.

¹⁶⁷ el-En'âm, 6/42.

¹⁶⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.5,s.461.

¹⁶⁹ el-Fecr, 89/15-16.

Aksine tahammül ve sabır gösterebilir, Allah'a daha büyük teslimiyetle bağlansın diye darlık içinde, şükür ve sebat gösterebilir diye de bolluk içinde bırakıldı.¹⁷⁰

4.4. Günlük Hayatımızda Karşımıza Çıkan İmtihan Alanları

İnsan, doğumundan ölümüne kadar hayatının her alanında imtihan edilebilir. Bu başlık altında İmam Matürîdî'nin günlük hayatımızda karşımıza çıkabilecek bazı imtihan alanlarını değerlendirmesinden bahsedeceğiz.

4.4.1. Yetimlerle İlgili Hükümler

Yüce Allah, yetimleri evlilik zamanı gelene kadar denemeyi insanlara emretmiştir.¹⁷¹ İmam Şâfiî ayette geçen “hatta izâ” daki hattânın bağlantı harfi olup anlamının “Yetimler evlenme çağına geldikleri vakit onları sınavın” manasına geldiğini söylemektedir. Şâfiî, denemenin ergenlik çağına girdikten sonra olduğunu düşünmektedir. İmam Matürîdî bahsi geçen sınavın iki sebeple buluğ çağından evvel yapılmış olmasının muhtemel olduğunu düşünmektedir. Birincisi, ergenliğe girmeden önce yetim çocukların hayattaki zorluklarla mücadele edebilmeleri, eğitimden geçmeleri ve alışkanlık edinmeleri için farklı fiillerle ve ibadetlerle denenmeleridir, tâ ki onlar mallarının kıymetini öğrenip, hukukî yönlerini bilmiş olsunlar ve buluğ çağına geldiklerinde mallarını korumak için başka kimseye ihtiyaçları olmasın. Şayet onlar ergenlik çağına girmeden önce bu şekilde sınavmamış olsalardı buluğ çağına geldikten sonra, üzerlerindeki görevleri, ibadetleri ve farz olan diğer fiilleri bilemezler ve bu durumda da dünyada yaşamak ve Allah'ın emirlerini yerine getirmek onlar için zorlaşırdı. Dolayısıyla bu durumda Allah'a karşı farzlarını ve görevlerini yerine getirmemeleri söz konusu olurdu. Tam da bu sebeplerle Allah Teâlâ yetimlerin vasi ve velilerine buluğ çağından evvel onları denemelerini emretmiştir ki, yetişkin hale geldiklerinde üzerlerine düşen görevleri ve yapmaları gereken ibadetleri bilip yerine getirsinler.

İkincisi, yetimlerin akıllarının kendi malını nasıl idare edeceğiyle denenmesidir, o mal ile sürekli meşgul olurlar ve ticaret yaparlar; tâ ki beklenmedik olayların veya istenmedik

¹⁷⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.17,s.211-213.

¹⁷¹ en-Nisâ 4/6.

hâdiselerin zuhur etmesi halinde mallarını muhafaza edip edemeyeceklerini görsünler. Bu düşüncede, küçük yaşta yetimlerin ticaret yapmasına müsaade etmenin caiz olduğuna dair kanıt vardır, çünkü onların mallarını korumayı öğrenmeleri ticaretle ilgilenmeden ortaya çıkmaz. Şayet sınamaktan kastedilen şey ergenlik çağına ulaştıktan ve yetişkinlikten sonraki durum ise, bu hususla ilgili de iki yorum yapılabilir. İlk yorum, ticaret yapmanın bizzat kendisini bilmesi, ikinci yorum ise bildiği ticareti yapmaya başlaması ve hileye bulaşmadan devam ettirmesidir.¹⁷² Bu ayetten büyüklerinde yetimlere dünya da yaşamayı kolaylaştıracak şeyleri öğretmek, onları hayata hazırlaması ile imtihan edildiği sonucunu çıkarmamız da mümkündür.

4.4.2. Haram Kılınan Yiyecekler

“Murdar hayvan, domuz eti, kan Allah’tan başkasının adına kesilmiş hayvanlar size haram kılındı.”¹⁷³ Bunlardan kan ve domuz eti aslı itibariyle, murdar hayvan ve başkası adına kesilen hayvan ise Allah adına kesilmediği için kesim usulünden kaynaklanan ârizî bir nedenden dolayı haram kılınmıştır. Âyette hüküm olarak kötü ve necis şeylerin yenmesinin haram, temiz ve iyi şeylerin yenmesinin helâl kılındığının vurgulanması, haram olan yiyecek sahasının ne kadar daraltılmış olduğunu göstermektedir.¹⁷⁴ Yasaklanan veya yalnızca zor durumda kalındığında yenmesi en aza indirilen besin maddelerinde insan sağlığı ön plana alınarak belirli sınırlamalar getirilmiştir. Allah’ın haram kıldığı besinlerde insan sağlığını etkileyecek bir takım olumsuzluklar bulunmaktadır.

Matürîdî’ye göre ayette iki sebepten ötürü imtihan söz konusudur. Bunlardan ilki, bahsi geçen yiyeceklerin yenmesinin bir yönden haram, bir yönden de helal olmasıdır. Âyet-i Kerîme de Allah kan ve domuz eti ile sınamaktadır, herhangi bir sebebe bağlı olarak veya olmayarak onları helal kılmamıştır. Lakin Allah’tan başkası adına kesilmiş olan hayvanı bir sebebe bağlı olarak yani Allah adına kesilirse helâl kılmış, ancak bu hayvan domuz, aslan, kedi, köpek ise sebep belirtmeden haram kılmıştır. Dolayısıyla aziz ve celîl olan Allah kulunu imtihan etmek için yasakladığı yahut helâl kıldığı şeylerde sebep belirtmeme imtiyazına sahiptir. İkinci olarak ise Allah Teâlâ yiyeceğin haram olmasını insan tabiatının

¹⁷² Mâtürîdî, *Te’vilât*, c.3, s.30-31.

¹⁷³ El-Mâide, 5/109.

¹⁷⁴ İsmail Yalçın, “Yiyecek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2013, c.43, s.554.

iğrenmesine, pis bulmasına bağlı kılarak imtihan etmesidir. Çünkü bütün canlı varlıklar canının çıkmasından, eziyet çekerek öldürülmekten ve boğazlanmaktan acı duyar. Dolayısıyla Cenâb-ı Hak, acı veren şeylerden rahatsızlık duymayı ve nefret etmeyi her canlının doğası kılmıştır.¹⁷⁵

4.4.3. Avlanma Yasağı

“Ey iman edenler! Allah bir miktar av ile muhakkak ki sizleri sınavacaktır.”¹⁷⁶ Cenâb-ı Hak bu ayette kullarını bir miktar av ile sınadığını bildirmektedir. Fakat bu âyette, avlanma ile ilgili herhangi bir yasak veya emirden dolayı denemeye tabi tuttuğuna dair bir açıklama yapılmamıştır. Allah Teâlâ kullarını avlanmaktan kaçınmakla imtihan ettiğini başka bir ayette şöyle beyan etmiştir: “İhramdan çıkınca avlanabilirsiniz.”¹⁷⁷ Burada ihramlı iken avlanmanın yasaklığıyla ilgili herhangi bir açıklama yoktur ancak biz bu ilâhî beyanı okuduğumuzda ihramlı kişiye avlanmanın yasak olduğunun sonucunu çıkarabiliyoruz. Dolayısıyla Maide suresinin doksan dördüncü âyette bahsi geçen sınamadan maksat avlanma yasağıdır.¹⁷⁸ Peygamber efendimizde yırtıcı hayvanlardan azı dişine sahip olanları ve kuşlardan da pençeli ve tırnaklı olanları yemeyi yasaklamıştır¹⁷⁹, dolayısıyla bunları avlanmakta yasaktır. Bu hayvanların yenmesinin yasaklanması da bizim için bir sınamadır. Yüce Allah hayatımızın her alanında bizi imtihana tabi tuttuğu gibi aslında bize basit gibi görünen bir mesele ile de bizi imtihana tabi tutabilir ve bu yasağın nedenini söylemeyebilir. Kulun Rabb’inin hikmetsiz bir iş yapmayacağının bilincinde olarak yasağa uyması gerekmektedir.

4.4.4. Zina Suçu

Allah’ın bizi uyardığı ve yapmamızı yasaklayarak kaçınmamızı istediği fiillerden biri de zinadır. Zina suçunun kötü olmasının sebebi nedir? diye sorulursa İmam Matürîdî şöyle cevap verir: Zinada insanların ve neseplerin birbirleriyle olan bağlantılarının karışıklığı vardır. Kişinin birden fazla kişiyle yakınlık kurması, nesebi belli olmayan çocukların

¹⁷⁵ Mâtürîdî, *Te’vilât*, c.4, s.153.

¹⁷⁶ el- Mâide, 5/94.

¹⁷⁷ el-Mâide 5/2.

¹⁷⁸ Mâtürîdî, *Te’vilât*, c.4, s.337.

¹⁷⁹ Yasin Kahyaoglu, Abdullah İsmail el-Medeni, Ahmet Oğuz, **el-Burhan Buhari ve Müslim’den Seçme Hadisler**, Mehmet Kurşunlu (ed.), Nida Yayıncılık, İstanbul, 2017, 2.Baskı, s.213.

olmasına yol açacaktır yani babasının kim olduğu belli olmayan bir çocuk babasının ismiyle çağrılmaz bu durum karışıklığa sebebiyet verip genel geçer yasaları ve âdabı yok edecektir. Bu durumda insanların birbirleriyle olan bağlantıları kopacak ve aralarındaki hukuk yok olacaktır. Büyüklerin küçüklere karşı olan merhamet ve şefkati yok olacak, küçüklerin büyüklere saygısızlığı artacaktır. Mahrem yakınların hukuku ziyan olacaktır. Böyle bir dünya yaşanılır olmaktan çıkacağı için bütün insanlık bununla imtihan olmuşlardır.¹⁸⁰

Dinimizde özellikle zina suçuna şahitlik edilmesi istenmiştir. “Müminlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına tanık olsun.”¹⁸¹ Şayet şöyle bir soru sorulursa: Birçok suçun içinden niçin zina suçunun cezasına şahitlik yapılması istenmiştir? Bu mesele üzerinde düşünmek gerekir. Allah en doğrusunu bilir ya, bu şahitlik sınama amacı taşımaktadır. Cezaya şahitlik eden kişilerin ibret alması ve imtihan edilmesi istenmiş olabilir. Zira insan, bir başkasının başına gelen olumsuz durumdan acı duyup dövülmesinden etkilenebilir ve bu sebeple de o kişiyle aynı durumda olmaktan sakınarak kendisi de aynı hatayı yapmamaya gayret eder. Burada amaç bu kişilerin ibret almasının sağlanması ve bir tür sınama yöntemi ise o takdirde bu şahıslar bu fiile verilen ceza sırasında kendi içlerinde ıstırap duyarak bu davranışı yapmaktan vazgeçmeleri ile imtihan edilmiş olur.¹⁸²

4.4.5. Kullara Haksızlık Yapıldığı İddialarına Cevap

İnsanoğlu bazı anlarda Yüce Allah’ın kullarına haksızlık yaptığı düşüncesine kapılır. İmam Mâtürîdî bu durumların bazılarında söz ederek nedenini açıklamaya gayret etmiştir.

4.4.5.1. Ceza Olarak Oruç Tutmak

İnsanoğlu hayatta yaşadığı her şeye anlam veremez, bazen masum ve günahı olmayan kişilerin yaşadıklarından dolayı haksızlığa uğradığını düşünür. Allah’ın kuluna haksızlık etmeyeceği bu dünya da olmasa dahi ahirette mükafatını vereceği yahutta bu dünya da kötüyü ve kötülüğü neden engellemediğini bu başlık altında ayetler ışığında ve sorular ile anlatmaya gayret edeceğiz. “Kim bir kötülük yapmışsa sadece o kötülüğünün miktarınca

¹⁸⁰ Mâtürîdî, *Te’vilât*, c.10, s.117-118.

¹⁸¹ en-Nûr, 24/2.

¹⁸² Mâtürîdî, *Te’vilât*, c.10, s.110.

ceza görecektir.”¹⁸³ Cenâb-ı Hak adam öldürme ve zihâr gibi fesatlıkların cezası olarak köle âzâd edilmesini ve art arda iki ay oruç tutulmasını ceza olarak belirlemiştir. Yemin bozmanın cezası olarak da yine köle âzâd edilmesini ve üç gün oruç tutulmasını emretmiştir. Şayet üç gün oruç tutulması köle âzâd etmekle eşit bir ceza ise, o halde adam öldürmede ve zihârda ilave ceza eklemiş demektir. Eğer bu şekilde haksızlık olduğu ile ilgili bir itiraz yapılırsa:

Te’vilât sahibi buna şöyle cevap verir: İnsanlara yeryüzünde verilen cezalar öncelikle onları imtihan etmek için verilmektedir, mutlak anlam da ceza olması için değil. Dolayısıyla bu meseleyi ceza olarak değil, sınav olarak değerlendirmek onu arttırmak yahut affetmek suretiyle eksiltmek mümkündür. Nitekim azîz ve celîl olan Allah şöyle buyurmuştur: “Denemek için sizi kötü ve iyi durumlarla imtihan ederiz.”¹⁸⁴ ; “Onları iyi durumlarla da kötü durumlarla da imtihan ettik.”¹⁸⁵ Ahirette verilecek olan ceza öncelikle imtihan olarak değil, bizzat ceza olarak verilecektir çünkü tevbe kapıları dünya da açıktır. Bütün eksikliklerden ve noksanlıklardan münezzeh olan Allah adildir ve hikmet sahibidir; hikmetin gerektirdiğinden fazlasını hiç kimseye yüklemeyiz, ancak bağışlayıcı ve kerem sahibi olduğu için cezadan vazgeçip affetmesi câizdir. Bu yüzden mevzu bahis iki ceza birbirinden farklıdır. Başarıya ancak Allah’ın yardımıyla ulaşabiliriz.¹⁸⁶ Şunu da söylemek mümkündür ki yemin bozmak, adam öldürmek gibi başkasına zarar verecek bir eylem değildir. Bu yüzden burada ceza olarak orucun üç gün tutulması da emredilmiş olabilir.

4.4.5.2.Hızır’ın Çocuğu Öldürmesi Meselesi

Yüce Allah Hz. Musa kıssası anlatılırken Hızır’ın Musa (a.s.) bazı gerçekleri göstermek istemesi sonucuyla bir çocuğu öldürmesinin sebebini şu şekilde izah etmiştir; “Çocuğun onları nankörlük ve azgınlığa düşürmesinden korktuk.”¹⁸⁷ Bu ayette çocuğun anne babasını yanlış yola düşüreceğinin bilindiğinden bahsedilmiştir. Allah’ın çocuğun anne babasını yanlışla düşüreceğini bilmesi nasıl onu öldürmeye delil olabilir? Çünkü Cenâb-ı Hak İblis’in de insanları yanlışla düşüreceğini bilmesine rağmen onun kıyamete kader

¹⁸³ el-Mâide, 5/89.

¹⁸⁴ el-Enbiya 21/35.

¹⁸⁵ A’râf 7/168

¹⁸⁶ Mâtürîdî, *Te’vilât*, c.4, s.32.

¹⁸⁷ el-Kehf, 18/80.

yaşamısına müsaade etmiştir. İnsanlara kötü davranan zalim kişilerin de durumu böyledir dünya da yaptıklarından ötürü kötü bir muamele ile karşılaşmazlar. Yüce Allah onların ne yapacaklarını bildiği halde onları yaşıyor. Öyleyse çocuğun öldürülmesini ailesini nankörlüğe ve yanlışa düşürecek diye neden delil olarak gösteriyor diye sorulursa:

İmam Matürîdî çocuğun öldürülmesi insanoğlunun gönüllerini hoş tutmak için Allah Teâlâ'dan gelen ihsan ve lütuftur. Çünkü Yüce Allah insanları dilediği yaşta öldürebilir. Mesela Allah'ı inkâr edenlerde bu doğrultuda yorumlanır. “Eğer insanlar tek tip bir topluluk haline gelecek olmasaydı Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerine gümüşten tavan, yukarı çıkmak için kullanacakları merdivenler yapardık”¹⁸⁸ Bu açıklama Cenâb-ı Hakk'ın dilerse bütün insanların evini öyle donatacağına hatırlatma amacına yönelir. Bu kadar nimet verildiği halde öyle davranmayan kişi, bunu Yüce Allah'ın ihsan ve lütfunu görmeyerek ona karşı çıkmak için yapmıştır.¹⁸⁹ O çocuğun küçük yaşta ölmesi ileri de yapacağı hataların önüne geçilerek onun için bir fırsata dönüşmüş olabilir yahutta Allah kulunun böyle bir durumda nasıl düşüneceğini yaratıcıyı haksızlık etmekle suçlayacak mı düşüncesiyle sınıyarak denemişte olabilir, burada Allah'ın hikmetsiz hiçbir iş yapmayacağı fakat bizim her şeyin hikmetini bilemeyeceğimiz mantığı unutulmamalıdır. 4

4.4.5.3. Diyet Hakkı

İman eden birinin başka bir mümini yanlışlıkla öldürmesi durumunda Allah Teâlâ diyet hakkı getirmiştir.¹⁹⁰ Matürîdî bu diyet hakkının getirilmesinin sebebini Allah'ın öldürülen kişinin ailesinde sinir ve hırsı yumuşatarak aralarında kötülük çıkmasına engel olmak ve huzuru getirmek olduğu görüşündedir. İnsanlara verilen bütün nimetleri Cenâb-ı Hak vermekle birlikte, onlara hiçbir nimet vermeden de imtihandan geçirmeye hakkı vardır, nimetleri verdiğiinde insanlara diyet ödeme hükmünü vermeye ve imtihana tâbi tutmaya daha çok hak sahibidir. Öyle ki öldürülen kişinin ailesinin öldüren kişinin canını

¹⁸⁸ ez-Zuhuf, 43/33.

¹⁸⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.9,s.127-128.

¹⁹⁰ “Yanlışlıkla olması dışında, bir müminin başka bir mümini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mümini öldürenin, mümin bir köle âzat etmesi ve öldürülenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir; ancak ölünün ailesi diyeti bağışlarsa o başka. Öldürülen, mümin olmakla birlikte size düşman olan bir topluluktan ise mümin bir köle âzat etmek gerekir. Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir milletten ise ailesine teslim edilecek bir diyet ödemek ve mümin bir köleyi âzat etmek gerekir. Bunları bulamayan Allah tarafından tövbesinin kabulü için iki ay ard arda oruç tutması lâzımdır. Allah her şeyi bilmektedir, hikmet sahibidir” (en-Nisâ, 4/92).

bağışladıklarında onlar için daha fazla fayda vardır. Bu durum da hem kinlerini bastırmak ile hem de karşı tarafı affettikleri için merhametleri ile imtihan olurlar. Her ne kadar öldürülen kişi diyet tazminatından mahrum olsa ve verilen bu bedel ile bir şey yapamayacak olsa dahi sonraki yaşamında bir azık olacaktır. Bu diyet cezasının amacı insan ilişkilerinde kargaşanın ortadan kaldırılarak, huzurlu bir toplumun olmasıdır.¹⁹¹

4.4.5.4. Hırsızlık Suçu

Allah Teâlâ hırsızlık yapan kişinin ceza olarak ellerinin kesilmesini emretmiştir.¹⁹² Değeri on lira olan bir şeyi çalmakla değeri binlerce lirayı bulan elin kesilmesinin hikmeti nedir? Verilen bu ceza suça denk değildir. Hatta işlenen suçtan kat kat büyük bir cezadır. Halbuki Allah Teâlâ işlenen kabahate karşılık denk bir cezanın verileceğini haber vermiştir.¹⁹³ İşlenen suçun kat kat fazlası olan bu cezayı neden vermiştir?

İmam Matürîdî, dünyada verilen cezalar imtihan konumundadır ve kişi bununla imtihana tâbi tutulur. Yüce Allah'ın ceza vermemekle birlikte, insanları çeşitli şekillerde imtihana tâbi tutmaya hakkı vardır. Ceza vermeden çeşitli hallerde imtihan etme hakkına sahip olan varlığın, kullarına çeşitli cezalar vererek yani bir dirhem veya değeri binlerce dirhemi bulan bir ceza ile imtihan etme hakkına da sahiptir.¹⁹⁴ Nitekim Yüce Allah bireysel, insanın yalnızca kendisini ilgilendiren ve zararı yalnızca kendisine olan suçlara böyle büyük cezalar vermese dahi karşı tarafı zarara uğratıp suçtan sonraki yaşamını zor duruma düşürecek suçlara daha büyük cezalar vermiştir. Netice olarak insanları haksız kazanca özendirmemek ve hırsızlık suçunun karşı tarafı da zarara uğratmasından dolayı böyle caydırıcı bir cezanın verilmiş olması mümkündür.

4.5. Peygamberlerin İmtihani Ve Verilen Mesaj

Kur'ân-ı Kerîm'de melek olmadıkları¹⁹⁵ açıkça ifade edilen, yeme-içme özelliklerine sahip olan ve ebedi olmadıkları açıklanıp¹⁹⁶ insan oldukları vurgulanan¹⁹⁷ lakin bir taraftanda

¹⁹¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.3,s.345.

¹⁹² “Hırsızlık eden erkek ve kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah'tan bir ibret olarak ellerini kesin. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir” (el-Mâide, 5/38).

¹⁹³ “Kim bir kötülük yapmışsa sadece o kötülüğünün miktarınca ceza görecektir” (el-Mümin, 40/40).

¹⁹⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.4,s.227.

¹⁹⁵ (Ey Muhammed!) Eğer sana kitabı kağıda yazılı olarak indirseydik, onlar da elleriyle ona dokunsalardı, inkar edenler yine de, “Bu apaçık büyü, başka bişey değil” diyeceklerdi. Bir de dediler ki: “Ona (açıktan

Allah'ın elçi olarak seçerek, melekten vahiy alan, manevi kirlere arındırarak ilim ve hikmet verdiği, râsul, nebî, beşir, müzekkir, nezîr, ismet, fetanet gibi vasıflara sahip olan kimselerdir.¹⁹⁸

Nebî ve resûller Allah'ın koruması altında bulunan ve bize doğru yolu göstererek yanlış ve hataya düşmemize engel olmakla sorumlu kişilerdir. Durum böyle iken pek tabii şöyle bir sorunun sorulması mümkündür. Eğer peygamberlerin ismet sıfatı var ise ve Allah tarafından günah işleme, kötülük yapma, başkasına zarar verme gibi meselelerde korunuyorsa neden imtihan edilir?

İmam Matürîdî ismet sıfatı, sınava tâbi tutulmaya engel değildir, çünkü imtihan da yalnızca yasak koymak ve emretmekle olur görüşündedir. Eğer imtihan ismet sıfatını ortadan kaldırsaydı, yasaklar ve emirler ismetin yararını yok ederdi, onun varlığına gerek duyulmazdı. Buradan anlaşılıyor ki ismet vasfı, imtihan da ziyadeliği gerektirir, imtihanla ondan faydalanılır ve ona ihtiyaç duyulur.¹⁹⁹ Yani ismet sıfatına, imtihan anında ihtiyaç duyulur. Eğer imtihan olmasaydı ismet vasfına ihtiyaç duyulmazdı.²⁰⁰ Çünkü Resûller de insanlar gibi helâl ve haramlar ile sorumlu tutulmuştur. “Tertemiz nimetlerden yiyin, güzel işler yapın”²⁰¹ âyetinden “külü mine't-tayyibât” ifadesinden helâl olanı yiyin habis olanı yemeyin mânasını çıkarmak mümkündür. Bu da demek oluyor ki peygamberlerde emir ve yasaklarla imtihana tâbi tutulmuşlardır.²⁰² Emir ve yasaklardan sorumlu tutulan peygamberlerin elbette yalan söyleme, kötülük yapma ve günah işleme hususunda korunması yani ismet sıfatına sahip olması gerekir.

göreceğimiz) bir melek indirilse ya!” Eğer (öyle) bir melek indirseydik artık iş bitirilmiş olurdu, sonra da onlara göz açtırılmazdı (Hemen helak edilirdi). Eğer onu (Peygamberi) bir melek kılsaydık yine onu bir insan (suretinde) yapardık ve onları yine içinde buldukları şüpheye düşürmüş olurduk. (En'am, 6/7-9).

¹⁹⁶ Onları yiyip içmez bir beden yapısında yaratmadık, ölümsüz de değillerdir. (el-Enbiya, 21/8).

¹⁹⁷ De ki: “Ben, ancak sizin gibi bir insanım. Şu var ki bana, ilâhınızın, tek bir ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa dünya ve ahirete faydalı iş yapsın ve Rabbine kullukta hiçbir şeyi ortak koşmasın.” (Kehf, 18/110).

¹⁹⁸ Kaya, **Kur'ân'da İmtihan**, s.70-71.

¹⁹⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.7, s.546.

²⁰⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.8, s.55.

²⁰¹ “Ey Peygamberler! Tertemiz nimetlerden yiyip için, yararlı işler yapın. Kuşkusuz ben yaptıklarınızı eksiksiz bilmekteyim” (el-Mü'minûn, 23/51).

²⁰² Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.10, s.50.

4.5.1. Hz. Âdem

İslâmi kaynaklarda insanoğlunun atası olarak bilinir. Kur'ân'da ise Allah'ın seçkin olarak nitelediği kimseler arasında olduğundan "safıyyullah" diye anılmaktadır. İlk insan olması hasebiyle son ilahi kitap olan Kur'ân-ı Kerim'de yaratılışı anlatılmaktadır.²⁰³ Âdem'in yeryüzüne indirilmeden önce bir süre eşi Havva ile birlikte cennette yaşam sürdüğünü âyetlerden biliyoruz. Cenâb-ı Hakk Âdem ve Havva'ya cennete girip oturmalarını emretmiş, çeşit çeşit nimetler vermiş, sonsuz lütufta bulunmuş, yalnızca yenmesini yasaklayıp, uzak durmalarını istediği ağaca yaklaşmalarını emretmiştir.²⁰⁴ Orada bulunan bütün nimetlerden faydalanmalarına izin verilmesi ve yalnızca bir ağaçtan yararlanmalarına izin verilmemesi imtihan edilme çizgisinde bir şey emredilirken diğer bir şeyin yasaklanabileceğini bize gösterir.²⁰⁵ "Ancak şu ağaca yaklaşmayın!" ifadesiyle ağaca yaklaşmayı değil onu yemeyi ve ondan tatmayı kastetmektedir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Ağacın meyvesini tattıklarında.." ²⁰⁶ bu ilâhî mesajdan ağaca yaklaşmanın değil, onu yemenin ve tatmanın anlaşılması mümkündür. Nitekim ceza da ağacın meyvesinden tattıktan sonra verilmiştir. Burada da Allah Teâlâ'dan gelen sınama vardır; bu sınav bazen helal kılmakla, bazen de yasaklamak ile olur. Çünkü Allah cennetin bütün nimetlerinden yararlanmasına izin vermiş, yalnızca birine yaklaşmamasını emretmişti, işte bu Cenâb-ı Hakk'tan gelen bir imtihandır.²⁰⁷

İmam Matürîdî, Hz. Âdem'in yasak ağaçtan yemesi unutma veya isyan fiiliyle nitelendirilebilir.²⁰⁸ Bize göre unutma iki çeşittir: Birincisi bir şeyi dalgınlık halinde veya başka bir işle ilgilenip meşgul olduğu için unutmaktır. Kişi onu dalgın, meşgul ve gaflet içinde olmasaydı unutmayacak, hafızasından çıkarmayacak ve anımsayacak bir durumdadır. İşte böyle bir sebepten dolayı unutan insan kınanır çünkü eğer kendisi zorlasaydı unutmazdı ve böyle bir duruma düşmezdi. Diğer unutma türü ise kişinin kendinden kaynaklanan bir sebep olmadan unutmasıdır ve onun önlenmesi de elinde

²⁰³ Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, c.1, s.358.

²⁰⁴ "Yine biz Âdem'e, 'Sen ve eşin birlikte cennete yerleşin, oranın istediğiniz yerinde bol bol yiyin ve için. Yalnız şu ağaca yaklaşmayın, aksi takdirde kendisine kötülük eden zâlimlerden olursunuz' dedik" (el-Bakara, 2/35).

²⁰⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.1, s.121.

²⁰⁶ Böylece ikisini de yanıltmış oldu. Ağacın meyvesini tattıklarında avret yerleri kendilerine göründü. Ve derhal cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara, 'Ben size o ağacı menetmedim mi ve şeytan size apaçık bir düşmandır demedim mi?' diye seslendi" (el-A'râf, 7/22).

²⁰⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.5, s.333.

²⁰⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.1, s.125.

değildir. Zira akli yerinde olmayan bir kimseye bir görev verip onu unutmaya demek ve o kişinin unutulması böyledir. Bu tür unutmada kişi cezalandırılmaz ve kınanmaz. Cenâb-ı Hakk'tan gelen imtihan ve meşakkatte böyledir. Kişi eğer aklını kullanabiliyorsa ve o mükellefiyeti kaldırabilecek kapasiteye sahipse o fiilden mükellef tutulur fakat kişi kendini zorlasa ve aklını kullansa dahi Allah'ın sorumlu tuttuğu fiilleri yapabilecek kapasiteye sahip değilse o kişi asla mükellef tutulmaz. Allah Teâlâ'nın Âdem'e dair bahsettiği unutmaya, gaflette veya meşgulken, dalgınlıkla unutulmuş unutmadır.²⁰⁹ Eğer kendisini biraz zorlasaydı Rabb'inin emrini yerine getirir, verdiği sözü aklında tutar ve unutmazdı. İşte bu sebepten kınandı.²¹⁰

İsyan fiiliyle nitelendirilmesi ise şu sebeplerden dolayı mümkündür: O verdiği sözü hatırlamamasını gerektirecek birden fazla şeyle sınanmadı Yüce Allah, ona yalnızca bir ağaca yaklaşmamasını emretti ve bununla sınava tâbi tutmuştu. Böyle bir durumda mazûr görülmeyle cezalandırılması normaldir. Bundan dolayı Âdem'in siteme marûz kalması ve yaptığı fiilin isyan olarak nitelendirilmesi mümkündür. Hz. Âdem'in bahsi geçen ağaçtan yemesiyle cezalandırılması bahsinin Kur'ân'da anlatılması emre karşı çıkışın doğuracağı sonuçları insanlara gösterme, yasaklara uyma, günahlardan sakındırma ve yol açabileceği tehlikelerin büyüklüğünü gösterme gibi hikmetleri de bulunmaktadır. Çünkü gönderilen ilk peygamber ve insanların atası olarak bilinen biri bu kadar küçük bir yasak sebebiyle cezalandırılmıştır. Oysaki Allah Teâlâ melekleri, kendisine secde etmeleri ve ondan öğrenimde bulunmaları sebebiyle imtihandan geçirecek derecede onu üstün kılmıştı. Bunun vecizesi, Allah'ın emrinde toleransın bulunmayacağı ve hükmünde bireye yönelik bir değişikliğin olmayacağını insanların bilmesini, sonuç olarak da başına gelecek cezalardan daima korkmalarını ve gazabından korunmak için kendisine sığınmalarını gerektiğini bilmeleridir. Aslında Âdem'in bu kadar küçük bir hata ile imtihana tâbi tutulması insanların kendilerine çekidüzen vermeleri gerektiğinin örneğidir.²¹¹ Onun peygamberlik vasfı emre aykırı davranışta bulunduğu anda kendisini kurtarmamıştı. Bu Allah'ın kulları arasında haksızlık yapmadığının en büyük göstergesidir. Kişi peygamber dahi olsa hatasının karşılığını görecektir.

²⁰⁹ “Biz daha önce Âdem'den söz almıştık, fakat o unuttu; biz onda yeterli bir kararlılık görmedik” (Tâhâ, 20/115).

²¹⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.9, s.321.

²¹¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.1, s.125-127.

4.5.2. Hz. İbrahim

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm dini tarafından temel referans ve en büyük ata kabul edilen peygamberdir. Tevrat, İncil ve Kur'ân'da diğer peygamberlere nispetle hakkında daha çok mâlûmat bulunmaktadır.²¹² Allah Teâlâ İbrahim'i Rabb'inin imtihanını eksiksiz bir şekilde yerine getirdiği, Allah'ın emirlerine boyun eğdiği ve Hakk'a vefakâr davrandığı için "vefa örneği" diye isimlendirmiştir.²¹³ Cenâb-ı Hak, İbrahim'i (a.s.) çeşitli sıkıntı ve zorluklarla imtihan ettiği için onun şanını yüceltmiş ve kendine dost edinmiştir.²¹⁴ Meselâ ateşe atılması, oğlunu kurban etmekle sınanması, iki defa hicret etmesi, ailesini suyu, ağacı, ekini bulunmayan bir dağ başında yiyeceksiz ve susuz bırakarak yanlarından ayrılmasıyla imtihana tâbi tutulmuştur. Ayrıca Firavun gibi zalim bir hükümdarın bütün kötülükleriyle ve zalimlikleriyle başa çıkarak Kâbe gibi İslam'ın şîârı olan merkezlerden birini inşa etmesi, onun bu imtihanları sabır ve metanetle karşılayıp bahsettiğimiz hususlardan enginlikle çıkması da şanınin neden yüceltildiğini göstermektedir.²¹⁵

Hz. İbrahim'in diğer hiçbir peygamberin başından geçmeyen şu üç hususla sınanması onun peygamber olduğunun delillerindendir. Birincisi, aile fertlerini su, yiyecek olmayan hatta tarıma da elverişli olmayan, üstünde yaşam belirtisi bulunmayan kurak bir vâdiye yerleştirmekle sınava tâbi tutulmuştu; böyle bir şeyi yapmaya insan kalbi dayanmaz. Çünkü insan eşini, çocuğunu sever ve zor durumda kalacakları bir işin içinde yer almasını istemez. Buna rağmen aile fertlerini o vâdide bırakması onu Allah Teâlâ'nın emriyle yaptığını gösterir. İkincisi, gözünden sakındığı evladının boğazını kesmekle yani kurban etmekle imtihan edilmişti. İbrahim peygamber böyle büyük bir sınav da Allah'ın emrini ikiletmeyerek teslimiyet gösterdi. Cenâb-ı Hak'ta ona fidye olarak koç göndermişti. Son olarakta ateşe atılmakla sınanmıştı, ateşe atılacağı esnada Allah ona serin ve selâmet bir rüzgar göndermişti ve o ateş gül bahçesine dönüştü.²¹⁶ Nitekim bu imtihanlar bir insan için ne kadar zor olsa dahi Hz. İbrahim'in inkâr etmeden Allah'ın emirlerini yerine getirmesi onun ancak peygamberlik makamında olduğunun bir göstergesidir çünkü sıradan bir insan bu imtihanlara sebât gösterip, sabredemezdi.

²¹² Ömer Faruk Harman, "İbrahim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, c.21, s.266.

²¹³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.9, s.188.

²¹⁴ "İşini güzel yaparak kendini Allah'a teslim eden ve hanîf olarak İbrahim'in dinine uyandan kimin dini daha güzel olabilir! Ve Allah İbrahim'i dost edindi" (en-Nisâ, 4/125).

²¹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.1, s.257; c.4, s.57.

²¹⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.7, s.539.

4.5.3. Hz. Yakub

Yahudi inancına göre İsrâiloğullarının atası diye adlandırılan üç peygamberden biridir. Kur'ân'da ise Hz. Yakûb (a.s.) hem bu ismiyle hem de İsrâil diye anılmaktadır. Yakûb'un evliliklerinden on iki tane oğlu olmuştur. Büyük oğulları, küçük oğulları olan Yusûf ve Bünyamin'i kırlara götürmek istediler.²¹⁷ Bunun üzerine Hz. Yakûb oğulları Yûsuf ve Bünyâmin'i büyük çocuklarına emanet ederek kırlara gitmelerine müsaade etmiştir, fakat oğulları, Yûsuf ve Bünyamin'i kaybetmiştir. Bunun üzerine Yakûb oğullarından Yûsuf ve Bünyâmin'in nerede olduklarını araştırmalarını istemiştir.²¹⁸ Matürîdî'ye göre Hz. Yakûb, gördüğü rüyadan veya başka yollardan Yûsuf'un ölmediğini biliyordu. Yûsuf'un gördüğü rüyanın²¹⁹ gerçekleşmeden can vermeyeceğini de biliyordu lâkin onun nerede bulunduğunu bilmiyordu işte bu yüzden çocuklarından onu araştırmalarını istedi. Hz. Yakûb, Yûsuf'u kaybetmesiyle imtihan edilmişti aynı zamanda bu bir musibetti ve Rabb'i bu musibeti onun başına sarmıştı, iki çocuğunun hasretiyle hayatına devam etmek sıkıntısına uğratılmıştı ve nerede olduklarını bilmiyordu. Nitekim Hz. Yûsuf durumunu ve yerini babasına bildirebilirdi, çünkü babası onun nerede olduğunu bilmesede dahi o babasının oturduğu yerin nerede olduğunu biliyordu, buna rağmen yüce Allah'tan yerini bildirme hükmü gelmeden yerini ve durumunu babasına bildirmemişti.²²⁰

4.5.4. Hz. Eyyûb

Eyyûb (a.s.) peygamber de çeşitli skıntı ve imtihanlardan geçirilmiştir. Allah Teâlâ bazı ayetler de ondan bahsetmiştir. "Eyyûb'u da an!"²²¹ Yüce Allah bir başka âyette Hz. Eyyûb'un niyazını şöyle ifade etmiştir. "Şeytan bana acı ve sıkıntı vermektedir."²²² İmam Matürîdî Allah Teâlâ'nın bu yetkiyi neden şeytana verdiğini bilmiyoruz demiştir. Allah'tan gelen sabit bir malûmat olmadan şu sebepten şeytana bu gücü verdi diye bir bilgi verdi demeye hakkımız yoktur. Cenâb-ı Hakk'ın böyle bir durumda şeytana bu yetkiyi vermesinin hikmeti, onun adalet, rahmet, fazilet ve hüküm yönünün bilinmesi gerektiğidir;

²¹⁷ Ömer Faruk Harman, "Yakûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, c.43, s.274-275.

²¹⁸ "Ey Oğullarım! Gidin Yûsuf'u ve kardeşini iyice arayın, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü kafirlerden başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez!" (Yûsuf 12/87).

²¹⁹ "Bir gün Yûsuf babasına demişti ki: 'Babacığım rüyamda on bir yıldızı, güneşi ve ayı gördüm; onların bana secde ettiklerini gördüm'" (Yûsuf 12/4).

²²⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.7, s.381-382.

²²¹ el-Enbiyâ, 21/83.

²²² Sâd, 38/41.

istediği şekilde, dilediği vasıtalarla, zaman ve mekan ayırt etmeden, istediği kişilerin eliyle belâlarla ve zorluklarla sınaması ve onu gerektirecek sebepler olmadan da imtihan etmesi Yüce Allah'ın hakkıdır.²²³ Burada Hz. Eyyûb'un bu şeytanla mücadele ederek, sıkıntılara düşmesinin nedeni Allah'ın emirlerine isyan edip bunu hak etmesinden dolayı değildir nasıl ki ona verilen sağlık ve esenlik Rabb'inin nimet ve rahmeti ise zorluk ve belâ da Allah'ın lütuf ve nimetidir. Cenâb-ı Hakk arzu ettiği kişiye istediğini verir, dilediğini de mahrum bırakır. Dikkat edilirse Yüce Allah, Eyyûb peygamberin başına gelen musibeti savuşturduğunda “tarafımızdan bir rahmet”²²⁴ diye ifade etmiştir. Hz. Eyyûb'un kurtuluşa ermesi Allah'ın üzerinde bir sorumluluk olmuş olsaydı “rahmet” sözcüğünün kullanılmasının herhangi bir mantığı kalmazdı.²²⁵

“Bunun üzerine biz, tarafımızdan bir rahmet ve kulluk edenler için anılacak bir örnek olmak üzere onun duasını kabul ettik; kendisinde sıkıntı ve dert olarak ne varsa kaldırdık; ona ailesini, ayrıca onlarla birlikte bir mislini daha verdik.”²²⁶ İmam Matürîdî bu âyetin iki şekilde açıklanabileceği görüşündedir. Birincisi: bir sıkıntı ve derde düşen kişi Hz. Eyyûb'un başına gelen türlü sıkıntılara rağmen nasıl göğüs gererek sabretmişse ve Cenâb-ı Hakk da onun sıkıntısını gidermişse, kul da başına gelenlere sabrederse Allah o kişinin de sıkıntılarını giderir. İkincisi: Allah Teâlâ, Eyyûb'un başına gelen belâların işlediği bir kusurdan dolayı değil imtihan maksadı taşıyarak verdiği bir zorluk olduğunu ve O'nun insanları arzu ettiği şekilde musibet ve bela ile sınava tâbi tutacağını bildirmektedir.²²⁷

4.5.5. Hz. Mûsâ

İsrâiloğullarına gönderilen, onları Firavun'un zulüm ve eziyetinden kurtarıp hürriyete kavuşturan ve kendisine Tevrat indirilen peygamberdir.²²⁸ Hz. Mûsâ küçük yaştan itibaren döneminin zalim kralı Firavun tarafından çeşitli sıkıntı ve çilelere mâruz kalmıştır ve Firavun'un baskısına rağmen insanlara Allah'ın varlığını ve birliğini anlatmaya gayret göstermiştir. O bütün bu sıkıntılara sabrederek Allah'a asi olmamıştır. Yüce Allah

²²³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.12, s.281.

²²⁴ el-Enbiyâ, 21/84.

²²⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.9, s.408.

²²⁶ el-Enbiyâ, 21/84.

²²⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.9, s.409.

²²⁸ Ömer Faruk Harman, “Mûsâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2020, c.31, s.207.

Musa'ya (a.s.) asanı at diye vahyettiğini haber vermiştir.²²⁹ Matürîdî bu âyette şu hususa işaret edilmiştir, der. Hz. Mûsâ (a.s.) at emri gelmeden atmamaktaydı. Nitekim asâsını taşa vurmasını istemesi²³⁰ ve asâsı ile denize vurmasını istemesi²³¹ ilâhî beyanları da böyledir. Mûsâ (a.s.) yalnızca kendisine emir geldikten sonra uyguluyordu. Bu durum, Yaraticının asâyı taşa ve denize vurmasını emretmesinde, yılanı dönüşün diye asâyı yere atmasını emretmesinde Mûsâ için bir imtihan olduğunun bilinmesi içindir. Cenâb-ı Hakk kulunu dilediği şekilde imtihan edebilir. Aksi halde asâ ile vurma emri olmaksızın kayayı patlatarak çatlatabilir ve denizi ortadan ikiye ayırmaya güç yetirebilirdi. Yine o asâ Mûsâ'nın elindeyken yılanı çevirebilirdi fakat Yüce Allah bütün bunları onu sınamak ve imtihan etmek için emretti.²³²

4.5.6. Hz. Süleyman

Allah Teâlâ Süleyman'ın tahtının üzerine ceset koyduğunu ve onu sınavdan geçirdiğini bildirmiştir.²³³ Te'vilât sahibi Hz. Süleyman tahtının üzerine konulan cesetle mi imtihana tâbi tutuldu yoksa başka bir sebepten mi onu bilmiyoruz demiştir. “Andolsun biz Süleyman'ı sınavdan geçirdik” ilâhî beyanının iki şekilde yorumlanacağı görüşündedir. Bu görüşlerden ilki Hz. Süleyman gaflete düştüğü ve kusur ettiği bir durumdan dolayı sınanmış, bundan dolayı cezalandırılmış ve Allah elinden hükümranlığını alınmakla uyarmıştır. İkincisi ise, Allah Teâlâ herhangi bir yanılma, isyan etme veya kusurdan dolayı değil hükümdarlığını elinden almakla imtihana tâbi tutmuştu. Onun işlediği bir kusurdan ötürü mü sınanıldığını bilmiyoruz fakat yaptığı bir hatadan dolayı azarlanmışsa bile peygamberlerin özelliği yaptıkları en küçük kusurdan dolayı ayıplanmak ve azarlanmaktır. Yapılan fiil başkası için küçük olsa dahi peygamberler için azarlanma ve ayıplanma sebebidir. Sonra onların en ufak kusur ve hataları için tövbe etmeleri ve Allah'a niyazda bulunmaları ve kendilerini affettirmeye çalışmaları da kendilerine ait olan üstünlükleri ve faziletleri bilmelerinden dolayıdır. Çünkü kendilerine verilen nimetlerden ötürü yaptıkları

²²⁹ A'râf, 7/117.

²³⁰ el- Bakara, 2/60.

²³¹ eş- Şuarâ, 26/63.

²³² Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.6, s.30.

²³³ “Andolsun biz Süleyman'ı imtihandan geçirmiş, tahtının üstüne bir ceset koymuştuk; sonra o tövbe edip bize yöneldi” (Sâd, 38/34).

o hatayı nankörlük sayıyorlar ve Azîz ve Celîl olan Allah'a yalvarmayı gerekli görüyorlardı.²³⁴

4.5.7. Hz. Yunus

Hz. Yunus peygamber de aynı diğer peygamberler gibi bir takım emir ve yasaklar ile sorumlu tutulmuştur. Yüce Allah onu bulunduğu kavme yaratıcıyı tanıtmayı, birliğini anlatması ve dinin emir ve yasaklarından bahsetmesi için görevlendirmiştir. Yunus (a.s.) bir müddet bu sorumluluğu yerine getirmeye çalışmış ve daha sonra kavminden umudunu kesmiştir. Yunus peygamber kavminin iman etmelerinden ümidini kesince Yüce Allah'ın emri gelmeden kavmini terkederek bulunduğu yerden gitmişti. Bunun üzerine Allah Teâlâ onu cezalandırarak balığın karnında yaşatmıştı.²³⁵ Balığın karnına yani karanlıklara düşen Yunus, Allah'ın büyüklüğünü ve teklîğini dile getirerek, yaptığı işin kötü olduğunu ve bundan dolayı pişmanlık duyduğunu ifade ederek yaratıcıya dua etmiştir. Cenâb-ı Hakk onun duasını işitmiş, pişmanlığındaki samimiyetten dolayı tövbesini kabul ederek duyduğu keder ve gamı gidererek sıkıntıdan kurtarmış ve balığın karnından onu çıkarmıştı.²³⁶ Sonuç olarak Yüce Allah'ın darlık ve sıkıntı vererek sınavdan geçirdiği bir kimse, Hz. Yunus gibi dua ederse Allah Teâlâ'nın onun dertlerini gidereceği ümit edilir. Çünkü yaratıcı "işte biz iman etmiş olanları böyle kurtarıyoruz" diye buyurmuştur.²³⁷

4.5.8. Hz. Muhammed

İslam inancının son peygamberi olarak bilinen Hz. Muhammed (s.a.s.) hayatı boyunca çeşitli çile ve sıkıntılara mâruz kalmıştır. Bebeklikten başlayarak babasını, annesini ve dedesini kaybetmesi onun ne kadar zor bir hayata başladığını bize göstermektedir. Peygamberlik geldikten sonra akrabaları ve inkarcılar onun, Yüce Allah'ın elçisi olduğuna dair getirdiği âyetleri kabul etmeyerek büyücü, kahin, yalancı gibi sıfatlarla suçlamışlardır.

²³⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.12, s.271-272.

²³⁵ "Zünnûn'u da (Yunus) zikret! Hani öfkelenerek geçip gitmiş, kendisini asla sıkıntıya sokamayacağımızı sanmıştı. Sonunda karanlıklar içinde, 'Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben (nefsine) zulmedenlerden oldum!' diyerek yalvardı" (el- Enbiyâ, 21/87).

²³⁶ "Bunun üzerine duasını kabul ettik ve onu kederden kurtardık. İşte biz iman edenleri böyle kurtarıyoruz. (el- Enbiyâ, 21/88).

²³⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.9, s.412-413.

“Seni yalancı saydılsa bil ki senden önce belgeler, sahifeler ve aydınlatıcı kitap getiren peygamberleri de yalanlamışlardı.”²³⁸ İmam Matürîdî bu ilâhî beyan ile ilgili çeşitli yorumlar yapılabilabileceği görüşündedir. Birincisi Allah’ın Resûlullah’tan daha önce böyle ithamlara mâruz kalan kardeşleri yani diğer peygamberler nasıl sabır göstermişse, onun da sabırlı olmasını istemesidir. Nitekim Allah Teâlâ “Peygamberlerden azim ve kararlılık sahibi olanların sabrettikleri gibi sen de sabret. Acele etme!”²³⁹ âyetinde bunu söylemektedir. İkincisi bu tarz ithamlar ve zorluklarla mücadele etmesi tebliğ vazifesini terk etmek için bahane değildir, zira önceki peygamberlerde bir takım zorluklarla mücadele etmişlerdir fakat bu durum onların vazifesini yapmasında herhangi bir engel oluşturmamıştır. Üçüncüsü onların peygamberi yalancılıkla suçlaması onların atalarını taklit huylarının sonucunda gösterdikleri cürettir.²⁴⁰

Kavminin imandan yüz çevirmesi ve küfürde inat etmesi Hz. Muhammed’in (s.a.s.) çok zoruna gidiyordu ve onların zulüm göreceği düşüncesi ona çok ağır geliyordu. Kavminin iman etmemesinden ötürü azap içinde kalacaklarından ve cehenneme gideceklerinden dolayı çok üzülüyordu.²⁴¹ Bunun üzerine Azîz ve Celîl olan Allah her şeye kâdir olduğunu eğer isterse onları hidayet üzere birleştirebileceğini haber verdi. “O halde sakın cahillerden olma”²⁴² Matürîdî Hz. Peygamber’in mâsum olduğu, dolayısıyla onun cahillerden olmasının caiz olmadığı görüşündedir. Yüce Alah bu ifadeyi mâsum olmanın imtihanı, emri, nehyi ve sorumluluğu ortadan kaldırmayacağı bilinsin diye zikretmektedir.²⁴³

Allah Teâlâ’nın peygamberlerin kusurlarını Kur’ân-ı Kerîmde gizlemeyip belirtmesinin sebebi nedir diye sorulursa buna şöyle cevap verilir: İnsanları peygamberlerinin hatalarını ve kusurlarını gördükten sonra onlara karşı nasıl davracaklarını görmek için sınamaktadır. Peygamberlere sevgi ve merhamet gözüyle bakıp onların söylemlerini dikkate alacaklar mı yoksa onları aşağılayıp, arkalarını mı dönecekler? Cenâb-ı Hak insanları çâşitli durumlarla imtihana tâbi tuttuğu gibi bu yolla da kullarını imtihan etmektedir.²⁴⁴

²³⁸ Âl-i İmran, 3/184.

²³⁹ el-Ahkâf, 46/35.

²⁴⁰ Mâtürîdî, *Te’vilât*, c.2, s.554-555.

²⁴¹ “Onlara üzülen kendini harap etme” (Fâtır, 35/8); “İnanmıyorlar diye neredeyse kendini helak edeceksin” (eş-Şu’arâ 26/3).

²⁴² el-En’âm 6/35.

²⁴³ Mâtürîdî, *Te’vilât*, c.5, s.s.67-69.

²⁴⁴ Mâtürîdî, *Te’vilât*, c.12,s.260.

4.6. Meleklerin İmtihanı

Allah'ın emir ve buyruğuna uyan, itaat eden iyi nitelikteki görünmez varlıklardır. Peki melekler fiillerini Allah istediği için cebren mi yapar yoksa insanlar gibi imtihan edilirler mi? sorusuna İmam Matürîdî, melekler fiillerini zorla ve cebren gerçekleştirmiş olsaydı o zaman yaptıkları ibadet ve itaat konularında takdir edilmez ve övülmezlerdi. İtaatten ayrılarak söz dinlemediği durumlarda da imtihan kavramının üzerinde durulmazdı, çünkü itaat mâsiyetten korunmaktan ibarettir. Meleklerin Allah'a asi olmayacağı²⁴⁵ bildirilmesinden de anlayacağımız üzere bu söylem günah işleme olasılığı olmayan varlıklar için kullanılmaz. Bu durumda meleklerin günah işleme imkânı olduğu ayetle tasdiklenmiştir. Allah'ın koruması altında olmayan her şeyin günah işleme potansiyelinin olması, türlü belâ ve sıkıntılara uğratılması, küçük hata yapması ve dil sürçmesi kaygılanılacak bir husustur. Cenâb-ı Hakk'ın muhafazası ise ikrâm ve ihsanı olup yalnızca kendisi tarafından bahşedilir, hiç kimse buna yaratıldığı andan itibaren sahip değildir. Öyleyse günah işlemekle imtihan edilmek daima mümkündür.²⁴⁶

Meleklerin “yaptıklarımızı bildiklerinden”²⁴⁷ bahsedilmiştir. Te'vilat sahibi bu iki şekilde olabilir görüşündedir: İlki biz o fiilleri henüz yapmadan önce Yüce Allah'ın bizzat kendilerine bildirmesiyle bilirler. Durum böyleyken yaptıklarımızı bilip yazmaları da kendi imtihanları olur. Zira meleklerinde görevlendirildiği ayrı ayrı vazifeleri vardır. Bazılarına da âmellerin yazılma işi verilmiştir. Yahutta melekler, insanlar fiilleri işledikleri zaman o eylemlerin şer mi yoksa hayır mı olduğunu bilir ve ona göre yazarlar. Şer diye bilinen fiillerin birtakım alâmetleri vardır, onlara bakarak o fiilin şer olduğunu bilirler. Hayır işlerin de bazı belirtileri vardır. Onlara bakarak da o fiilin hayır olduğunu anlayarak ona göre yazarlar.²⁴⁸

İmam Matürîdî yeryüzü ehlinin olduğu gibi hangisinin daha güzel işler yapacağı hususunda gök ehlinin de imtihan edilmesi söz konusudur, görüşündedir.²⁴⁹ Allah Teâlâ melekleri kendisine hamd, senâ ve tesbih etmekle imtihan ettiği gibi yeryüzünde

²⁴⁵ “Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, güçlü, acımasız, Allah'ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen ve kendilerine buyrulanları yerine getiren melekler vardır” (et-Tahrîm, 66/6).

²⁴⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.1,s.106.

²⁴⁷ “Oysa sizi gözetleyen muhafızlar, değerli yazıcılar var. Yaptıklarınızı bilirler” (el-İnfîtâr, 82/10-12).

²⁴⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.17,s.106-107.

²⁴⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.15,s.295.

yaşayanlara mağfiret dilemeleri²⁵⁰ için de imtihan etmektedir.²⁵¹ Bununla birlikte ademoğlunun âmellerini yazmaları ve saklamaları konusunda da emir verip onları imtihan etmektedir. Azîz ve celîl olan Allah meleklerden dilediğini tazim ve tesbih etmekle, dilediğini secde etmekle, dilediğini rükû yapmakla, dilediğini kürsü ve arşı taşımakla, dilediğini ademoğlunu muhafaza etmekle, dilediğini bulutları sevk etmek ve yağmur yağdırmakla ve yaratılanların yararına olacak şekilde vazifelendirmekle imtihandan geçirmeye hakkı vardır.²⁵² Ölüm meleğini de vakit tamamlandığında ruhları teslim almakla imtihana tabi tuttuğu gibi sura üflemeyle görevlendirdiği meleği de onunla imtihana çekmektedir.²⁵³

Meleklerin müminlere yardım etmek için savaşa katılmaları da sınamakla ilgilidir.²⁵⁴ Cenâb-ı Hakk'ın melekleri inananlara yardım etmek, savaşa dahil etmek yahut bundan geri tutmak gibi yollarla arzu ettiği şekilde imtihan etme hakkı vardır. Yüce Allah kullarını dilediği şekilde imtihan eder. Allah Teâlâ'nın melekler arasında ruhlar, rızıklar, yapılan ameller, fiil ve zikirlerin türleri hususunda imtihana tâbi tuttukları da vardır. Çünkü Allah Teâlâ onları özel olarak seçmiştir, mertebelerini yükseltmek ve değerlerini yüceltmek için, emirlerine boyun eğme ve kendisine ibadet etme gayesiyle seçmiştir. Sonra onların inananlara yardım etmelerine müsaade ederse, izin verilen ölçü de inananlara yardım ederler. Çünkü onlar Cenâb-ı Hakk'ın şöyle nitelediği varlıklardır: "O'nun sözünün önüne geçmezler, sadece O'nun buyruğuyla hareket ederler."²⁵⁵ Yüce Allah melekleri, emrine uymak ve kendisine itaat etmekle, heybetinin, celâlinin ve cezasının korkusunu tanımakla nitelemiştir.²⁵⁶

²⁵⁰ "Gökler (haşyetten) neredeyse üstlerinden çatlayacak. Melekler, Rab'lerinin yüceliğini hamd ile dile getiriyorlar ve yerdekilerin bağışlanmasını diliyorlar. İyi bilin ki merhameti ve bağışlaması sınırsız olan ancak Allah'tır" (eş-Şûrâ, 42/5).

²⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.13,s.175.

²⁵² Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.14,s.118; c.16, s.70.

²⁵³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.12,s.395.

²⁵⁴ "Evet, eğer siz sabrederseniz itaatsizlikten sakınırsanız, onlar şu anda süratle üzerinize gelseler bile Rabbiniz size nişanlı beş bin melekten yardım edecektir" (Âl-i İmrân, 3/125).

²⁵⁵ el-Enbiyâ, 21/27.

²⁵⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.2,s.452.

4.7. İmtihan İle İlgili Bazı Sorular Ve Matürîdî'nin Cevabı

İnsanların dünya yurdunda anlam veremediği meselelere sorduğu sorular üzerine İmam Matürîdî'nin verdiği cevaplar bu başlık altında verilecektir.

4.7.1. Allah Kulunun Asi Olacağını Bildiği Halde Neden Yarattı?

Yüce Allah'ın dünya yurduna halife olarak gönderdiği insanın dünyada birtakım hakları ve sorumlulukları vardır. Bununla beraber Allah Teâlâ, insanı dünyada başıboş bırakmayacağını haber vermiş ve sınava tâbi tutacağını vurgulamıştır. Cenâb-ı Hak kullarını çeşitli vesileler, farklı durumlarla imtihana tâbi tutmaktadır. Bu sınav bazen nimetlerle gerçekleştiği gibi bazen de musibetlerle gerçekleşir.²⁵⁷ “Biz gökleri, yeri ve bunlar arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık.”²⁵⁸ Azîz ve Celîl olan Allah burada gökleri, yeri ve bunlar arasındaki yarattıklarını başıboş bırakılsınlar, daha sonra da yok olup, dünyadan silinip gitsinler diye yaratmadığını, onları belli bir amaç doğrultusunda var ettiğini, bu amacın da göklerde, yerde ve bu ikisi arasında yaratılanların sınava tabi tutulmak olduğunu bildiriyor. Çünkü dünyada yaşayıp bir iş yapıp da bu işten geri dönüş beklemeyen, ondan bir netice ümit etmeyen kimsenin yaptığı mantıksız olur ve boşuna bir oyalanma içinde bulunur. Çünkü karşılığında bir ödül alacağını bilmeyen kişi o işi yapmaktan vazgeçer ve umurun da olmazdı. Kâfirlerinde söyledikleri gibi hesaba çekilme, dirilme, sevap ve ceza olmasa yerin, göklerin ve bunlar arasındakilerin yaratılması boşuna ve anlamsız olmuş olurdu. Tıpkı şu ilahi mesajda belirtildiği gibi: “ Sizi boşuna yarattığımızı ve sizin artık huzurumuza geri döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?”²⁵⁹; Bu açıklamada onların, yaratıcılarına geri döndürülmesinin boş yere ve oyun olsun diye yarattığı anlamına gelmediğine vurgu yapılmaktadır. Konu ile ilgili Hasan-ı Basrî de şöyle söylemiştir: Cenâb-ı Hak yeri ve gökleri boşuna yaratmamış, ancak bir hikmete göre yaratmıştır. Yeryüzü ve gökyüzü kendilerine bakanlara Allah Teâlâ'nın birliğini, yaratıcının hükümranlığını, bunları kimin yoktan nasıl var ettiğini, ilmini, hikmetini, gücünü ve idaresini gösterir.²⁶⁰

²⁵⁷ Kuzu, Kocar, İmam Matürîdî'de Musibet-İmtihan İlişkisi, s.111.

²⁵⁸ el- Enbiyâ, 21/16.

²⁵⁹ el-Mü'minûn, 23/115.

²⁶⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.9, s.350.

Her ne kadar bazı kullar Allah'a yönelip kendisine verilen imtihanın Allah'tan geldiğini kabullenerek sabretse de bazıları da isyan ederek taşkınlık çıkarıp asi olmaktadır. Cenâb-ı Hak sonsuz ilmi gereği bazı kullarının kendisine asilik yapacağını biliyordu. Allah Teâlâ'nın bir kulun asi olacağını, iman etmeyeceğini evvelden bilmesi o kulu asi yarattığı anlamına gelmemelidir. Zira Allah, kişinin yaptığı o eylemi, yapacağından dolayı yaratmıştır. Çünkü bir şeyi yaratmak onu bizzat yapmak manasına gelmez.²⁶¹ Nitekim İblis'in kendisini Âdem'den üstün görmesi²⁶² sonucu Âdem'e secde etmeyeceğini Allah biliyordu fakat bu eylem Allah istediği için öyle gerçekleşmedi aksine İblis kendi istemediği için Âdem'e (a.s.) secde etmedi ve İblis Âdem'e secde etmekle imtihan edilmişti. Çünkü imtihanların en zoru, kendini başkalarından üstün gören, kendisine tabi olunmasını ve boyun eğilmesi gerektiğini düşünen birine, kendisinden daha küçük ve önemsiz gördüğü birine itaat etmesinin emredilmesidir; böyle bir istek ona çok zor gelir ve bunu yerine getirmekten kaçınır. İblis'te kendinden daha düşük gördüğü bir insana tâbi olmayı, secde etmeyi reddetmişti yani kibri Allah'ın emrinin önüne geçti.²⁶³

Allah Teâlâ yarattığı bütün nimeti kulu için yaratmıştır. Bu nimetler insanın aklıyla tasavvur edemeyeceği kadar fazladır. Nitekim bu nimetlerin çokluğunu gören Melekler, Allah'a şöyle bir soru sormaktan kendilerini alıkoyamamışlardır. İnsanlara bu kadar nimet verilmesine rağmen sana karşı asî olmayı düşünebiliyor; bizim aklımız bunu kabul etmiyor. Yüce Allah, ben sizin bilmediğiniz pek çok şeyi bilirim buyurmuştur.²⁶⁴ Yani ben âdemoğullarını fitratlarına yerleştirilen birçok şehvete rağmen imtihandan geçireceğim; insani arzu ve istekler kendilerine baskın geldiğinden çeşitli gafletlere uğrayarak, iblis gibi vesvese veren düşmanların çokluğu ve şehvetlerinin baskısı yüzünden daima şuurlu ve uyanık olma durumu onlar için zor olacaktır. Sorumlu tutuldukları sınav çok ağır olduğundan bahsedilen fenalıkları ve asiliği yapacaklardır.²⁶⁵

Dünya da Allah'a inanmayarak O'nu yalanlayan ve inkâr eden kâfirlerin varlığı ile ilgili bazı sorular sorulmuştur: Yaratıcı kâfirlerin kendisini yalanlayacağını, dünya yurdunda taşkınlık yapacağını bilmesine rağmen neden onlara bir şey yapmaz? Yahutta

²⁶¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.2, s.497.

²⁶² Allah buyurdu: "Ben sana emrettiğim halde seni secde etmekten alıkoyan nedir?" (İblis), "Ben ondan daha üstünüm; çünkü beni ateşten, onu çamurdan yarattın" dedi (Araf, 7/12).

²⁶³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.5, s.91.

²⁶⁴ el- Bakara 2/30.

²⁶⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.1, s.107.

yalanlayanları İslâm'a döndürür ve yalanlamadan alıkoyar diye düşünülerek peygamberin beddua etmesine neden izin verilmez?²⁶⁶

Matürîdî bu durumda imtihan ve sorumluluğun ortadan kalkacağı düşüncesindedir. Çünkü kâfirlerin yalanlamalarından ötürü başlarına bir ceza gelirse ve onlar bu ceza dolayısıyla iman etmeye kalkarlarsa onları buna sevk eden yalnızca cezadan korkmaları olur. İmanları da mecburi bir imana dönüşür. Bu sebepten ötürü imtihan olgusu ortadan kalkmasın diye peygamberleri yalanladıkları için cezalandırılmamışlardır. Çünkü irade ile elde edilmeyen iman, gerçek bir iman değil zorunlu iman olur.²⁶⁷ İşledikleri suçtan dolayı yahut peygamberi yalanlamalarından dolayı hemen cezalandırılmaları sonucunda kişiyi iman ettirecek delil zorunlu olarak ortaya çıkar. Sebebi ise yalanlayan kişiler beddua yüzünden yok olacaklarını bildikleri vakit yalanlamadan vazgeçerler ve peygamberin davetine kerhen uyarlar. Bu durumda hakkı batıldan ayırma, kişinin kendi iradesiyle yapılmaz ve zorunlu bilgi konumunda olur. İnanmanın zorunlu olması imtihan özelliğini ortadan kaldırır. Çünkü imtihan insanın akli ve hür iradesiyle bir yolu tercih etmesi ile gerçekleşir. Peygamberin getirdiği deliller ise mecburî olmayıp kişinin iradesini ortadan kaldırmaz. Bu sebeple peygamberlerin argümanları şüpheleri ile birlikte ortaya konulmuştur ki kişi, imtihan özelliği ortadan kalkmasın diye o delillere düşünerek ve aklını kullanarak ulaşsın.²⁶⁸ Netice olarak kâfirlere yaptıklarından dolayı hemen cezalandırılma yapılsaydı o halde imtihanın bir anlamı kalmazdı ve herkes başına geleceği bildiği için cebren iman ederdi. Fakat Yüce Allah insanlara akıl ve irade verdiği için onların dünya yurdunda davranışlarına müdahale etmiyor ve sonucunu ahiret yurduna saklıyor.

Şu bir gerçek ki, kâfirin küfrü ve asiliği Allah'ı hiçbir zarara uğratamayacağı gibi müminin itaat ve imanını da kendisine hiçbir yarar getirmez. Aksine inkârın zararının kâfire, imanın yararının da mümine yönelik olduğu ve hesapların görüleceği yurttan bunun karşılığının verileceğinden haberdar olmanız içindir.²⁶⁹

Netice itibariyle imtihanın amacı dost ile düşmanı ayırt etmek, iman edenle inkar edeni fark etmektir. Allah Teâlâ ezelden yani en başından kimin kötü kimin iyi olduğunu

²⁶⁶ “Azim ve kararlılık sahibi olan peygamberlerin sabrettiği gibi sen de sabret. Onlar için de acele etme” (el-Ahkâf, 46/35).

²⁶⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.16, s.215; c. 17, s.221.

²⁶⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.16, s.213-214.

²⁶⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.4, s.354.

bilmektedir. Bu durumda asıl amaç insanların kendilerine kendilerini göstermek ve itirazlarını ortadan kaldırmak içindir. Cenâb-ı Hakk'ın insanlara kitaplar göndermiş, peygamberler aracılığıyla doğru yolu göstermiş, emredip yasaklamış ve çeşitli musibetlerle sınamıştır. Bütün bu kitaplar, peygamberler, emirler ve nehiyeler insanı imtihan etmek içindir. İmtihan etmesinin nedeni ise emirlerine uyup boyun eğdiği takdirde onun kudretini ve şerefini arttırmak, aziz kılmak içindir. İştmesi, görmesi, dolayısıyla sıkıntıyı algılaması onun imtihan için var edildiğini ve sırandığını göstermektedir. İnsan cehennemdeki gibi mutsuzluk ve kötülükten başka bir şey algılamayabilirdi veya cennetteki gibi mutluluk ve iyilikten başka bir şey hissetmeyebilirdi. Bu dünya da saadeti ve iyiliği, şekaveti ve kötülüğü algılaması, bunları idrak edecek bilince sahip olması insanın, ihtiyar ve tercihe sahip olduğunu ve imtihan edildiğini göstermektedir.²⁷⁰

4.7.2. Mümin İsem Galip Gelmeme Gerekmez Mi?

Yüce Allah müminin düşmanla savaşıacağı vakit tedbirini almasını istemiştir²⁷¹ yani düşmana karşı korunmanızı sağlayacak her türlü tedbirinizi alın demektedir. Nitekim Allah Teâla başka bir ilahi mesajda da düşmana karşı elimizden geldiği kadar hazırlık yapmamız gerektiğini vurgulamıştır.²⁷² Matürîdî, her ne kadar azîz ve celîl olan Allah'ın savaş emri olmadan da müminlere yardım etmeye ve düşmanı da yenilgiye uğratmaya gücü yetse de, düşmana karşı her türlü hazırlığımızı yapmayı emretmiş ve düşman ile karşılaşmadan evvel savaşa herhangi bir hazırlık yapmadan kendisine tevekkül etmeyi yasaklamıştır, demiştir. Çünkü burada Cenâb-ı Hakk'ın inananları sınavdan geçirdiği bir mihnet vardır. Bunun neticesi olarak müminlere düşmana karşı hazırlık yapmayı emretmiştir. Bu âyette düşman ile karşılaşmadan evvel kendimizi korumamız amacıyla savaş taktiklerini öğrenme işareti vardır.²⁷³ Zira mümin savaşa girmeden evvel nasıl olsa kazanacağım düşüncesiyle girerse o halde herhangi bir hazırlık yapmaya gerek duymadan savaşa giderdi ve düşman da sürekli kaybederdi.

Eğer Allah müminlere yardım ederek bütün savaşları kazandırsaydı ve her konu da kâfiri engelleyerek müminlerin menfaatine olacak işler yapsaydı o durumda kâfir cebren iman

²⁷⁰ Aydın, *İmam Mâtürîdî'de Kötülük Problemi ve İmtihan*, s.76-77.

²⁷¹ “Ey iman edenler! Tedbirinizi alıp savaşa ya ayrı bölükler halinde çıkın veya hep birlikte çıkın” (en-Nisâ, 4/71).

²⁷² el-Enfâl, 8/60.

²⁷³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.3,s.280.

etmiş olurdu. Çünkü her koşulda müminin kazandığını görürdü ve dolayısıyla kendisi de inkârdan vazgeçerdi. Aslında bu mesele de iki taraf için de imtihan söz konusudur. Yüce Allah mümine hazırlık yapmasını ve sonrasında kendisine tevekkülde bulunmasını emrederek onu imtihan ediyor. Kâfiri de gittikleri yolun akıbetinin açık olduğunu belirterek, emrine uyulması gerektiğini beyan ediyor ve bununla imtihana tâbi tutuyor.

4.7.3. Bir İmtihani Kaybetmek Küfrü Gerektirmez Fakat Kaybedenin Tövbe Etmesi Gerekir.

Allah Teâlâ'nın kullarını farklı yollarla ve çeşitli şekillerde imtihana tâbi tuttuğundan söz etmiştik. İnsanoğlundan bazıları ise bu imtihanı sorunsuz bir şekilde geçerken, bazıları da kaybeder fakat bu kayıp kişinin küfre düştüğü anlamına gelmez ancak yine de kulun tövbe etmesini gerektirir. Te'vîlat sahibi, Cenâb-ı Hakk'ın kuluna tövbesinin tecellisi iki şekilde olur görüşündedir. Birincisi, kulun imanının kaybolmasından korunmasının Allah'a ait olmasıdır; bu da kişinin aşırı gaflete maruz kalması yahut iblisin unutturması ile meydana gelir. İkinci durum ise kul üzerine gafletin galip gelmesi, şeytanın unutturması veya benzer meselelerle sınanarak dinine zarar verecek hususlardan uzak durmakla yükümlü olmasıdır. Cenâb-ı Hakk'ın kulunu bu tür meselelerle imtihan etmesi ve kulun bu imtihanda başarısız olmasıyla tövbe etmesi emredilir. Nitekim hata ile adam öldürme fiilinde kişi günahkâr olur daha sonra pişman olur ve tövbe ederek o günahın zimmetinden kurtulur.²⁷⁴

4.7.4. İmtihani Aşma Yolları

Dünya da sebepli ya da sebepsiz olarak başımıza gelen olayların birer imtihan amacı taşıdığından söz etmiştik. Can, mal, evlat, fakirlik, zenginlik gibi hususlar da sınava tâbi tutulmamız mümkündür. Allah Teâlâ iyi ve güzel olan şeyleri o beşerî çok sevdiği için vermediği gibi, kötü ve musibet olan şeyleri de o kişiden nefret ettiği için vermemektedir. Kulun bu durumda zor ve bela gibi görünen şeylere sabretmesi; iyi, güzel ve hoşuna giden şeylere de şükretmesi gerekmektedir. Cenâb-ı Hak insanlara bahşettiği, akıllarına yerleştirdiği yetkin anlayış sayesinde tabiatlarındaki iyiyi seçmelerini, kötülükleri terketmelerini ister.²⁷⁵ Fakat insanoğlu her zaman Allah'ın bizim için emrettiği iyi ve güzel

²⁷⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlat*, c.3,s.341.

²⁷⁵ Mâtürîdî, *Te'vîlat*, c.2, s.288.

olanı yapmaz hak yoldan saparak bizim için yasaklanan ve haram kılınan davranışları yapmaktan ısrarcı olur. Tamamen Allah'ın koruması altında olmayan her şeyin günah işlemesi çeşitli bela ve sıkıntılara uğraması küçük hata yapması ve dil sürçmesi kaygılanılacak bir husustur. Cenâb-ı Hakk'ın muhafazası ise onun ikrâm ve ihsanı olup sadece kendisi tarafından lütfedilir, peygamberler de dâhil hiç kimse buna doğuştan sahip değildir. Öyleyse günah işlemekle sınavdan geçirilmek daima mümkündür. Bu durumda bazı kullarda bu hataların bulunması, gûnahtan uzak kalmayı temenni etmeleri ve bu konuda yardımını kesmemesi için sürekli Allah'a yönelmelerine büyük katkı sağlamaktadır. Hangi konumda olursa olsun Allah'a boyun eğen hiç kimse yoktur ki nefsiyle baş başa kaldığında tehlike içinde kalmamış olsun; zaten Yüce Allah bazı konularda insanların, yaratıcının rızâsına uymayan seçimlerde bulunabileceğini bilmektedir. Kul Allah'a sığınarak yanlışa düşmemeyi şiar edinir.²⁷⁶ Zira ilâhî imtihan şeytana karşı çıkmak ve ona uymayı reddetmekle gerçekleşir. Yani kulun Allah'ın emirlerine ve yasaklarına uyması ve O'na kalpten bağlanması gerekir. Eğer kul Allah'a kalp huzuruyla bağlanır ve korktuğu fiilden dolayı Allah'ın himmetine sığınırsa dilekleri muhakkak gerçekleşir.²⁷⁷

Mal ile imtihan edildiğimizde bu imtihani aşmanın yolu ise sahip olduğumuz servetin, kendimizin olduğunu değil Allah tarafından verildiğini kabul etmemiz gerekir. Çünkü Allah Teâlâ mal hakkında ve onu korumamız konusunda bizi sınamaktadır. Malımızda ihtiyaç sahiplerinin de hakkının olduğunu bilmemiz gerekir. O malı başkası için harcadığımız vakit, malı koruma külfeti ve malın sorumluluğu üzerimizden kalkmaktadır. Malı infak ettikten sonra bize sağladığı fayda verdiğimiz maldan daha kıymetli olacağı için sanki elimizden hiç gitmemiş gibi olacaktır.²⁷⁸

Yüce Allah kulunu hiç bilmediği bir konuyla ilgili imtihana tâbi tutar mı? diye sorulursa şöyle cevap verilir: Bir konuyu irdelemek ve tartışmak için araştırmak, fikir sahibi olmak, anlayan ve açıklayabilecek olanlara sormak veya evvelden bilenlerin fikirleriyle karşılaştırmak gerekmektedir. Bu insanın elinde olan bir durumdur. Zira bilinmeyen o meselenin manâsını açıklamak mümkün değildir. Çünkü ulaşmamızın imkanı olmayan ve imtihana tâbi tutulduğumuz mesele ile ilgili açıklaması olmayan bir hususta sınamaya tâbi

²⁷⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.1, s.106.

²⁷⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.17, s.s.410-411.

²⁷⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.2, s.469-470.

tutulmamız uygun değildir, çünkü bu durumda muhal olanın yerine getirilmesi emredilmiş olur, bu da akıldan uzak bir durumdur.²⁷⁹

²⁷⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c.4, s.303-304.

5.SONUÇ

Geçmişten günümüze kadar içinde yaşadığımız evrende insanlar çeşitli meselelerle imtihan edilmiş ve imtihan kavramına farklı anlamlar yüklemişlerdir. Bu kavrama yüklenen manaların farklılığını ve eksikliğini fark etmemiz bu alanda özellikle itikatta önemli bir yere sahip olan Ebu Mansûr el-Matürîdî'nin düşüncelerini incelemeye, değerlendirmeye ve aktarmaya ihtiyacımız olduğunu bize göstermektedir. Matürîdî'nin imtihan kavramı hakkındaki düşüncelerinin tespiti, imtihan kavramına yaklaşımında ve izahında yeni bir bakış açısı kazandıracak, böylece hem yaratıcının evreni yaratmasında hem de imtihan meselesini temellendirme de imkân doğacak ve bu meseledeki problemleri aşmaya yardımcı olacaktır.

İmtihan kavramı günümüzde anlam kaymasına uğramıştır. Yalnızca sıkıntı ve elemden ibaret olduğu düşünülen imtihan olgusunun doğru bir şekilde anlaşılması ancak âyetler ışığında olabilecektir. İmtihan kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de iki ilahi mesaj da geçmektedir. Bu iki âyette de sıkıntıdan, zorlamadan veya sınava tâbi tutulma kaygısından ziyade insanın iman ederek imanının gereğini yerine getirmesine yönelik bir anlama yöntemini ifade etmektedir.

İmam Matürîdî fitne, hak, hidayet ve ibtila gibi kavramların da imtihan manasına geldiği görüşündedir. O imtihan kavramının yalnızca sıkıntı, belâ ve musibet anlarında değil; sevinç, mutluluk, rızık bolluğu, makam ve sağlık gibi insanları mutlu eden olumlu durumlarda da zikredilmesi gereken bir kavram olduğu düşüncesini dile getirir. Zira imtihanın Allah'ın yasak ve emrine uyulup uyulmadığını ortaya çıkarmak anlamında kullanılması gerektiği görüşündedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de kişinin doğumundan ölümüne kadar olan süreçte imtihan ile ilişkilendirilmeyen hiçbir mesele yoktur. Âyetler bütüncül bir bakış açısıyla ele alındığında ölüm de dahil olmak üzere hayatın tamamının imtihan olarak nitelendirildiği görülecektir. Matürîdî, Allah'ın ceza ve mükâfat yani lezzetli olan ile, ceza olan yani elem verenin birbirine karışması durumunu imtihan olarak adlandırmıştır. Dünya yurdunda açlık, rızık, korku, mutluluk, seyyiat, hasenat, hayır ve şer, mal-mülk ve evlâtlar gibi çeşitli belâ ve nimetlerin bir arada olması durumunu imtihan olarak isimlendirmektedir.

Özellikle imtihan kavramını hikmet, adalet, sabır ve musibet gibi kavramlarla ilişkilendirmiştir. Evrenin hikmet dışı bir gayeyle yaratılmadığı fikrini sistemleştirmiştir. Matürîdî insanın özgürce yaşamına devam etmesi için hikmeti, adaleti ve merhametiyle kendisini kuşatan bir Tanrı anlayışına sahip olmamızın imtihanı anlamayı kolaylaştıracağını söylemektedir. Bireyin sahip olduğu Tanrı tasavvuru, aynı zamanda onun ahlakî tutumuna zemin hazırlayacaktır. Aksi takdirde kişi Tanrı adına her türlü pislîği ve ahlaksızlığı yapmaktan geri durmayacaktır.

İmtihandan sorumlu tutulanlar ise akıl sahibi varlıklardır. Karar alıp, karar veren ve bu kararları uygulayabilecek iradeye sahip olduğumuz için doğrudan bu imtihanın içinde yer alırız. İmtihan edilmemizin ona unsuru şudur ki Kur'ân'da hayır ve şer olarak zikredilen her şey hakikatte kulun hakkı değildir. Allah'ın lütuf ve nimetinin eseridir. Kul dünya da sonsuza kadar yaşamak için yaratılmadığının bilincinde olarak bu nimetleri benimserse yaşamayı kendi için kolaylaştırır ve gittiği yol doğru olur. Yüce Allah zaman zaman da bu nimetleri insandan alır ve bunu da musibet olarak nitelendirmektedir. İnsanın başına gelen musibet ve belâların daha sonra gelmesi muhtemel olan musibet ve belâların şiddetini azaltacağını veya onları defedeceğini ifade eder. Yahutta Allah ahiret hayatında bunun karşılığını insana verecektir. Dilediğini de karşılık vermeden imtihan edebilir. Allah'a hiçbir şey vacip değildir.

İmtihan kavramının sıkıntı, musibet, belâ, gibi olumsuz kavramlar ile aynı anlama geldiğinin düşünülmesi, müslümanların zihninde başlarına gelen olumsuz her şeyin Allah'ın insanları sürekli cezalandırdığı ve kendilerine eziyet ettiği algısını oluşturmaktadır. Halbuki başlarına gelen iyi olaylara ve güzel durumlara da imtihan perspektifiyle bakılması hem insana kendisini iyi hissettirecek, emir ve yasaklara uymasını sağlayacak hem de Tanrı'yı bu haksız suçlamadan azledecektir.

Matürîdî, Yüce Allah'ın ceza ve mükafat âlemi ile imtihan dünyasını da birbirinden ayırdığını söylemiştir. Eğer Allah Teâlâ yapılan fiilin karşılığını hemen fiilden sonra verseydi bu durum insanın kendi tercihi ve özgür iradesiyle değil, mecburi ve zorla iman etmesine sebebiyet verirdi. Çünkü işlediği fiilden sonra cehenneme konulacağına ve orada ebediyete kadar kalacağını ve azap göreceğini bilen herkes hata yapmaz aksine uyarılmasa

dahi o hatayı yapmaktan kaçınır. Kişinin kendi seçimlerini kendi aklı ve özgür iradesiyle yapması sebebiyle ahiret hayatıyla imtihan dünyası birbirinden ayrılmıştır.

Nitekim şimdiye kadar yazılanların değerlendirilmesi yapıldığında Üstad'ın imtihan kelimesine bir nevi görevlendirmek manası verdiğini söylememiz mümkündür. O'nun bu kavrama yüklediği anlamdan esas amacımızın yaratıcımızı bulup tanımamız olduğunu söyleyebiliriz. İnsan bu gaye için yaratılmıştır. Allah'ta evreni ve bizi yaratmak suretiyle bize Kur'ân-ı Kerîm'i indirerek, peygamberler göndererek, akıl etme kabiliyeti vererek, kendisini bize doğrudan veya dolaylı olarak anlatmaya çalışmıştır. Bundan sonra da başta kendisini bulmamız amacıyla her şeyi emrimize verdikten sonra bizi sınava tâbi tuttuğunu söylememiz mümkündür.

KAYNAKLAR

- Ağırkaya, G., (2021) “İmtihan olgusu nasıl okunmalıdır?”-Bir anla(t)ma denemesi- *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 2,(5) 800-827.
- Ağkuş, Y.,(2023) “Afetlerin Ceza Olduğunu Çağrıştıran Ayetlere Matürîdî'nin Yaklaşımı” (Te'vilatü'l-Kur'ân Özelinde), *Ulum* 6, Ekim, özel sayı,Kilis,73.
- Altuntaş, M.,(2002), Kur'ân'-ı Kerim'e Göre İmtihan Gerçeği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalı, Ankara.
- Aydın, S.,(2022) *İmam Matürîdî'de Kötülük Problemi ve İmtihan*, Ed.Bozkurt, M., İnsan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 35-75.
- Bayraktar Barış, A.,(2022) , İslam Kelâmı'nda İmtihan Problemi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Kelam Anabilim Dalı, Ankara,139.
- Bolay,S.H.,(1988) “Âdem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt No:1, TDV Yayınları, İstanbul,358.
- Cebeci, L., (2021), *Kur'ân-ı Kerîm Açısından Kötülük Problemi*, Akçağ Yayınları,2. Baskı, İstanbul.
- Cürcânî, s.ř.,(1997), *Kitabu't- Ta'rifât Arapça- Türkçe Terimler Sözlüğü*, şrh. Çev.Erkan, A., Ed.,Başpehlivan,M., Bahar Yayınları, İstanbul,202.
- Çetin, A.,(2006), “Nesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt No.32, TDV Yayınları, İstanbul, 579.
- Demirci, M.,(2015), *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul,222.
- Duman, , M. Z., Altundağ,M.,(1998) “Hurûf-ı Mukattaa ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt No:18, TDV Yayınları, İstanbul.401.
- Gengil, V.,(2018) “Mekke Müşriklerini Mâtürîdî'nin Gözüyle Okumak” *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/38, 211.
- Harman, Ö. F.(2000), “İbrahim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt No:21, TDV Yayınları,İstanbul,266.
- Harman, Ö.F.,(2020) “Mûsâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. No:31, TDV Yayınları, İstanbul, 207.
- Harman, Ö. F.,(2013), “Yakûb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. No:43, TDV Yayınları, İstanbul, 274-275.

- İpek, M.(2024), Kur'ân'da Kötülük Problemi: Kehf Suresi 66 – 82. Ayetler Bağlamında, *Tasavvur- Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, Haziran, 10/1.
- Kahyaoğlu, Y.,Medeni, A.İ.,Oğuz, A.,(2017), *el-Burhan Buhari ve Müslim'den Seçme Hadisler*, Ed., Kurşunlu, M., Nida Yayıncılık, 2.Baskı,İstanbul,213.
- Kanik, İ.,(2019) “İnsanın Sorumluluğu Bağlamında Kur'ân'da Nimet Kavramı”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ocak-Haziran,22/55, 248-249.
- Kaya, S.(2017), Kur'ân'a Göre Kulluk İmtihan İlişkisi Yüksek Lisans Tezi, Malatya İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Malatya, 67-68.
- Kaya, S.,(2023) “*Kur'an'da İmtihan*”, İnsan Yayınları, İstanbul, 45.
- Kılıç, H.(2009), Kur'ân'da İnsanın Hayır ve Şerle İmtihanı, Yüksek Lisans Tezi,Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı, Ankara,6.
- Kur'ân-ı Kerîm.
- Kuzu, M. A., Kocar, M.,(2023) İmam Matürîdî'de Musibet-İmtihan İlişkisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Aralık 5/2,103.
- Matürîdî, M.M.,(2019) *Te'vilâtu'l-Kur'ân Tercümesi*. çev. Topaloğlu, B., Ed. Yavuz, Y. Ş 17 Cilt, . Ensar Yayınlar, İstanbul.
- Naldan, T.,(2019), İmam Matürîdî'nin Kötülük Problemine Yaklaşımı Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Sivas.
- Omari, A. M., “Kelam İlmi ve Güncel Şüpheler Teodise Problemi: İmam Mâtürîdî'nin Örneği”, Çev., Çetingül N., *Researchgate*, DOI: 10.13140/RG.2.2.29850.21441/1.
- Oral, O.,(2014), Mâtürîdî'nin Hikmet Anlayışı, Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kayseri,81.
- Öğük, E.,(2007), Mâtürîdî'nin Düşünce Sisteminde Şer-Hikmet İlişkisi, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, Kelam Bilim Dalı, İstanbul,208-209.
- Önal, R.,(2023) “Sünnî Teolojinin Belâ ve Musibet Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Bilimname*, 49/1,490.
- Sürücü, M.,(2023), Mâtürîdîlik ve Eş'arîlik'te Doğal ve Ahlâkî Kötülük Problemi, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, 30-31.

- Şekeroğlu, S.,(2009) Matürîdî’de Kötülük Problemi, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ocak- Haziran, 14/21.
- Türkman, E.,(2006) Kelamda Günah ve Musibet İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel Anabilim Dalı, Kelam Bilim Dalı, Elazığ, 35.
- Ulrich, R.,(2018) Mâtürîdî’nin İlâhî Hikmet Anlayışı, Çev.,Öztürk, Y, Kabakcı, E., *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, , 34/17, 785.
- Yalçın, İ.,(2013) “Yiyecek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. No.43., TDV Yayınları, İstanbul,554.
- YAVUZ, Y. Ş.,(1998) “Hidâyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt No. 22, TDV Yayınları, İstanbul, 473.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı

Doğum Yeri ve Tarihi

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi :

Yüksek Lisans Öğrenimi :

Bildiği Yabancı Diller

Bilimsel Faaliyet/Yayımlar

İş Deneyimi

Stajlar

Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

E-Posta Adresi :

İletişim :

Tarih :